

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา
เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

โดย

ผศ.อลิสรา	เลี้ยงรินรมย์	หัวหน้าโครงการวิจัย
นายชำนาญ	ขวัญสกุล	ผู้ร่วมวิจัย
ดร.กัลยาณี	ทองเลี่ยมนาค	ผู้ร่วมวิจัย
ผศ.สุวรรณี	โกษากรณ์	ผู้ร่วมวิจัย
นายประเสริฐ	กองสง	ผู้ร่วมวิจัย

สิงหาคม 2559

สัญญาเลขที่ RDG5850071

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา
เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. ผศ.อลิสรา เลี้ยงรินรัมย์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
2. นายชำนาญ ขวัญสกุล	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
3. ดร.กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
4. ผศ.สุวรรณี โกษากรณ์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
5. นายประเสริฐ กองสง	สำนักงานปฎิรูปที่ดินจังหวัด
- นครศรีธรรมราช

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช. สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

คำนำ

รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี พร้อมทั้งสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมาก เพื่อศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราจังหวัดนครศรีธรรมราช และค้นหาเกษตรกรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา และพร้อมที่จะถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่ต่อไป เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษกันมาช้านาน โดยสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่ที่ใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน สร้างเป็นเครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ซึ่งได้รับความสนใจจากเกษตรกรรุ่นใหม่เป็นอย่างมาก

การลงพื้นที่ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ถ่ายทอดภูมิปัญญาการปลูกข้าวไร่ให้แก่คณะผู้วิจัย นักวิชาการ และเกษตรกรรุ่นใหม่เป็นอย่างดี คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณ คุณจำเนียร ไชยรัตน์ เป็นอย่างสูงที่ทำให้ความอนุเคราะห์อำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลในชุมชน และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราชที่ให้ความกรุณาตรวจสอบข้อมูลทางวิชาการของคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากสำนักงานปศุสัตว์ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชที่ให้ความอนุเคราะห์ประสานงานและให้คำปรึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ข้าวไร่ และที่สำคัญได้รับการสนับสนุนอย่างยิ่งจากคณะผู้บริหาร และผู้ร่วมวิจัยทุกท่าน ทำให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปด้วยความราบรื่น บรรลุตามวัตถุประสงค์ในแผนการวิจัยเป็นอย่างดี

คณะผู้วิจัย

สิงหาคม 2559

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ข้าวไร่เป็นพืชทางเลือกที่สามารถปลูกแซมในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ผลดี เนื่องจากเกษตรกรจะต้องใช้เวลาการเจริญเติบโตของต้นยางพาราก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณ 6-7 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลายาวนานที่เกษตรกรชาวสวนยางพาราไม่มีรายได้ อาจต้องไปประกอบอาชีพอื่นหรือรับจ้าง เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างเปล่าระหว่างร่องยางพารา นับเป็นการสูญเสียทรัพยากรและโอกาสสร้างความมั่นคงด้านอาหารของประเทศชาติอย่างยิ่ง กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคีเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการรวมตัวกันปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามาเป็นเวลานานกว่า 20 ปี โดยพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก ได้แก่ สังข์หยด หอมดอกพะยอม มะลิไร่ เม็ดฝ้าย ช่อละมุด ข้าวเหนียวกล้วย ข้าวเหนียวคำหมอ และข้าวเหนียวคำคาด สามารถขายข้าวสารได้ในราคา กิโลกรัมละ 50 บาท เป็นรายได้เสริมประมาณ 4,000 – 5,000 บาทต่อไร่ โดยมีทั้งปลูกในแปลงของตนเอง และปลูกในแปลงของญาติหรือแปลงของคนอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ยินดีให้ใช้พื้นที่ปลูกข้าว เนื่องจากจะได้ให้ช่วยดูแลรักษาแปลงยางของตนเองด้วย จึงไม่มีปัญหาในด้านการหาพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เพราะในแต่ละปี เกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนจะทำการตัดโค่นยาง เพื่อขุดทุนปลูกใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลผลิตข้าวไร่ของกลุ่มเกษตรกรนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้บริโภคทั้งในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้เกษตรกรรายอื่นหันมาสนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน

คณะผู้วิจัยจึงศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช และการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ไปยังเกษตรกรที่สนใจในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงสูงอายุ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นคนในพื้นที่ทำสวนยางพารามากกว่า 30 ปี แต่มีประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราประมาณ 6 – 10 ปี ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจำนวนพื้นที่ 11 -20 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน ดำเนินการปลูกข้าวไร่ด้วยการใช้แรงงานที่เป็นสมาชิกในครอบครัว จำนวน 1 – 3 คน และเกษตรกรจะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ ที่ได้มาจากการคัดเลือกไว้ในปีที่ผ่านมา หรือซื้อเมล็ดพันธุ์จากเพื่อนบ้านที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ หรือแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรรายอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง และเมล็ดพันธุ์จากหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุน

เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะสามารถทำการปลูกข้าวในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ไม่เกิน 3 ปี เท่านั้น เกษตรกรจึงต้องย้ายไปปลูกข้าวไร่ในพื้นที่อื่นต่อไป ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของญาติพี่น้อง หรือพื้นที่ของเพื่อนบ้าน โดยไม่มีการเช่าที่ดินทำกินแต่อย่างใด แต่จะมีการแบ่งปันผลผลิตบ้าง

เล็กน้อย จากการสำรวจจำนวนพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกในแปลงยางพาราในพื้นที่ 5 อำเภอ พบพันธุ์ข้าวไร่ทั้งหมด 28 พันธุ์ เฉพาะอำเภอทุ่งสงมีจำนวนพันธุ์ข้าวไร่มากกว่าพื้นที่อื่น คือมีจำนวน 22 พันธุ์และพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรและผู้บริโภคมีความนิยมบริโภคในท้องถิ่นด้วย เนื่องจากเป็นข้าวที่เมล็ดมีสีแดง อุดมด้วยคุณค่าทางโภชนาการสูง ป้องกันโรคเหน็บชา ลดน้ำตาลในเลือด เหมาะสำหรับผู้ที่ปัญหาสุขภาพ และผู้ป่วยโรคเบาหวาน อีกทั้งมีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท

ส่วนการจัดการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะดำเนินการปลูกข้าวไร่หลังจากที่มีการตัดโค่นยางพารา กวาดเศษไม้ยางพาราในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว เกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน และเริ่มเก็บเกี่ยวในเดือนพฤศจิกายน โดยเริ่มจากการเตรียมดิน ปลูกข้าวซึ่งสามารถทำได้ 3 วิธี คือ การหยอดหลุม หรือที่เรียกว่า หนำข้าว เป็นวิธีปลูกข้าวไร่แบบโบราณ การหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว ก็เป็นวิธีการปลูกข้าวที่นิยมมาก เพื่อความรวดเร็วให้ทันต่อฤดูฝน ปัจจุบันมีทั้งหว่านด้วยมือ และหว่านด้วยเครื่องพ่น ซึ่งดัดแปลงมาจากเครื่องพ่นสารเคมี และอีกวิธีหนึ่งคือ การโรยเมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นแถว จากนั้นเกษตรกรจะดูแลรักษาต้นข้าว โดยเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้น้ำหมักชีวภาพจากพืชสมุนไพรในการกำจัดแมลง พอถึงเวลาเก็บผลผลิตเกษตรกรจะใช้กระบอกข้าวที่ละรวง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่นภาคใต้

การสื่อสารความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในท้องถิ่นนี้ จึงได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา โดยมีวิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน และเพื่อให้การสื่อสารความรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมเกษตรกรกลุ่มย่อย เพื่อทบทวนและตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา และจัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป เนื่องจากการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นการสื่อสารแบบสองทางที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการโต้ตอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตลอด ในสถานการณ์การสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ อย่างการจัดประชุมประจำเดือน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการที่มีการพบปะกันตามร้านค้าในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีความคุ้นเคยกันเสมือนญาติ

นอกจากนี้ ยังได้มีการสื่อสารขยายผลการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยนัดหมายเกษตรกรผู้สนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ที่มีภูมิลำเนาในเขตพื้นที่ตำบลเขาโร และพื้นที่ใกล้เคียง จำนวน 20 คน มาประชุมวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร่ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้น เป็นสื่อการเรียนรู้ พร้อมปฏิบัติการจริง โดยมีสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี ให้คำปรึกษาและคอยติดตามช่วยเหลือทุกระยะการเจริญเติบโตของข้าวไร่ จนกระทั่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ชื่องานวิจัย การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพาราเพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัย ผศ.อติศา เลี้ยงรื่นรมย์ อาจารย์ชำนาญ ขวัญสกุล ดร.กัลยาณี ทองเลี่ยมนา
ผศ.สุวรรณี โกษากรณ์ และนายประเสริฐ กองสง

ปีที่วิจัย 2559

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี พร้อมทั้งสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ ท่งสง ท่งใหญ่ ฉวาง ช้างกลาง และพิปูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมากในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ที่มีอายุระหว่าง 56 – 65 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ทำสวนยางพารามานานกว่า 30 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน ซึ่งพบว่าเกษตรกรในอำเภอท่งสงมีพันธุ์ข้าวไร่มากถึง 22 พันธุ์ ซึ่งมากกว่าพื้นที่อื่น และพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรและผู้บริโภคมีความนิยมบริโภคในท้องถิ่น มีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท แต่พันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับการปลูกในสภาพดินของพื้นที่อำเภอท่งสงเนื่องจากให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น คือ พันธุ์ขอละมุด ซึ่งเกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน และเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราตั้งแต่เดือนตุลาคม

สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่เกษตรกรได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษกันมาช้านาน โดยมีวิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่ โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน ด้วยวิธีการสื่อสารแบบสองทางที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตลอด ในสถานการณ์การสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ และไม่ใชเป็นทางการ ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีความคุ้นเคยกันเสมือนญาติพี่น้อง จะสื่อสารด้วยภาษาพูดมากกว่าเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร และพัฒนาการสื่อสารความรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป

คำสำคัญ การสื่อสาร วิสาหกิจชุมชน ข้าวไร่ในแปลงยางพารา

Project Title : Education and Communication of the Upland Rice Timber Conversion Community
for the Sustainable Strength

Investigator : Asst.Prof.Alisa Liangruenrom, Mr.Chumnan Khwansakul, Dr.Kanlayanee Thongliemnak,
Asst.Prof.Suwannee Pochakorn, and Mr. Prasert Kongsong

Project Period : 2016

ABSTRACT

This study aimed to examine the context of the upland rice timber converting production in Nakhon Si Thammarat province. And knowledge communication in the production of upland rice timber converting timber of Nong Kla Sa mak ki community enterprises. And communicate the results to produce Upland Rice farmers interested in Para rubber converting timber. The qualitative research data were collected by interviewing growers of upland rice in five districts included: Thung Chang, Thung Yai, Cha-wang, and Phiboon that are the area of rice planted. The results were as follows:

Farmers who produce the upland rice timber converting timber in Nakhon Si Thammarat province, most are female. They are between the ages of 56-65 years old with a degree in elementary education. The aim of rice producing is household consumption and sold in the community. It was found that farmers in Thung Song have more than 22 genes of upland rice genes, more than other areas. Most farmers and upland rice growers planted in every area is Sang yod rice as a popular upland rice of farmers and consumers in this local. The price is higher than other gene of upland rice per kilogram is 50-60 Baht. But Chor-La-mud upland rice is suitable for planting in the soil of Thung Song area. The farmers will begin planting upland rice in June. And start harvesting upland rice in October.

For conveying knowledge about upland rice growing, farmers have inherited from their ancestors a long time. The method of communicating knowledge for rice growing, they use individual media demonstrations and practice together. That is two-way communication, both formal and not formal communication. The community members are familiar as same as the relatives. The President's communication style is communicate with spoken language rather than written, both communications management to members within the group and other. By using planting manual that is a printing media for conveying knowledge to the new generation of farmers and other interested parties to study and learn.

Keywords; Communications, Community Enterprise, Upland Rice Timber Conversion.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	(ก)
บทคัดย่อภาษาไทย	(ค)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ง)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	2
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 กรอบแนวความคิดของการวิจัย	4
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	5
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร	5
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	12
2.3 สถานการณ์การผลิตข้าวของประเทศไทย	14
2.4 สถานการณ์การผลิตข้าวในภาคใต้	19
2.5 สถานการณ์การผลิตข้าวไร่ในประเทศไทย	21
2.6 วิธีการปลูกข้าวไร่และพันธุ์ข้าวไร่	25
2.7 โมเดลต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา	33
2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวกับข้าวไร่	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	39
3.1 ขั้นตอนการวิจัย	39
3.2 แผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย	44

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	45
4.1 บริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราช	45
4.2 วิธีการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่ม	62
4.3 การสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ	67
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	70
5.1 สรุปการวิจัย	70
5.2 อภิปรายผล	72
5.3 ข้อเสนอแนะ	74
บรรณานุกรม	75
ภาคผนวก	77
ภาคผนวก ก บทความสำหรับเผยแพร่	78
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์เกษตรกร	87
ภาคผนวก ค คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา	92
ภาคผนวก ง ประมวลภาพการลงพื้นที่วิจัย	128
ภาคผนวก จ ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ดำเนินการ มาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ	142
ภาคผนวก ฉ ประวัตินักวิจัย	144

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญ และที่มาของปัญหา

ตามที่กรมการข้าว มีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่ภาคใต้หันมาปลูกข้าวไร่เพิ่มขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับการบริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวมาบริโภค โดยสามารถปลูกข้าวไร่แซมในสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันได้ เพราะเป็นที่ดอนบริเวณไหล่เขา ไม่ต้องมีน้ำขังเหมือนนาข้าวทั่วไป ข้าวไร่จะอาศัยเพียงน้ำค้าง น้ำฝนและความชื้นในดินก็สามารถเจริญเติบโตให้ผลผลิตได้ โดยมีการคัดเลือกข้าวไร่ที่มีศักยภาพผลผลิตสูง คุณภาพหุงต้มดี และมีลักษณะเด่นที่มีประโยชน์ต่อการเกษตรมาส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะปลูก เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร อันจะเป็นแนวทางการอนุรักษ์ข้าวไร่ที่ยั่งยืน เพื่อให้การปลูกข้าวไร่ยังคงอยู่กับประเทศไทยต่อไป (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556)

เนื่องจากข้าวไร่ (Upland rice) เป็นหนึ่งในพันธุ์ข้าวที่ปลูกได้ในสภาพพื้นที่ทั้งบนที่ราบและที่ลาดชัน นิยมปลูกกันมากในบริเวณที่ราบสูง ปลูกในสภาพพื้นที่ที่ไม่มีคันกั้นน้ำและไม่มีน้ำขัง หรือพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกพืชไร่และสวนยางที่เพิ่งเริ่มปลูกในปีแรก ๆ ลักษณะเด่นของข้าวไร่คือการทนแล้ง ใช้ปริมาณน้ำน้อยในการเจริญเติบโตและให้ผลผลิต (ฐานข้อมูลพันธุ์ข้าวรับรองของไทย, 2557) พื้นที่เพาะปลูกข้าวไร่มีกกระจายอยู่ทุกภาคของประเทศไทย จากข้อมูลของศูนย์วิจัยข้าวทั่วประเทศพบว่าขณะนี้พื้นที่ปลูกข้าวไร่รวม 668,486 ไร่ อยู่ในภาคเหนือ 343,461 ไร่ ภาคตะวันตก 202,383 ไร่ ภาคตะวันออก 41,979 ไร่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 42,293 ไร่ และภาคใต้ 38,370 ไร่ ซึ่งพื้นที่ปลูกข้าวไร่มิมีแนวโน้มลดลงอย่างมาก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2556) โดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ที่สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบและทิวเขา เกษตรกรจึงนิยมปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน และผลไม้ ทำให้พื้นที่สำหรับทำนาข้าวนั้นมีปริมาณน้อยและจำกัด ส่งผลให้แหล่งทำนาข้าวเป็นอาหารหลักไม่เพียงพอต่อการบริโภคของประชากรในพื้นที่ภาคใต้ (กรมการข้าว, 2556)

สมัยก่อน “พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง” เคยเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนามากที่สุด โดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำปากพนัง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของลุ่มน้ำปากพนัง จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวชั้นดีของภาคใต้ และเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองทุก ๆ ด้าน จนเป็นที่รู้จักของผู้คนอย่างกว้างขวางว่าปากพนังอยู่ข้าว อยู่น้ำ ของนครศรีธรรมราช และพันธุ์ข้าวไร่ในภาคใต้ก็มีกว่า 130 พันธุ์ แต่ปัจจุบันมีเหลือไม่มาก ซึ่งกรมการข้าวได้รับรองพันธุ์แล้วมี 12 พันธุ์ โดยพันธุ์ที่นิยมปลูก ได้แก่ พันธุ์ดอกพะยอม พันธุ์คู่มือหลวง พันธุ์ช่อสูง 97 และพันธุ์เหนียวคำซ่อไม้ไผ่ 49 เป็นข้าวเหนียวที่เหมาะสมกับพื้นที่นาดอนและสภาพไร่ในภาคใต้ (กรมการข้าว, 2556) นอกจากนี้ ศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดกระบี่ (2556) ได้ดำเนินการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมือง เพื่อปลูกแซมในสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันในภาคใต้ โดยรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่ที่นิยมปลูกในพื้นที่ภาคใต้ตั้งแต่ปี 2551 จำนวน 120 พันธุ์ นำมาปลูกศึกษา เปรียบเทียบผลผลิต พบว่าข้าวไร่ที่มีลักษณะดีเด่นเหมาะแก่การปลูกในสวนยางพารา คือ พันธุ์ดอกข่า เป็นข้าวไวต่อช่วงแสง และให้ผลผลิตต่อไร่มากกว่าพันธุ์อื่น จึงได้ส่งเสริมให้เกษตรกรชาวสวนยางพาราปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ โดยเน้นบริโภคในครัวเรือน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชน

เนื่องจากการปลูกยางพารา เกษตรกรจะต้องใช้เวลารอการเจริญเติบโตของต้นยางพาราก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณ 6-7 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลายาวนานที่เกษตรกรชาวสวนยางพาราไม่มีรายได้ อาจต้องไปประกอบอาชีพอื่นหรือรับจ้าง เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างเปล่าระหว่างร่องยางพารา นับเป็นการสูญเสียทรัพยากรและโอกาสสร้างความมั่นคงด้านอาหารของประเทศชาติอย่างยิ่ง จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อขยายผลไปยังเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียงให้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ร่องยางปลูกใหม่ไม่เกิน 3 ปี ด้วยการปลูกข้าวสำหรับบริโภคเอง เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่สนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อการเกษตรอย่างคุ้มค่าสูงสุด

จากสถานการณ์ราคายางพาราตกต่ำ ที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกรชาวสวนยางพาราอย่างมาก ทำให้กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคีรวมตัวกัน ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก ได้แก่ สังข์หยด หอมดอกพะยอม มะลิไร่ เม็ดฝ้าย ช่อละมุด ข้าวเหนียวกล้วย ข้าวเหนียวดำหอม และข้าวเหนียวดำดาด ซึ่งมีเกษตรกรปลูกข้าวไร่ประมาณ 17 ราย ในพื้นที่ประมาณ 180 ไร่ สามารถขายข้าวสารได้ในราคา กิโลกรัมละ 50 บาท และมีรายได้ประมาณ 4,000 – 5,000 บาทต่อไร่ โดยมีทั้งปลูกในแปลงของตนเอง และปลูกในแปลงของญาติหรือแปลงของคนอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ยินดีให้ใช้พื้นที่ปลูกข้าว เนื่องจากจะได้ให้ช่วยดูแลรักษาแปลงยางของตนเองด้วย จึงไม่มีปัญหาในด้านการหาพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เพราะในแต่ละปี เกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนจะทำการตัดโค่นยาง เพื่อขอทุนปลูกใหม่อย่างต่อเนื่อง (ประเสริฐ กองสง, 2557) ฉะนั้น จึงควรมีการสื่อสารความรู้และความสำเร็จของการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราไปยังเกษตรกรรายอื่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช และการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ไปยังเกษตรกรที่สนใจในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบให้สามารถสื่อสารความรู้และประสบการณ์สร้างความเข้าใจแก่เกษตรกรรายอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนค่านิยม และวิถีชีวิต ทั้งเป็นการสร้างเครือข่ายผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ ในพื้นที่นครศรีธรรมราชมากขึ้น ก่อให้เกิดความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบบริบท และสถานการณ์ของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. ทราบองค์ความรู้ในการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช
3. ทราบถึงปัจจัยความสำเร็จของการสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ภายในกลุ่ม
4. ได้รูปแบบการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ในจังหวัดนครศรีธรรมราช
5. มีจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ และเครือข่ายผู้ผลิตข้าวไร่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชเพิ่มขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาโรงสีชุมชนได้อย่างยั่งยืน
6. เกษตรกรชาวสวนยางพารามีสามารถลดรายจ่ายในครอบครัว และมีรายได้จากการจำหน่ายข้าวไร่
7. เกษตรกรมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ของจังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงวิธีการสื่อสารเพื่อขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ ด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) กับกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการลงพื้นที่แต่ละอำเภอ จากองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อทราบจำนวนเกษตรกร จำนวนพื้นที่ พันธุ์ข้าวไร่ที่ปลูกในแปลงยางพารา

2.2 ศึกษาบริบทและสภาพทั่วไปของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย

- ความเป็นมาของการก่อตั้งกลุ่ม
- โครงสร้างการบริหารจัดการ
- วัตถุประสงค์ของการตั้งกลุ่ม
- แผนการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่ม
- ศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่ม
- แบบแผนและวิธีการปฏิบัติของกลุ่ม

- ต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา
- องค์ความรู้ในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

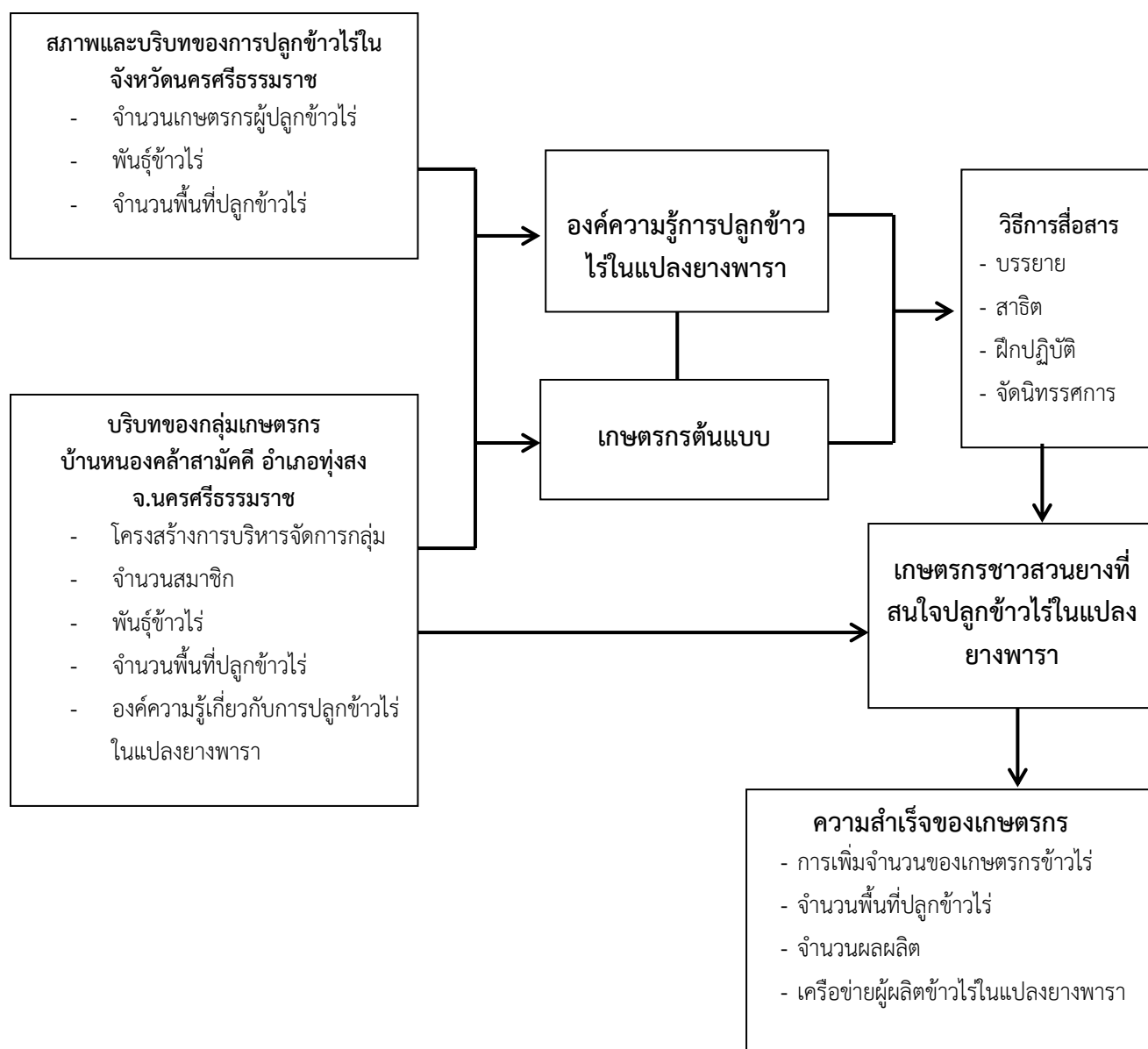
2.3 วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จในการสื่อสารการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่ม

- การสื่อสารเพื่อการผลิตข้าวไร่ภายในกลุ่ม
- ข้อจำกัดและศักยภาพของกลุ่มในการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลง

ยางพารา

2.4 การพัฒนาวิธีการสื่อสารการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่ประสบความสำเร็จแก่เกษตรกรผู้สนใจ

1.5 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่องการศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร
2. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
3. สถานการณ์การผลิตข้าวของประเทศไทย
4. สถานการณ์การผลิตข้าวในภาคใต้
5. สถานการณ์การผลิตข้าวไร่ในประเทศไทย
6. แนวคิดเกี่ยวกับข้าวไร่ในภาคใต้
7. โมเดลต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา
8. งานวิจัยเกี่ยวกับข้าวไร่

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

2.1.1 ความหมายของการสื่อสาร

การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ความรู้สึก หรือจินตนาการ จากผู้ส่งสาร ไปสู่ผู้รับสารด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง จนเกิดการกำหนดหมายรู้แห่งเรื่องราวเหล่านั้นร่วมกันได้ (สุชาติ พงษ์พานิช, 2543)

การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อระหว่างบุคคลสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ส่ง อีกฝ่ายเป็นผู้รับจะด้วยวิธีใดก็ตาม (สิริวรรณ นันทจินทุล, 2543)

การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการที่มนุษย์เชื่อมโยงความนึกคิดและความรู้สึกให้ถึงกัน เพื่อให้เกิดการตอบสนองในเชิงพึงพาวาสัยซึ่งกันและกัน (โอภาส แก้วจำปา, 2547)

จากความหมายของการสื่อสารข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึกระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร โดยการผ่านช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้รับสารรู้ เข้าใจ และสามารถตอบสนองตามที่ผู้ส่งสารต้องการได้ เช่น

1) การพูดกันระหว่างบุคคล 2 คนขึ้นไป กรณีเป็นการส่วนตัว เช่น การพูดคุย การทักทายนามาสัย การไต่ถามทุกข์สุข เป็นต้น หรือกรณีเป็นการพูดในกลุ่ม เช่น การสนทนา การแสดงความคิดเห็น สนับสนุนคัดค้าน เป็นต้น

2) การพูดในที่สาธารณะหรือในที่ชุมชน เช่น การบรรยาย การอภิปราย การไต่ถามที่ การนามาสัย หาเสียง เป็นต้น

3) การเขียน เช่น การเขียนประกาศ จดหมาย หนังสือ ข่าว บทความ เป็นต้น

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อด้วยการเผชิญหน้าหรือผ่านสื่อต่าง ๆ ก็ตาม ทำให้ฝ่ายหนึ่งส่งเรื่องราวได้ตรงตามความประสงค์ ได้ตรงความหมายที่อยู่ในความคิดของคุณ แล้วให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับรู้ความคิดความหมายนั้น ตลอดจนเข้าใจได้ถูกต้องพร้อมกับตอบสนองตามที่ผู้ส่งต้องการ ด้วยเหตุนี้การสื่อสารที่สัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ การสื่อสารที่ประสบความสำเร็จตามความประสงค์นั้นกระทำได้ไม่ยากนัก ทุกฝ่ายในกระบวนการสื่อสารต้องฝึกฝนและพัฒนาทักษะการสื่อสารอยู่เสมอจึงจะสื่อสารได้สำเร็จ

2.1.2 วัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

- 1) เพื่อส่งและรับข้อมูล เช่น การพูดคุยหรือการเขียนจดหมายบอกเล่าเรื่องราว การเสนอข่าวทางสื่อมวลชน การประกาศแจ้งความ เป็นต้น
- 2) เพื่อให้ความรู้ เช่น การบรรยาย การเขียนบทความ หนังสือเรียน ตำรา การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การอบรม การสัมมนา เป็นต้น
- 3) เพื่อโน้มน้าวผู้รับสารให้คล้อยตาม เช่น การพูดโศกนาฏิก การโฆษณาสินค้าและบริการ การเขียนบทความโน้มน้าวใจ คำขวัญ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
- 4) เพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจ เช่น การแสดงละคร ภาพยนตร์ ดนตรี การเขียนนวนิยาย เรื่องสั้น ขำขัน การ์ตูน เป็นต้น
- 5) เพื่อความเข้าใจอันดีต่อกันและเสริมสร้างสัมพันธภาพ เช่น การเขียนจดหมายไต่ถามทุกข์สุข การพูดชี้แจงเรื่องราว การส่งเอกสารแสดงไมตรีจิต เป็นต้น

2.1.3 องค์ประกอบของการสื่อสาร

การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบดังนี้

- 1) ผู้ส่งสาร คือ บุคคลที่เป็นต้นกำเนิดของการสื่อสารข้อมูล เรื่องราวต่าง ๆ และเป็นฝ่ายส่งเรื่องราวออกไปด้วยวิธีการใดหรือด้วยช่องทางใดก็ตาม เช่น ครู อาจารย์ ขณะสอนนักเรียน ผู้สมัครเลือกตั้ง ขณะปราศรัยหาเสียง ผู้จัดการแสดงต่าง ๆ นักเขียนนักประพันธ์ เป็นต้น ดังนั้น สิ่ง que ผู้ส่งสารต้องคำนึงถึงคือ ความคิด หรือข้อมูลข่าวสารที่ต้องการส่งออกไป และวิธีการที่จะส่งข้อมูลออกไปให้ผู้รับ ผู้ส่งสารควรมีความรู้ในเรื่องที่ส่งเป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้ส่งสารต้องมีความสามารถใช้ภาษาสื่อสารได้อย่างชัดเจน
- 2) สาร คือ ข้อความหรือเรื่องราวที่ผู้ส่งสารส่งไปยังผู้รับสาร อาจจะด้วยการพูด การเขียน การแสดงหรือด้วยวิธีการใดก็ตาม ซึ่งเนื้อหาของสารนั้นอาจมีหลายลักษณะ เช่น บอกเล่า แจ้งให้ทราบ สอบถาม อ้อนวอนขอร้อง โน้มน้าวใจ สนับสนุน คัดค้าน เสนอความเห็น เป็นต้น ตามเจตนาของผู้ส่งสาร ทั้งนี้ สารนั้นต้องมีภาษาชัดเจน มีรายละเอียดมากพอที่จะทำให้ผู้รับสารเข้าใจได้อย่างถูกต้องรวดเร็ว
- 3) สื่อ คือ ช่องทางที่จะนำข้อความหรือเรื่องราวจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ซึ่งสอดคล้องกับสื่อ หรือช่องทาง หมายถึง สิ่งที่ทำหน้าที่นำสารไปยังผู้รับสาร (สุชาติ พงษ์พานิช, 2540) อันได้แก่ การเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น และการลิ้มรส ซึ่งการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ อาจนำไปสู่การรับรู้หลายช่องทางพร้อม ๆ กันก็ได้มีการแบ่งประเภทตามลักษณะของสื่อ ดังนี้

(1) สื่อธรรมชาติกล่าวคือ บรรยากาศรอบตัวมนุษย์ เช่น อากาศแสงสว่าง
 (2) สื่อมนุษย์ เช่น นักเล่านิทาน โฆษก พิธีกร คนนำสาร บุรุษไปรษณีย์ นักร้อง นักแสดง เป็นต้น

(3) สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เอกสารคู่มือ แผ่นพับ ประกาศ แจ้งความ เป็นต้น

(4) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เป็นต้น

(5) สื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ สื่อทำหน้าที่เฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ป้ายชื่อถนน อาคาร สถานที่ ป้ายโฆษณาในที่สาธารณะ รวมไปถึงการจัดกิจกรรมบางอย่าง เช่น นิทรรศการการแสดงนานาชาติ การจัดงานตามเทศกาลต่าง ๆ การแข่งขันกีฬา เป็นต้น

4) ผู้รับสาร คือ บุคคลฝ่ายที่รับเรื่องราวจากผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะรับด้วยการฟังหรือการอ่าน เช่น ผู้ฟัง การสนทนา ผู้ฟังการบรรยาย ผู้ฟังวิทยุ ผู้ชมภาพยนตร์ ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ ผู้ชมการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น ผู้รับสารอาจจะเป็นบุคคลคนเดียว เป็นกลุ่มคน หรือเป็นมวลชนก็ได้ ทั้งนี้ผู้รับสารจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่จะรับสาร อีกทั้งมีความรู้ทางภาษา และตั้งใจที่จะรับสารนั้นด้วยใจเป็นกลาง ปราศจากอคติใด การสื่อสารนั้นจึงจะสัมฤทธิ์ผล

5) กาลเทศะ และสภาพแวดล้อม คือ เวลา สถานที่ รวมทั้งโอกาส สภาพแวดล้อมในขณะที่มีการสื่อสารเกิดขึ้น

6) ปฏิกริยาตอบสนอง คือ การแสดงปฏิกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งได้ตอบสนองสารที่ได้รับ ซึ่งอาจจะเป็นพฤติกรรมภายใน หรือพฤติกรรมภายนอกของผู้รับสาร

2.1.4 กระบวนการติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1) ผู้ส่งหมายถึงผู้พูดผู้เขียนผู้แสดงมีข่าวสารความคิดเห็นหรือความจริงที่ต้องการส่งไป เรียกว่าความคิดความคิดนี้สำคัญที่สุดและเป็นพื้นฐานของข่าวสารความคิดเกิดขึ้นตามเหตุผลความคิดจะลึกซึ้งเพียงไรขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้คิดจะส่งสารผู้ส่งควรคิดเป็นลำดับขั้นคิดให้แจ่มแจ้งและความหมายก่อนส่งข่าวสารไป

2) ส่งรหัสผู้ส่งพยายามเรียบเรียงความคิดนั้นออกมาเป็นคำพูดสัญลักษณ์การแสดงการส่งรหัสเป็นสิ่งจำเป็นเพราะข่าวสารจะส่งผ่านไปผู้อื่นได้ก็ด้วยการมีสื่อด้วยเหตุนี้ถ้าผู้ส่งสามารถใช้สื่อได้ถูกต้องและง่ายก็สะดวกแก่ผู้รับ

3) ข่าวสารข่าวสารที่ใช้แบ่งเป็น 2 รูปแบบคือข่าวสารที่ใช้วาจาได้แก่การใช้คำพูดการเขียน ส่วนข่าวสารที่ไม่ใช้วาจาได้แก่การใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อในการส่งข่าวสารการส่งข่าวสารที่สำคัญคือประสิทธิภาพของสื่อที่ส่งไปยังผู้รับจะต้องมีคุณสมบัติหลายประการเพื่อที่ว่าข่าวที่เผยแพร่ออกไปมีผลรับกับผู้รับแน่นอนได้แก่ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลความกลมกลืนเนื้อหาความต่อเนื่องช่องทางที่ส่งข่าวสาร ความชัดเจนและความสามารถของผู้รับ

4) ช่องรับข่าวสารช่องรับข่าวสารเป็นการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งเช่น กระดาษสำหรับการเขียนจดหมายไมโครโฟนสำหรับการกระจายข่าวสารการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลต้องมีช่องทางข่าวสารที่เหมาะสมกับข่าวสารที่ส่งไป

5) ผู้รับข่าวสารได้ก็ต้องสอดคล้องกับสื่อเช่นถ้าสื่อด้วยคาพูดผู้รับต้องเป็นผู้ฟังที่ดีฟัง แล้วจับใจความได้ถ้าสื่อด้วยการเขียนผู้รับต้องอ่านแล้วจับใจความได้คุณสมบัติของผู้รับได้แก่วัยเพศ การศึกษาฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจบริเวณที่อยู่อาศัยศาสนาเชื้อชาติและภาษาที่แตกต่างกัน

6) การถอดรหัสการถอดรหัสเป็นกระบวนการตีความหมายของผู้รับการแปลความหมาย เป็นข่าวสารเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนขั้นตอนแรกผู้รับต้องเป็นผู้รับข่าวสารก่อนแล้วจึงตีความการ ถอดรหัสมีผลขึ้นกับประสบการณ์ของผู้รับการประเมินผลของผู้รับภาษาท่าทางและความคาดหวังของผู้รับ

7) สิ่งรบกวนสิ่งรบกวนที่ทำให้การส่งสารเกิดความเข้าใจผิดและตีความหมายผิดไปเช่นใน เรื่องของเสียงอาจหมายถึงความไม่ตั้งใจฟังสื่อขาดประสิทธิภาพเสียงไม่ชัดเจนเสียงค่อยซึ่งสามารถเกิดได้ ทุกขั้นตอนของการสื่อสาร

8) ข้อมูลย้อนกลับการให้ข้อมูลย้อนกลับเป็นการติกลับของกระบวนการติดต่อสื่อสารถึง ความรู้สึกของผู้รับสารซึ่งได้กลายเป็นผู้ส่งสารซึ่งมีรูปแบบของการย้อนกลับแตกต่างกันไปบางทีก็เป็นการ ย้อนกลับจากผู้รับบางทีผู้รับไม่แสดงออกแต่ก็มีการย้อนกลับทางอ้อมจากบุคคลอื่นถ้าไม่มีข้อมูลย้อนกลับ ฝ่ายจัดการจะไม่รู้หรือรู้สายเกินไปที่จะแก้ไขสถานการณ์หาข้อสรุปนั้นๆ (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2544)

สรุปความหมายของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร คือ การสัมผัสที่มีความหมาย การรับรู้เป็นการ แปลความหมาย และเป็นการตีความแห่งการสัมผัสที่ได้รับออกมาเป็นสิ่งที่มีความหมาย หรือที่รู้จัก เข้าใจ ซึ่งในการแปลหรือตีความนี้จะต้องใช้ประสบการณ์เดิม หรือความรู้เดิม เพื่อใช้ในการแปลความหมาย ที่ ได้จากสิ่งที่สัมผัสโดยมีปัจจัยทั้งภายนอกและปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการรับรู้

2.1.5 ประเภทของการสื่อสาร

เราสามารถแยกประเภทของการสื่อสารได้โดยอาศัยเกณฑ์ต่าง ๆ เช่นจำนวนผู้สื่อสาร การ เห็นหน้าค่าตากัน ในระหว่างการสื่อสาร การใช้ภาษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจ ในที่นี้จะให้ใช้จำนวนของผู้ สื่อสารเป็นเกณฑ์

1) การสื่อสารภายในตนเอง

เป็นการสื่อสารกับตนเอง เช่น การคิด การไตร่ตรองหาเหตุผล การวิเคราะห์ ทบทวนเรื่องที่ผู้พูดเขียน ร้องเพลงฟังอยู่คนเดียว ทั้งหมดมีผู้สื่อสารอยู่คนเดียวเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร

2) การสื่อสารระหว่างบุคคล

เป็นการสื่อสารบุคคลสองหรือสามคน เพื่อนแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นและ สร้างสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น การพูดคุยกันแบบเห็นหน้า หรือเป็นการสื่อสารภายในกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ซึ่งผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะพูดคุยโต้ตอบโดยตรงและทั่วถึง

3) การสื่อสารกลุ่มใหญ่

เป็นการสื่อสารระหว่างคนจำนวนมากซึ่งอยู่ในสถานที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน โดยอาจใช้สื่อโสตทัศนศึกษาช่วย เช่น การใช้โทรทัศน์วงจรปิดในการสอนนักศึกษาในกลุ่มใหญ่ที่มีหลายห้องเรียน การสื่อสารกลุ่มใหญ่นี้ ได้แก่ การอภิปรายในห้องประชุม การปราศรัยหาเสียง เป็นต้น

4) การสื่อสารมวลชน

เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสาร ซึ่งอาจจะมีมากกว่า 1 คน ส่งข่าวสารไปยังผู้รับสารที่มีเป็นจำนวนมากซึ่งอาศัยอยู่ในสถานการณ์ที่ต่าง ๆ ห่างไกลกัน ได้อย่างรวดเร็ว ภายในระยะเวลาเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน

2.1.6 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสาร

ในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาหรือกิจกรรมกลุ่ม ในกระบวนการดำเนินงาน จะต้องมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเองของสมาชิก หรือบุคคลภายนอกซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความราบรื่นและประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย โดยอาศัยรูปแบบการสื่อสารในหลายลักษณะ ในที่นี้จะกล่าวถึงรูปแบบการสื่อสาร 4 ลักษณะ

1) จำแนกตามทิศทางการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ

(1) การสื่อสารแบบทางเดียว เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสารแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารสะท้อนความคิดเห็น หรือปฏิกิริยาป้อนกลับ เป็นการสื่อสารลักษณะสั่งการ หรือการอบรมผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สิ่งพิมพ์ เอกสาร หอกระจายข่าว

(2) การสื่อสารแบบสองทาง เป็นการสื่อสารที่มีการสื่อสารกลับหรือโต้ตอบระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งผู้รับสารและผู้ส่งสารจะมีโอกาสเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารได้ในขณะเดียวกันสามารถสร้างความเข้าใจได้อย่างชัดเจนทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น การสื่อสารสองทางยังจำแนกออกได้เป็น

- การสื่อสารสองทางที่ไม่เป็นการชี้นำ โดยที่ผู้ส่งสารทั้งสองฝ่ายต่างมีโอกาสในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสารได้อย่างเต็มที่ ไม่มีลักษณะของการชี้นำแอบแฝง

- การสื่อสารสองทางที่มีการชี้นำ ผู้สื่อสารทั้งสองฝ่ายต่างมีโอกาสในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข่าวสารได้อย่างเต็มที่ มีจุดมุ่งหมายลักษณะการชี้นำแอบแฝง

2) จำแนกตามลักษณะการใช้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ

(1) การสื่อสารแบบเป็นทางการ เป็นการสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผน คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสารเป็นหลัก เช่น การสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร คำสั่ง

(2) การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เป็นการสื่อสารกับบุคคลอื่นโดยไม่มีระเบียบแบบแผน และเป็นการสื่อสารในทุก ๆ ทิศทาง เนื้อหาลักษณะไม่เป็นทางการ

3) จำแนกตามสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ

(1) การสื่อสารแบบใช้ถ้อยคำหรือแบบวจนะ คือ การสื่อสารที่ใช้คำพูดหรือตัวเลข เป็นสัญลักษณ์ของข่าวสาร เช่น การใช้สนทนา เป็นการสัมภาษณ์ การเขียนบันทึก

(2) การสื่อสารแบบไม่ใช้ถ้อยคำหรือแบบอวจนะ คือ การสื่อสารโดยไม่ใช้คำพูด แต่แสดงท่าทาง สีหน้า หรือการเคลื่อนไหว

4) จำแนกตามทิศทางการไหลของข่าวสาร แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ

(1) การสื่อสารในแนวดิ่ง หรือจากบนลงล่าง คือ การส่งเสริมจากบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่า มุ่งหมายมายังผู้ที่มีตำแหน่งต่ำกว่ามักจะแสดงออกในรูปแบบของ นโยบาย แผนงาน ทำให้ผู้รับสาร ไม่มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็น

(2) การสื่อสารจากล่างขึ้นบน คือ การส่งสารจากผู้ที่มีตำแหน่งต่ำกว่าไปยังผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่า มีลักษณะเป็นการประชุม ปรึกษาหารือ หรือการร้องทุกข์ การสื่อสารในลักษณะจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเต็มที่

(3) การสื่อสารตามแนวนอนหรือแนวราบ คือ การส่งสารลักษณะผู้ที่มีตำแหน่งในระดับ เดียวกันหรือใกล้เคียงกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว การสื่อสารลักษณะนี้จะช่วยให้เกิดความร่วมมือ และสร้างความสัมพันธ์อันดี

2.1.7 คุณลักษณะของปัจจัยการสื่อสาร ทั้ง 3 ประการดังนี้

(1) คุณลักษณะของแหล่งสาร หรือ ผู้ส่งสาร คือ ทักษะในการสื่อสารทัศนคติ ความรู้ และสถานภาพทางวัฒนธรรมและทางสังคม ของผู้ส่งสารเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ ความสามารถหรือความชำนาญ และความน่าไว้วางใจ กล่าวโดยสรุปคุณลักษณะของผู้ส่งสารที่ดีคือ ความ เป็นผู้มีความรู้เป็นผู้นำความคิด มีความน่าเชื่อถือ และมีสถานภาพทางสังคมสูงในชุมชน

(2) คุณลักษณะของสาร นักวิชาการไทยได้รวบรวมคุณลักษณะของเนื้อหาของ สารในการสื่อสารชุมชนว่าต้องเหมาะสมกับระดับความสามารถในการรับสารของชาวบ้านและเป็นเนื้อหาที่ เน้นหนักลงไปปัญหาเร่งด่วนหรือปัญหาในชีวิตประจำวันของคนในสังคมนั้น ๆ ดังนั้น คุณลักษณะของ สารต้องคำนึงรูปแบบการใช้ภาษาไม่ซับซ้อนคลุมเครือและสอดคล้องกับความต้องการหรือชีวิตประจำวัน ของผู้รับสาร

(3) คุณลักษณะของสื่อหรือช่องทางการสื่อสาร ได้แก่ เครื่องมือต่าง ๆ ที่จะใช้ในการ ถ่ายทอดข่าวสาร สื่อในชุมชนต้องเหมาะสมสำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน เป็นสื่อที่คนใน ชุมชนสามารถเข้าถึงมีส่วนร่วมในหลายบทบาท และเป็นเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของ คนทุกคน

2.1.8 สื่อบุคคลและการสื่อสารระหว่างบุคคล

สื่อบุคคล หมายถึง ตัวบุคคลที่ผู้นำพาข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งโดยการอาศัย การติดต่อสื่อสารแบบตัวต่อตรง ระหว่างบุคคล 2 คน หรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป

Roger และ Shoemaker กล่าวว่า สื่อบุคคลเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเพื่อให้บุคคลเกิดการยอมรับในสารที่เสนอออกไป สื่อบุคคลจะมีประโยชน์มากในกรณีที่เราจะหวังผลให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรมการสื่อสารระหว่างบุคคล คือ การสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 บุคคลขึ้นไปกระทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว ในลักษณะที่แลกเปลี่ยนข่าวสารกันได้โดยตรง ในขณะที่คนหนึ่งส่งสารอีกคนหนึ่งรับสาร ในทำนองเดียวกันอาจเกิดในลักษณะเป็นกลุ่มย่อย ซึ่งมีมากกว่า 2 คนขึ้นไปรวมตัวกันในลักษณะที่แลกเปลี่ยนข่าวสารกันได้โดยตรง

การสื่อสารระหว่างบุคคล คือ การสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับการเสาะแสวงหาส่วนที่เป็นสถานการณ์ทางสังคมซึ่งมนุษย์ได้เผชิญหน้ากันโดยมีปฏิสัมพันธ์ โดยการแลกเปลี่ยนสัญญาณทางวจนภาษา และอวัจนภาษากันระหว่างบุคคลอย่างน้อย 2 คน ในสถานการณ์นั้นโดยต่างคนต่างรู้ตัวว่ามีอีกบุคคลหนึ่งอยู่ด้วยมีการพึ่งพาอาศัยในการสื่อสารระหว่างกัน หากพิจารณาหน้าที่การสื่อสารระหว่างบุคคลตามทฤษฎีของ แดนซ์ และลาร์สัน มีดังนี้

1) การสื่อสารระหว่างบุคคลมีหน้าที่เชื่อมโยง เชื่อมโยงระหว่างบุคคลและสิ่งแวดล้อม มนุษย์สร้างและพัฒนาความผูกพันทางวัฒนธรรมสังคมและสภาวะจิตใจจากโลกภายนอกจากการสื่อสารของมนุษย์จะเห็นความแตกต่างระหว่างตนเองและผู้อื่นการสื่อสารช่วยสร้างภาพตนเองของผู้อื่นและภาพความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้อื่น ทำให้มองเห็นด้วยว่าผู้อื่นมองเราอย่างไร เราใช้กระบวนการสื่อสาร 2 แบบ คือ

(1) กระบวนการสื่อสารให้ผู้อื่นคล้อยตาม เช่น เปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับบุคคลอื่นทันที ที่รู้ว่าผู้อื่นมีค่านิยมขัดกับตน

(2) กระบวนการที่ทำให้ผู้อื่นยอมรับ เป็นการเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับตนให้สอดคล้องกับความรู้สึที่ผู้อื่นมีต่อตนเอง

2) การสื่อสารระหว่างบุคคลมีหน้าที่ไตร่ตรอง การไตร่ตรอง คือ การคิดในเชิงรวบยอดใช้ความสามารถในการจำการวางแผนและคาดคะเนรวมทั้งประเมินคุณค่าด้วยการสื่อสารทำให้เราสามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้ มนุษย์คิดได้โดยไม่มีขีดจำกัดโดยอาศัยภาษาและความหมาย

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารแบบจงใจหรือแบบมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ได้แก่

- (1) เพื่อการค้นหาข้อเท็จจริงหรือขอข้อมูล
- (2) เพื่อบอกหรือแจ้งให้ทราบ
- (3) เพื่อชักชวนให้เกิดความโน้มน้าวใจ
- (4) เพื่อให้ความเพลิดเพลิน

ดังนั้น การสื่อสารระหว่างบุคคล จึงเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างอิทธิพล ความนึกคิด และเป็นกลไกหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาอันเป็นแนวทางและเป้าหมายหลักสำคัญ

ที่ผู้นำชุมชนนำมาใช้ในการปฏิบัติการกิจ เพื่อโน้มน้าวและชักจูงให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการทำการกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ในบริบทของการพัฒนาชุมชน การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับหลักการสำคัญ 7 ประการ คือ ความหลากหลายของผู้เข้าร่วม การเข้าถึงสื่อ ความเชื่อมั่นในศักยภาพของประชาชน ความโดดเด่นของสาร การปรึกษาหารือร่วมกัน การสนับสนุน และกระบวนการเชิงประชาธิปไตย

1. ความหลากหลายของผู้เข้าร่วม ความหลากหลายจะส่งผลให้เสียงของประชาชนมีความหลากหลายมากขึ้น และสะท้อนความต้องการต่างๆร่วมกันได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาต่างๆ เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม และในขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อความรู้สึกของบุคคลที่เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ อาทิ ความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมของตน ตลอดจนการอุทิศแรงกาย/ใจในการดำเนินการต่างๆ อย่างเต็มความสามารถในระดับถัดไป

2. การเข้าถึงสื่อ การเข้าถึงสื่อ มักจะนำไปสู่การที่ผู้เกี่ยวข้องได้พัฒนาความรู้สึกผูกพันกับประเด็นปัญหา เกิดความตระหนักร่วม ความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของ และเป็นการถ่วงดุลอำนาจกับกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ตลอดจนการเพิ่มอำนาจและความเสมอภาคให้กับประชาชน

3. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะความเชื่อมั่นว่า ทุกคนมีความสามารถเชิงสติปัญญา

4. ความโดดเด่นของสาร ประเด็นที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน หรือการตอบสนองความต้องการของชุมชน หรือการเป็นประเด็นที่ชุมชนสามารถนำเนื้อหาสาระดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้

5. การปรึกษาหารือ เป็นกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล มุมมอง และทัศนะต่าง ๆ

6. การสนับสนุน เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนมีบทบาทต่างๆ

7. กระบวนการเชิงประชาธิปไตย เป็นการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนในระดับชุมชน เป็นการเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชน และการฝึกฝนให้ชุมชนเรียนรู้การจัดการและการพึ่งตนเอง

ขั้นตอนในการปฏิบัติการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การสร้างสัมพันธภาพกับชุมชน

1) การพบปะผู้นำ

2) การค้นหาบุคคลในพื้นที่เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย

3) การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

2. การสร้างกระบวนการปรึกษาหารือกับชุมชน

- 1) การประสานงานกับสมาชิกชุมชน
- 2) การกำหนดความชัดเจนเกี่ยวกับหน้าที่ของสื่อและบทบาทของบุคคลที่ทำหน้าที่เลือกใช้สื่อ
- 3) การออกแบบและดำเนินการปรึกษาหารือ

3. การร่วมกันพัฒนา/ปรับปรุงระบบการสื่อสาร

- 1) การจัดตั้งทีมงาน
- 2) การเสริมสร้างศักยภาพของทีมงาน
- 3) การสนับสนุนการปฏิบัติการสื่อสารในพื้นที่

4. การร่วมกันพัฒนาระบบและการดำเนินการประเมินผล

- 1) การประสานงานกับสมาชิกชุมชน
- 2) การออกแบบกระบวนการ

ผลของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต่อชุมชน ในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน

1. ผลในระดับบุคคล การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงความคิด ความรู้สึก และทักษะต่างๆ ของสมาชิกชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วม และนำไปสู่การเกิดความมั่นใจในการใช้ชีวิตและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น

2. ผลในระดับกลุ่ม การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้อง

3. ผลในระดับชุมชน การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการเปิดพื้นที่ในการนำเสนอเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ตลอดจนเป็นการพัฒนาระบบสื่อที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน และการกระชับสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในชุมชน ความภาคภูมิใจร่วมกันในความเป็นชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และการกำหนดทิศทางเชิงนโยบายเกี่ยวกับชุมชน

ข้อควรคำนึงในการพัฒนากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน

1. ด้านเทคโนโลยี เช่น การที่คุณสมบัติของเทคโนโลยีไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน และความจำเป็น คุณประโยชน์ของเทคโนโลยีที่มีต่อชุมชน

2. ด้านการเข้าถึงสื่อ เช่น ความเหมาะสมของวัน เวลา สถานที่

3. ด้านสาร เช่น ความคุ้นเคยด้านเนื้อหาข่าวสาร

4. ด้านการบริหารจัดการ เช่น การกำหนดแผนงาน

5. ด้านผู้กำหนดนโยบาย เช่น การกำหนดแนวทางในการสนับสนุนให้สื่อสามารถเข้าถึงชุมชน และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

6. ด้านนโยบาย เช่น นโยบายให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ ทั้งในด้านการบริหารจัดการ และการตัดสินใจเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

7. ด้านงบประมาณ เช่น การปรับเปลี่ยนต้นทุนด้านเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีราคาถูกลง

2.3 สถานการณ์การผลิตข้าวของประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นแหล่งปลูกข้าวที่มีหลากหลายสายพันธุ์มากแห่งหนึ่งของโลก ทั้งข้าวนาปีและนาปรัง ข้าวนาปี เป็นข้าวที่เกษตรกรทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูฝน คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมของทุกปี ในช่วงปีเพาะปลูก 2553/54 นโยบายของภาครัฐจึงใจให้เกษตรกรทำการเพาะปลูกมากขึ้น ส่งผลให้เนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปีมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเกษตรกรทำการเพาะปลูกเพิ่มในพื้นที่รกร้างว่างเปล่า หรือนาร้าง รวมทั้งมีการเช่าพื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้น แต่เพิ่มขึ้นไม่มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่นา ดังข้อมูลเอกภาพ ภาคใต้ ปี 2557 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) ได้สรุปเนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปี เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ ปีเพาะปลูก 2553/54 - 2556/57 ดังในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้าวนาปี : สรุปเนื้อที่เพาะปลูก ปีเพาะปลูก 2553/54 - 2556/57 ที่ความชื้น ร้อยละ 15

ข้าวนาปี	ปีเพาะปลูก	รวมทั้งประเทศ	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)	2553/54	64,574,071	14,331,994	39,841,420	9,213,059	1,187,598
	2554/55	65,303,711	15,154,331	39,565,392	9,544,587	1,039,401
	2555/56	64,950,593	14,927,584	39,487,220	9,553,265	982,524
	2556/57	62,079,904	14,673,698	37,066,629	9,395,366	944,211
เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	2553/54	59,690,203	13,403,839	36,720,691	8,471,420	1,094,253
	2554/55	56,752,413	12,201,340	35,476,307	8,115,695	959,071
	2555/56	58,766,481	14,673,445	33,852,006	9,290,298	950,732
	2556/57	58,135,809	14,352,849	33,750,137	9,135,424	897,399
ผลผลิต (ตัน)	2553/54	25,742,917	7,315,131	12,984,135	5,014,112	429,539
	2554/55	25,867,373	7,121,027	13,452,032	4,876,834	417,480
	2555/56	27,233,903	8,744,836	12,303,561	5,751,115	434,391
	2556/57	27,090,184	8,637,165	12,295,137	5,740,365	417,517
ผลผลิตต่อไร่ ต่อเนื้อที่เพาะปลูก (กิโลกรัม)	2553/54	399	510	326	544	362
	2554/55	396	470	340	511	402
	2555/56	419	586	312	602	442
	2556/57	436	589	332	611	442

(ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

สำหรับสถานการณ์การผลิตในแต่ละปีมีดังนี้

ปีเพาะปลูก 2553/54 เนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วเล็กน้อย จากนโยบายประกันรายได้ข้าวของภาครัฐที่มีอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวนามีความมั่นใจในเรื่องของผลตอบแทนและรายได้ที่ได้รับ จึงใจให้เพิ่มเนื้อที่เพาะปลูกในที่ดินนาร้าง แต่จะเพิ่มขึ้นไม่มาก เนื่องจากพื้นที่นาข้าวมีจำกัด ส่วนภาพรวมผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วเล็กน้อย จากการดูแลรักษา แต่ก็ยังน้อยกว่าผลผลิตต่อไร่ปกติ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากสถานการณ์เอลนีโญที่ส่งผลให้ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยต่ำกว่าปกติ และการ

ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาที่ได้รับความกระทบจากการเพาะปลูกข้าวต่อเนื่องตลอดทั้งปี โดยไม่มีการพักพื้นที่

ปีเพาะปลูก 2554/55 เมื่อปีเพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว จากนโยบายภาครัฐยังจูงใจให้เกษตรกรปลูกข้าวเพิ่มขึ้น รวมทั้งปีนี้ฤดูฝนมาเร็ว และปริมาณน้ำฝนมากกว่าปีที่แล้ว สำหรับภาพรวมผลผลิต และผลผลิตต่อไร่ลดลง เนื่องจากพื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่ประสบอุทกภัย โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าพระยาในภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม 2554 จากอิทธิพลพายุมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และร่องความกดอากาศ

ปีเพาะปลูก 2555/56 ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง เช่น ในจังหวัดกำแพงเพชร พิษณุโลก นครสวรรค์ สิงห์บุรี ชัยนาท และพระนครศรีอยุธยา เกษตรกรบางส่วนเข้าโครงการรับน้ำนองทำการเพาะปลูกข้าว ซึ่งจะต้องทำการเพาะปลูกข้าวให้เร็วขึ้นจากเดิมปลูกเดือนพฤษภาคมเป็นปลูกเดือนเมษายน คือทำการปลูกข้าวนาปรังแทนข้าวนาปี เพื่อที่จะได้เก็บเกี่ยวให้ทันก่อนที่น้ำจะท่วมและไม่ประสบอุทกภัยเหมือนปีที่แล้ว ส่งผลให้เนื้อที่ลดลง ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกษตรกรปรับเปลี่ยนไปปลูกอ้อยโรงงานในจังหวัดเลย หนองบัวลำภู สุรินทร์ ชัยภูมิ บุรีรัมย์ ภาคใต้เกษตรกรปรับเปลี่ยนไปปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา ในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ในภาพรวมพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีจึงลดลงจากปีที่แล้ว ผลผลิตต่อไร่ภาพรวมทั้งประเทศเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วเนื่องจากในปี 2554 แหล่งผลิตที่สำคัญหลายแห่งประสบอุทกภัยทำให้ผลผลิตเสียหาย แต่ในปีนี้เป็นปีที่ไม่ประสบอุทกภัย มีปริมาณน้ำฝนที่เพียงพอต่อการเจริญเติบโต มีโรคและแมลงระบาดเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามบางพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ประสบภัยแล้งและฝนทิ้งช่วงในเดือนมิถุนายนถึงตุลาคมทำให้การเจริญเติบโตของต้นข้าวไม่ดี เช่น ในจังหวัดเลย หนองบัวลำภู อุตรดิตถ์ หนองคาย บึงกาฬ สกลนคร นครพนม ขอนแก่น อำนาจเจริญ มหาสารคาม ชอนแก่น อุบลราชธานี สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา ส่งผลให้ภาพรวมผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่เพิ่มขึ้นไม่มากนัก

ปีเพาะปลูก 2556/57 เมื่อปีเพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว โดยเฉพาะในภาคเหนือ และภาคกลาง เนื่องจากราคาข้าว และผลตอบแทนสูงจูงใจให้เกษตรกรยังคงปลูกข้าวและขยายเนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ประกอบกับปีที่แล้วเกษตรกรบางส่วนในภาคเหนือและภาคกลางเลื่อนการเพาะปลูกเร็วขึ้น เพื่อป้องกันความเสียหายจากอุทกภัย แต่ปีนี้เกษตรกรกลับมาปลูกตามปกติ คือ เริ่มปลูกในเดือนพฤษภาคม แม้ว่าเกษตรกรบางพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะปรับเปลี่ยนที่นาไปปลูกอ้อยโรงงาน และภาคใต้เปลี่ยนไปปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา ซึ่งให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า แต่ภาพรวมเนื้อที่เพาะปลูกทั้งประเทศยังคงเพิ่มขึ้น ส่วนผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น จากการดูแลเอาใจใส่ และปริมาณน้ำฝนเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว สำหรับสถานการณ์รายภาคเป็นดังนี้

ภาคเหนือ เมื่อปีเพาะปลูกและเนื้อที่เก็บเกี่ยวเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว เนื่องจากราคาข้าวและผลตอบแทนสูงจูงใจให้เกษตรกรยังคงปลูกข้าวและขยายเนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ผลผลิตส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวได้ ในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม พันธุ์ที่นิยมปลูกได้แก่หอมมะลิ 105 และหอมจังหวัด ซึ่งขายได้ราคา

ดีกว่าข้าวเจ้าพันธุ์อื่น ส่วนผลผลิตต่อไร่ใกล้เคียงกับปีที่แล้วเนื่องจากเกิดอุทกภัยในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม 2556 ซึ่งต้นข้าวอยู่ในระยะใกล้เก็บเกี่ยว ทำให้ผลผลิตเสียหายในบางพื้นที่ ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ เป็นต้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื้อที่เพาะปลูกลดลง เนื่องจากปีที่แล้วเกษตรกรประสบภัยแล้งและฝนทิ้งช่วงในระยะที่ข้าวกำลังเจริญเติบโต เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ไม่เต็มที่ ทำให้ปีนี้เกษตรกรปรับเปลี่ยนไปปลูก อ้อยโรงงาน ซึ่งให้ผลตอบแทนที่ดีกว่า อย่างไรก็ตามเกษตรกรบางส่วนยังคงปลูกข้าวอยู่โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ เนื่องจากราคาและค่าตอบแทนอยู่ในเกณฑ์ดี เนื้อที่เพาะปลูกในภาพรวมจึงลดลงไม่มากนัก เกษตรกรปลูกมากในเดือนมิถุนายน ถึงกรกฎาคม และจะเก็บเกี่ยวมากในเดือนพฤศจิกายน ส่วนผลผลิตต่อไร่ลดลงเล็กน้อย เนื่องจากหลายจังหวัดประสบอุทกภัยจากฝนที่ตกหนักในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม 2556 ต้นข้าวอยู่ในระยะใกล้ตั้งท้อง ถึงออกรวง ในจังหวัด ชัยภูมิ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา

ภาคกลางเนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว เนื่องจากราคาข้าวและผลตอบแทนอยู่ในเกณฑ์ดี จึงทำให้เกษตรกรยังคงปลูกข้าวอยู่ ประกอบกับปีที่แล้วเกษตรกรบางส่วน ในจังหวัดสิงห์บุรี ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา เลื่อนการเพาะปลูกเร็วขึ้น เพื่อป้องกันความเสียหายจากอุทกภัย แต่ปีนี้เกษตรกรกลับมาปลูกตามปกติ คือ เริ่มปลูกในเดือนพฤษภาคม ส่งผลให้ภาพรวมของภาคกลางเนื้อที่เพาะปลูกยังคงเพิ่มขึ้น ส่วนผลผลิตต่อไร่ใกล้เคียงกับปีที่แล้ว จากปริมาณน้ำฝนเพียงพอ แม้ว่าบางแหล่งผลิต ได้แก่ จังหวัดปราจีนบุรี นครนายก สระแก้ว ประสบอุทกภัยในช่วงตั้งท้องและเก็บเกี่ยวทำให้ผลผลิตลดลง

ภาคใต้เนื้อที่เพาะปลูกลดลง เนื่องจากเกษตรกรบางส่วนปรับเปลี่ยนไปปลูกปาล์มน้ำมัน และยางพารา เนื่องจากผลตอบแทนดีกว่า สามารถให้ผลผลิตได้หลายปี ส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่น พันธุ์สังข์หยด พันธุ์เล็บนก เป็นต้น โดยปลูกมากในเดือนสิงหาคมถึงกันยายน และเก็บเกี่ยวได้ในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงมีนาคม 2557 สำหรับผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้นจากการดูแลเอาใจใส่ ปริมาณน้ำฝนเพียงพอต่อการเจริญเติบโต

ส่วนการเพาะปลูกข้าวนาปรัง จำเป็นต้องใช้น้ำชลประทาน เนื่องจากเป็นการปลูกในฤดูแล้ง โดยเกษตรกรทำ การเพาะปลูกตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเมษายนของปีถัดไปเนื้อที่เพาะปลูกในแต่ละปีจึงขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในเขื่อนต่าง ๆ ว่ามีเพียงพอที่จะส่งน้ำให้เกษตรกรได้เพาะปลูกได้มากน้อยเท่าใด ดังข้อมูลเอกภาพภาคใต้ ปี 2557 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) การเพาะปลูกข้าวนาปรัง ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้าวนาปรัง : สรุปเนื้อที่เพาะปลูก เนื้อที่เก็บเกี่ยว ผลผลิต และผลผลิตต่อไร่
ปี 2554 - 2556 ที่ความชื้น ร้อยละ 15

ข้าวนาปรัง	ปี เพาะปลูก	รวม ทั้งประเทศ	ภาคเหนือ	ภาค ตะวันออก เฉียงเหนือ	ภาคกลาง	ภาคใต้
เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)	2554	16,102,293	6,191,026	3,032,856	6,507,365	371,046
	2555	18,101,239	7,615,783	2,946,744	7,095,692	443,020
	2556	16,087,294	7,089,884	1,681,868	6,915,306	400,236
เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	2554	16,056,823	6,164,682	3,021,147	6,500,514	370,480
	2555	17,976,574	7,586,545	2,928,843	7,022,228	438,958
	2556	15,963,399	7,040,997	1,623,527	6,901,668	397,207
ผลผลิต (ตัน)	2554	10,260,882	3,878,143	1,659,426	4,538,506	184,807
	2555	12,235,347	5,198,586	1,638,381	5,164,330	234,050
	2556	10,766,286	4,752,078	835,147	4,960,973	218,088
ผลผลิตต่อไร่ ต่อเนื้อที่เพาะ ปลูก (กิโลกรัม)	2554	637	626	547	697	498
	2555	676	683	556	728	528
	2556	669	670	497	717	545
ผลผลิตต่อไร่ ต่อเนื้อที่เก็บ เกี่ยว (กิโลกรัม)	2554	639	629	549	698	499
	2555	681	685	559	735	533
	2556	674	675	514	719	549

(ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

สำหรับสถานการณ์การผลิตในแต่ละปีมีดังนี้

ปี 2554 เนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปรังเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว เนื่องจากน้ำในอ่างเก็บน้ำและน้ำตามธรรมชาติ เมื่อต้นฤดูแล้งมีปริมาณน้ำมากกว่าปีที่แล้ว และบางพื้นที่ชลประทานปล่อยน้ำให้เพาะปลูกข้าวนาปรังเพื่อชดเชยข้าวนาปีที่เสียหายจากน้ำท่วม แต่เนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ไม่มากเนื่องจากปีนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รณรงค์ ให้ชาวนางดการปลูกข้าวนาปรังในรอบ 2 และให้ชลประทานปล่อยน้ำเพื่อการเกษตรตามมาตรการการบริหารน้ำอย่างยั่งยืน เพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกข้าวนาปีในต้นฤดูฝน ปี 2554 รวมทั้งในภาคตะวันตก ประสบปัญหาแห้งแล้งเขื่อนปราณบุรีและเขื่อนแก่งกระจานมีปริมาณน้ำน้อยมากงดส่งน้ำเพื่อการเกษตร ส่งผลให้เนื้อที่เพาะปลูกลดลงในจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น สำหรับผลผลิตต่อไร่และภาพรวมผลผลิตเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีน้ำเพียงพอต่อการ

เพาะปลูก แต่ในขณะนี้พบการระบาดของแมลงบั่ว ในภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดพิจิตร พิษณุโลก และนครสวรรค์ เป็นต้น ส่งผลให้ผลผลิตเสียหายเล็กน้อย (สถานการณ์จากพยากรณ์ มี.ค. 54)

ปี 2555 เนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว เนื่องจากปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำที่สำคัญ และน้ำตามธรรมชาติมีเพียงพอต่อการเพาะปลูก และชาวนาบางส่วนปลูกชดเชยข้าวนาปีที่ได้รับความเสียหายจากอุทกภัย โดยเฉพาะจังหวัดในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาสามารถปลูกข้าวนาปรังภายหลังน้ำลดได้มากกว่าเดิม ประกอบกับราคาที่เกษตรกรขายได้เพิ่มขึ้นจากปีที่ผ่านมา จากเดิมปีที่แล้วขายได้ราคาเฉลี่ย 8,447 บาท/ตัน เป็น 10,062 บาท/ตัน จึงจูงใจให้เกษตรกรปลูกมากขึ้น สำหรับผลผลิตต่อไร่คาดว่าจะเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพอากาศเอื้ออำนวย มีปริมาณน้ำเพียงพอ ทำให้ข้าวเจริญเติบโตดี และข้าวในปีนี้นายได้ราคาดีกว่าปีที่แล้วทำให้เกษตรกรมีการดูแลใส่ใจเพิ่ม ประกอบกับภาครัฐมีการสนับสนุนปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ และปุ๋ย ให้เกษตรกรเพื่อการฟื้นฟูเยียวยาภายหลังน้ำลด ทำให้ภาพรวมผลผลิตทั้งประเทศเพิ่มขึ้น สำหรับสถานการณ์การเกิดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดในพื้นที่บริเวณภาคกลางพบว่าจังหวัดสุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี สระบุรี และอ่างทอง มีพื้นที่ระบาดแต่ไม่ได้รับความเสียหายเนื่องจากข้าว อยู่ในช่วงอายุต่ำกว่า 60 วัน และเกษตรกรส่วนหนึ่งหันมาปลูกข้าวพันธุ์ที่ทนเพลี้ย เช่น กข.41 และ กข.47 ส่วนในพื้นที่บริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา นครนายก และปราจีนบุรี มีพื้นที่ระบาดแต่ไม่มากนัก โดยผลผลิตได้รับผลกระทบเล็กน้อย

ปี 2556 เนื้อที่เพาะปลูกโดยรวมลดลงจากปีที่แล้ว เนื่องจากในปีนี้มีน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งภาครัฐกำหนดแผนการบริหารจัดการสรรน้ำให้แก่เกษตรกรปลูกข้าวนาปรังลดลง ผลผลิตต่อไร่ลดลงเล็กน้อย เนื่องจากสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยเกิดภาวะแห้งแล้ง ทำให้มีปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว

ภาคเหนือเนื้อที่เพาะปลูกลดลง เนื่องจากปริมาณน้ำจากอ่างเก็บน้ำมีปริมาณต่ำกว่าเกณฑ์ปกติ กรมชลประทานจึงจัดสรรน้ำให้เกษตรกรปลูกข้าวนาปรังน้อยลง แหล่งปลูกบางจังหวัดปลูกข้าวนาปรัง ได้เพียงรอบเดียวจากที่เคยปลูกได้สองรอบ ผลผลิตต่อไร่ลดลงเล็กน้อย เนื่องจากสภาพอากาศในปีนี้อากาศไม่เอื้ออำนวย สภาพอากาศแล้ง ทำให้มีปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื้อที่เพาะปลูกลดลง เนื่องจากปริมาณน้ำในเขื่อนน้อยกว่าปีที่แล้ว ทำให้ทางกรมชลประทานประกาศให้เกษตรกรงดปลูกข้าวนาปรังบริเวณเขื่อนห้วยหลวง อุบลรัตน์ ลำตะคอง มูลบน ลำแซะ และลำปาว ผลผลิตต่อไร่ลดลง เนื่องจากสภาพอากาศในปีนี้อากาศแล้ง และปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว

ภาคกลาง เนื้อที่เพาะปลูกลดลงเล็กน้อย เนื่องจากปริมาณน้ำในอ่างขนาดใหญ่มีปริมาณจำกัด ภาครัฐได้จัดสรรน้ำให้เกษตรกรได้ปลูกข้าวนาปรังได้เพียงรอบเดียว แตกต่างจากปีที่แล้วซึ่งบางพื้นที่เกษตรกร ปลูกข้าวนาปรังได้สองรอบ สำหรับผลผลิตต่อไร่ลดลง เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอ ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว

ภาคใต้ เนื้อที่ปลูกลดลงเล็กน้อย เนื่องจากเกษตรกรบางส่วนปรับเปลี่ยนพื้นที่นาไปปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมัน ที่ให้ผลตอบแทนดีกว่า สำหรับผลผลิตต่อไร่เพิ่มขึ้น เนื่องจากปีนี้มีปริมาณน้ำเพียงพออยู่ในเกณฑ์ปกติ ต้นข้าวมีการเจริญเติบโตดี

2.4 สถานการณ์การผลิตข้าวในภาคใต้

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ภาคใต้ที่แตกต่างจากภาคอื่น เนื่องจากมีความหลากหลายของพื้นที่ทั้งที่เป็นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ลุ่มน้ำ และพื้นที่ชายฝั่งทะเล ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เนื้อที่เพาะปลูกข้าวในภาคใต้มีน้อยกว่าภูมิภาคอื่น ซึ่งหากพิจารณาแนวโน้มเนื้อที่เพาะปลูกข้าวของภาคใต้เปรียบเทียบกับภาคอื่นจากข้อมูลเอกภาพภาคใต้ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ภาคใต้มีเนื้อที่ที่มีศักยภาพการผลิตข้าวน้อยกว่าภาคอื่น และยังมีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ เนื่องจากเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนมาปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันกันมากขึ้น เพราะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า จึงส่งผลให้พื้นที่ปลูกข้าวน้อยลง ดังข้อมูลในตารางที่ 3 และตารางที่ 4

ตารางที่ 3 สรุปภาพรวมเนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปี ปี 2553 – 2557

จังหวัด	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)				เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)			
	2553/54	2554/55	2555/56	2556/57	2553/54	2554/55	2555/56	2556/57
รวมทั้งประเทศ	64,574,071	65,303,711	64,950,593	62,079,904	59,690,203	56,752,413	58,766,481	58,135,809
ภาคเหนือ	14,331,994	15,154,331	14,927,584	14,673,698	13,403,839	12,201,340	14,673,445	14,352,849
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	39,841,420	39,565,392	39,487,220	37,066,629	36,720,691	35,476,307	33,852,006	33,750,137
ภาคกลาง	9,213,059	9,544,587	9,553,265	9,395,366	8,471,420	8,115,695	9,290,298	9,135,424
ภาคใต้	1,187,598	1,039,401	982,524	944,211	1,094,253	959,071	950,732	897,399

(ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

ตารางที่ 4 สรุปภาพรวมเนื้อที่เพาะปลูกข้าวนาปรัง ปี 2554 – 2556

ประเทศ/ภาค/จังหวัด	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)			เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)		
	2554	2555	2556	2554	2555	2556
รวมทั้งประเทศ	16,102,293	18,101,239	16,087,294	16,056,823	17,976,574	15,963,399
ภาคเหนือ	6,191,026	7,615,783	7,089,884	6,164,682	7,586,545	7,040,997
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	3,032,856	2,946,744	1,681,868	3,021,147	2,928,843	1,623,527
ภาคกลาง	6,507,365	7,095,692	6,915,306	6,500,514	7,022,228	6,901,668
ภาคใต้	371,046	443,020	400,236	370,480	438,958	397,207

(ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

สำหรับข้อมูลการปลูกข้าวในพื้นที่ภาคใต้ดังกล่าวที่มีความเหมาะสมแก่การปลูกข้าว ประกอบด้วย ดินที่มีเนื้อดินเป็นดินเหนียว ร่วนเหนียว ร่วนทราย และดินทราย ซึ่งพื้นที่นาส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว จัดเป็นดินที่มีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าวมาก ให้ผลผลิตสูง ส่วนที่เป็นดินร่วน ดินร่วนทราย มีความเหมาะสมต่อการปลูกข้าวปานกลาง เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวได้ผลผลิต 450 – 550 กิโลกรัมต่อไร่ หากใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม สามารถได้ผลผลิตข้าวมากกว่า 550 กิโลกรัมต่อไร่ ช่วยเพิ่มพื้นที่ที่ให้ผลผลิตสูง ลดพื้นที่ที่ให้ผลผลิตต่ำ (กรมการข้าว, 2556) และเมื่อพิจารณาเนื้อที่เพาะปลูกรายจังหวัด จะเห็นว่าจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่ปลูกข้าวมากที่สุด ดังตารางที่ 5

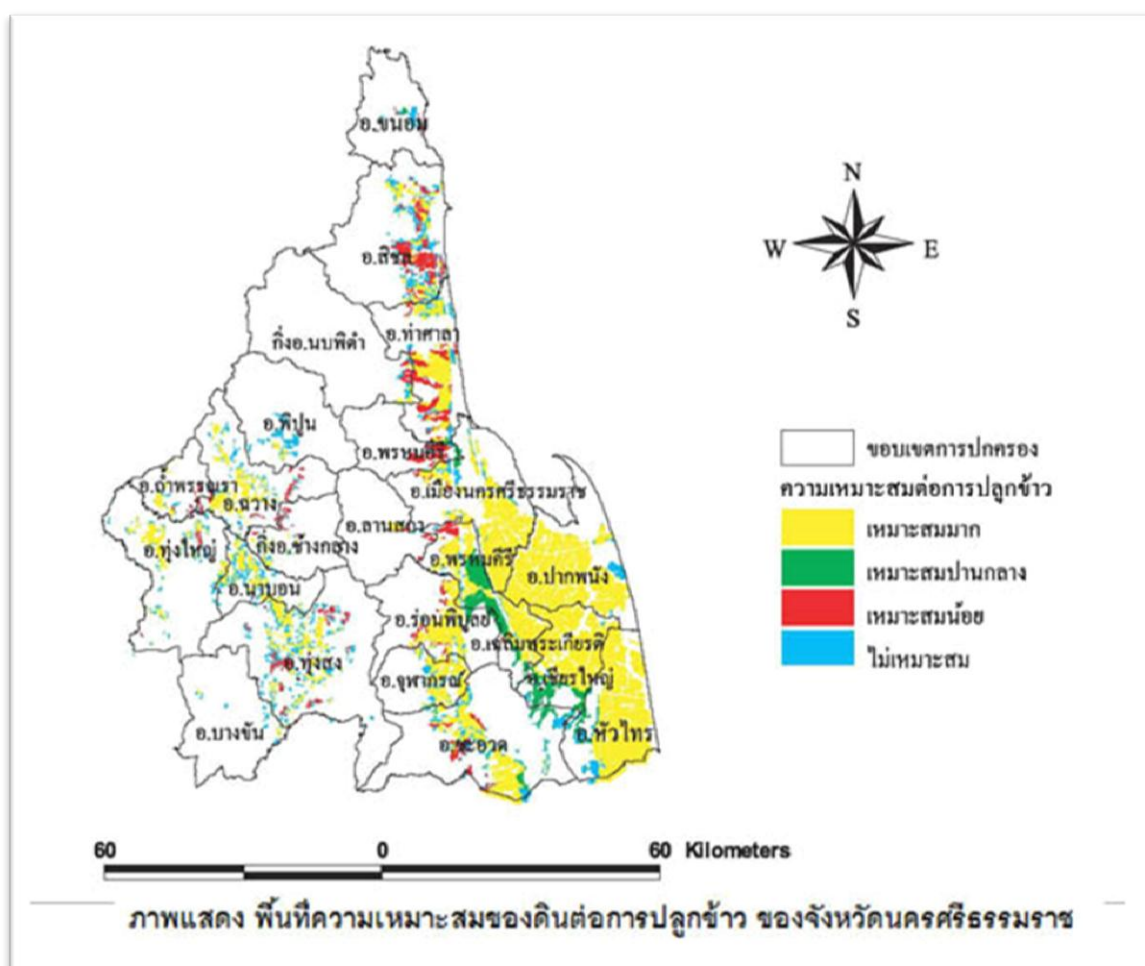
ตารางที่ 5 ข้อมูลเนื้อที่เพาะปลูกข้าวของภาคใต้ ปีเพาะปลูก 2553 - 2557 จำแนกรายจังหวัด

จังหวัด	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)				เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)			
	2553/54	2554/55	2555/56	2556/57	2553/54	2554/55	2555/56	2556/57
ชุมพร	7,605	7,020	6,859	7,013	7,405	6,480	6,731	6,886
ระนอง	2,064	760	772	865	2,009	730	772	857
สุราษฎร์ธานี	13,518	8,409	7,791	7,391	11,215	8,016	7,478	7,266
พังงา	2,876	1,747	1,718	1,611	2,835	1,702	1,718	1,532
ภูเก็ต	128	76	69	65	127	76	69	65
กระบี่	5,735	3,808	3,252	5,023	5,326	3,690	3,252	4,908
ตรัง	18,986	17,186	13,189	12,928	18,696	16,691	13,189	12,787
นครศรีธรรมราช	395,944	327,665	331,435	323,407	355,673	319,843	321,562	315,933
พัทลุง	179,985	152,628	145,051	141,202	166,499	124,280	128,249	136,846
สงขลา	273,940	233,838	229,126	227,821	244,762	194,870	227,282	200,029
สตูล	41,313	40,170	32,881	30,400	40,351	38,840	32,459	30,306
ปัตตานี	131,155	119,349	109,616	94,322	129,124	117,750	107,900	88,837
ยะลา	34,888	53,163	31,545	42,040	34,556	52,883	31,239	41,659
นราธิวาส	79,461	73,582	69,220	50,123	75,675	73,220	68,832	49,488

(ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557)

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุด ในภาคใต้ รองลงมาคือ จังหวัดสงขลา พัทลุง และปัตตานี ตามลำดับ นครศรีธรรมราชตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งมีต้นน้ำที่เกิดจากเทือกเขาบรรทัดในเขตตำบลวังอ่าง ไหลผ่านอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ และมีสาขาจากอำเภอหัวไทร ไหลมารวมกันที่บ้านปากแพรก กลายเป็นแม่น้ำปากพนังไหลลงสู่อ่าว นครศรีธรรมราชนับเป็นแม่น้ำที่สำคัญทางเศรษฐกิจของจังหวัด โดยเฉพาะด้านการเกษตรกรรมในบริเวณลุ่มน้ำปากพนัง และสาขาบริเวณที่ราบ มีพื้นที่มากกว่า ๕๐๐,๐๐๐ ไร่ มีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากพระราชดำรินับการโดยกรมชลประทาน และแม่น้ำปากพนัง เป็นเส้นทางขนส่งทางน้ำที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต และยังมีคลองอีกมากมายที่ขุดขึ้นเพื่อส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาข้าว ทำ

ให้เกษตรกรสามารถปลูกข้าวโดยอาศัยน้ำจากคลองชลประทาน จึงทำให้มีศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกข้าวทั้งข้าวนาปี และข้าวนาปรังที่อาศัยน้ำในระบบชลประทาน ตามข้อมูลในแผนภาพที่แสดงศักยภาพของพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ดังภาพที่ 1

(ที่มา: กรมการข้าว, 2556)

ภาพที่ 1 แสดงศักยภาพความเหมาะสมของดินต่อการปลูกข้าวของจังหวัดนครศรีธรรมราช

2.5 สถานการณ์การผลิตข้าวไร่ในประเทศไทย

ข้าวไร่ (Upland rice) เป็นข้าวชนิดหนึ่งที่ปลูกบนที่ดอนและในสภาพไร่เช่นเดียวกับพืชไร่ทั่วไป ไม่มีคันดินสำหรับเก็บกักน้ำ จึงไม่มีน้ำขังในพื้นที่ปลูก อาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติหรือความชื้นที่อยู่ในดิน เพื่อการงอกและการเจริญเติบโตแต่เพียงอย่างเดียว โดยเตรียมพื้นที่ปลูกในขณะที่ยังไม่มีฝนหรือช่วงระยะเริ่มต้นฤดูฝน และทำการหยอดหรือโรยเมล็ดข้าวแห้งลงไปในหลุมหรือร่องปลูกที่ทำเตรียมไว้แล้ว กลบฝังเมล็ด ดินอ่อนจะงอกถ้ามีฝนตกหรือดินมีความชื้นพอสำหรับการงอก เนื่องจากพื้นที่ปลูกมักอยู่ในสภาพพื้นที่ลาดเอียงตามไหล่เขา ดังนั้น โดยทั่วไปจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ข้าวเขา (Hill rice)” (บริบูรณ์ สมฤทธิ์, 2540) เพราะเป็นข้าวที่ปลูกตามไหล่เขาที่ไม่มีน้ำขัง อาศัยน้ำฝนและน้ำค้างเป็นหลัก ดินข้าวมีความ

สูงปานกลางสูงประมาณ 130-150 เซนติเมตร เป็นข้าวที่ปลูกได้ดี ในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ของประเทศไทย มีพื้นที่ปลูกข้าวไร่เฉลี่ย ปีละ 290,016 ไร่ (เกรียงศักดิ์ สุวรรณธราดล, 2551) เป็นพันธุ์ข้าวที่สามารถเจริญเติบโตได้ดี ในช่วงเวลาการปลูกข้าวไร่อยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน และเก็บเกี่ยวราวเดือนตุลาคม ข้าวไร่สามารถแบ่งได้เป็น ข้าวไร่สำหรับพื้นที่สูง ข้าวไร่สำหรับพื้นที่ต่ำ และข้าวไร่สำหรับที่ลุ่มไม่มีน้ำขัง ข้าวไร่จะให้ผลผลิตที่ไม่สูงมากเมื่อเทียบกับข้าวกลุ่มอื่น ปัจจุบันสภาพอากาศมีความแปรปรวนมาก เกิดการเปลี่ยนแปลงของการกระจายตัวของน้ำฝน ทำให้ข้าวไร่มีความเสี่ยงสูงที่จะประสบกับสภาพความแห้งแล้งที่เกิดจากฝนทิ้งช่วง

จากข้อมูลการเพาะปลูกข้าวไร่ในปีเพาะปลูก 2546/47 – 2550/51 ของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2551) พบว่ามีการปลูกข้าวไร่ในช่วง 5 ปีนี้ พื้นที่ภาคเหนือปลูกมากที่สุดถึง 14 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลูก 9 จังหวัด ซึ่งมีผลผลิตมากกว่าภาคใต้ที่มีการปลูกข้าวไร่กระจายอยู่ใน 10 จังหวัด ส่วนภาคกลางมีรายงานว่าปลูกในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีเท่านั้น

ระบบการปลูกพืชในแปลงปลูกข้าวไร่ (จันทบูรณ์ สุทธิ ,2525 และวราภรณ์ คำบุญเรือง, 2529) ได้แบ่งระบบการปลูกข้าวไร่ไว้ 4 อย่าง คือ

1. การทำไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) คือ การทำแบบตัดฟัน โคน เผ แล้วทำการปลูกข้าวไร่ และจะใช้พื้นที่ในการปลูกระยะหนึ่ง หลังจากใช้ประโยชน์พื้นที่ติดต่อกันหลายปีทำให้มีปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งเกิดจากการชะล้างพังทลายของดินบนพื้นที่ที่มีความลาดชัน วัชพืชโรค แมลง ก็จะไปทำการตัดฟัน โคน เผ ในพื้นที่แหล่งอื่น ๆ ต่อไป แต่ในบางชุมชนของเกษตรกรชาวไทยภูเขา เช่น ชุมชนกระเหรี่ยงที่ไม่นิยมโยกย้ายพื้นที่ปลูก จะใช้วิธีสลับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในแต่ละปี โดยหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว จะทิ้งพื้นที่ให้กร้างว่างเปล่า 2-3 ปี หรือมากกว่า และใช้พื้นที่แปลงอื่น ๆ ในการปลูก เมื่อครบรอบก็จะกลับมาใช้พื้นที่เดิมที่มีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้นในการปลูกข้าวไร่อีกครั้ง เรียกว่า “ไร่หมุนเวียน”

2. การปลูกข้าวไร่อย่างเดี่ยว (Monocropping) ส่วนใหญ่เป็นสภาพพื้นที่ตามหุบเขา หรือที่ราบระดับสูงจากน้ำทะเล ซึ่งปลูกข้าวไร่เป็นประจำทุกปี

3. การปลูกข้าวไร่ร่วมกับพืชอื่น ๆ (Intercropping) เช่น การปลูกแซมยางพาราหรือมะพร้าว ระยะแรกในภาคใต้ การปลูกแซมมันสำปะหลัง ข้าวโพด หรือรวมกับพืชผักสวนครัว พืชเสริม พืชที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวเขา พืชใช้สอย พืชสมุนไพร เป็นต้น

4. การปลูกข้าวไร่เป็นพืชหมุนเวียน (Crop Rotation) เช่น ปลูกข้าวไร่ต้นฤดูฝน และปลูกถั่วเขียว หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่

ฤดูกาลปลูก ในพื้นที่บริเวณเนินเขา ไหล่เขาที่มีความลาดเอียง หรือที่ลาดเชิงเขากันมาช้านาน โดยวิธีการหยอดในหลุม หรือโรยเมล็ดพันธุ์ข้าวแห้ง ซึ่งมีหลากหลายพันธุ์เหมาะกับสภาพดินและภูมิอากาศที่แตกต่างกัน โดยปกติภาคเหนือจะมีฝนเริ่มตกตั้งแต่เดือนเมษายน เดือนพฤษภาคมปริมาณฝนที่ตกในแต่ละวันจะมากขึ้น เดือนมิถุนายนฝนจะเริ่มตกน้อยลง บางครั้งไม่มีฝนตกเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง เรียกว่า “ฝนทิ้ง

ช่วง” บางท้องที่ฝนจะทิ้งช่วงนานไปถึงเดือนกรกฎาคม จากนั้นฝนจะเริ่มตกตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคม หลังเข้าพรรษา เมื่อเข้าพรรษาแล้วฝนจะตกมาก และตกติดต่อกันจนตลอดพรรษา ฝนจะเริ่มตกน้อยลงอีกครั้ง ตั้งแต่เดือนตุลาคม ดังนั้น การปลูกข้าวไร่จะเริ่มในระยะต้นฝน ตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน และเก็บเกี่ยวเดือนตุลาคม (เมธินี ณ เชียงใหม่, 2529)

สำหรับพื้นที่ภาคใต้ จะปลูกตามปริมาณและการกระจายของน้ำฝน คือเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม และเก็บเกี่ยวเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม โดยปลูกเป็นพืชแซมสวนยางพารา หรือปาล์มน้ำมันที่เพิ่งปลูกใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์การปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครัวเรือน

เนื่องจากข้าวไร่เป็นพันธุ์ข้าวที่อาศัยน้ำฝนเพื่อการเจริญเติบโต ส่วนมากจะปลูกกระจัดกระจายในที่สูง หรือในที่ดอนที่ห่างไกลทุรกันดาร โดยชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่บนที่สูง หรือเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในที่ราบใกล้กับภูเขาหรือที่ดอน ซึ่งข้าวไร่มีลักษณะเป็นข้าวคันสูง ที่มีความสูงประมาณ 130 – 150 เซนติเมตร หรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวที่ไวต่อช่วงแสง สามารถเจริญเติบโตได้ดี ในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน และสามารถปลูกได้หลายจังหวัด (เกรียงศักดิ์ สุวรรณธราดล, 2551) ซึ่งมีข้อมูลพื้นที่เพาะปลูกข้าวไร่รายภาค ในช่วงเพาะปลูกปี 2555 – 2556 ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 พื้นที่เพาะปลูกข้าวไร่เป็นรายภาค ปีเพาะปลูก 2555 – 2556

ภาค	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)
เหนือ	343,461
ตะวันตก	202,383
ตะวันออกเฉียงเหนือ	42,293
ตะวันออก	41,979
ใต้	38,370
รวมข้าวไร่ทั่วประเทศ	668,486

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร (2556)

จากข้อมูลในตารางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าปัจจุบันทั่วประเทศมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ที่ใช้ประโยชน์ทางการค้าและความมั่นคงทางอาหารทั้งหมด 668,486 ไร่ สำหรับภาคใต้เหลือเพียง 38,370 ไร่ และมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ จากการที่เกษตรกรหันไปปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ และสวนไม้ผล ส่งผลให้ข้าว ซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักมีไม่เพียงพอต่อการบริโภค จะต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภคจากภาคกลาง หรือภาคอื่นๆ ในราคาสูง ทางกรมการข้าวมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่เพิ่มขึ้น ผ่านการปลูกข้าวไร่แซมในสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน

ด้วยเหตุนี้ กรมการข้าว (2556) จึงมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรในภาคใต้ที่ปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมัน หันมาปลูกข้าวไร่แซมช่วงก่อนต้นยางและปาล์มน้ำมันอายุไม่เกิน 3 ปี ภายใต้โครงการสืบสานประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวนาภาคใต้ เน้นการบริโภคในครัวเรือนในยุคที่ข้าวสารแพง และนำร่องแล้วที่แปลงทดลองของ นางจินดา ช่อวิจิต อำเภอกะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในพื้นที่ 10 ไร่ เน้นปลูกข้าว 4 สายพันธุ์ คือข้าวเหนียวดำพันธุ์ลิ้มผั่ว พันธุ์ช่อไม้ไผ่ พันธุ์ข้าวดอกพะยอม และพันธุ์ข้าวไร่ 3 เดือน โดยใช้วิธีโบราณ คือหยอดหลุม ที่คนปักษ์ใต้เรียกว่า "น้ำข้าว" เพื่อเป็นการฟื้นฟูวิถีชีวิต และการทำนาแบบหยอดหลุมที่เรียกว่าการนำข้าวของชาวเกาะสมุย เน้นให้ปลูกข้าวเหนียวดำพันธุ์ลิ้มผั่ว ข้าวดอกพะยอม ข้าวช่อไม้ไผ่ และข้าวพันธุ์ 3 เดือน ต่อไปจะเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของเกาะสมุยในอนาคต และจะขยายผลการดำเนินงานสู่พื้นที่อื่น ๆ ในภาคใต้ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่แซมสวนยางพาราที่เพิ่งปลูกใหม่ หลังจากที่มีการตัดโค่นต้นยางพาราแก่แล้ว ซึ่งมีข้อมูลพื้นที่ปลูกยางพาราในภาคใต้ ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 พื้นที่ปลูกยางพาราในภาคใต้ ปี 2554 - 2556

จังหวัด	2554	2555	2556
1. กระบี่	622,145	845,632	829,153
2. ชุมพร	490,923	594,367	592,233
3. ตรัง	1,383,414	1,552,205	1,542,244
4. นครศรีธรรมราช	1,484,084	1,852,270	1,851,549
5. นราธิวาส	1,007,849	989,014	988,427
6. ปัตตานี	325,199	274,079	271,332
7. พังงา	793,618	689,147	692,580
8. พัทลุง	602,594	697,541	695,608
9. ภูเก็ต	88,223	89,006	88,421
10. ยะลา	1,096,594	1,057,040	1,059,623
11. ระนอง	179,793	206,297	208,615
12. สงขลา	1,573,621	2,060,782	2,062,626
13. สตูล	337,127	421,658	421,176
14. สุราษฎร์ธานี	1,921,698	2,695,797	2,633,892
รวมภาคใต้	11,906,882	14,024,835	13,937,479

(สถิติยางไทย คำนวณจาก www.rubberthai.com/statistic/)

จากตารางดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ภาคใต้มีพื้นที่ปลูกยางพาราทั่วทุกภูมิภาคเป็นจำนวนมาก ซึ่งจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีพื้นที่ปลูกยางพารามากที่สุด รองลงมาคือ สงขลา นครศรีธรรมราช ตรัง ตามลำดับ จึงเป็นข้อมูลสะท้อนให้เห็นถึงการใช้อยู่อาศัยจากพื้นที่ว่างเปล่าหลังตัดโค่นต้นยางพารา เพื่อการปลูกข้าวไร่ระหว่างร่องยางพาราที่จะปลูกใหม่

2.6 วิธีการปลูกข้าวไร่และพันธุ์ข้าวไร่

ฤดูกาลปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ภาคใต้ จะปลูกตามปริมาณและการกระจายของน้ำฝน คือเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม และเก็บเกี่ยวเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม

การเตรียมดิน

ข้าวไร่สามารถปลูกได้ทุกชนิดดิน ตั้งแต่ดินเหนียว ดินร่วนเหนียว ดินร่วน และดินทราย ที่มีปฏิกิริยาหรือความเป็นกรดค่า (ph) ของดินระหว่าง 3.0-10.0 รวมทั้งดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก (กองปฐพีวิทยา, 2543) การเตรียมดินที่ดีและถูกต้อง มีความสำคัญและจำเป็นในการปลูกข้าวไร่ เพื่อให้ดินมีลักษณะเหมาะสมในการเจริญเติบโตของพืชกลบและคลุมเคล้าปุ๋ยและเศษพืช ป้องกันและทำลายวัชพืช เพิ่มช่องว่างในดินให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก ทำให้ดินดูดซึมน้ำความชื้นได้ดีขึ้น ทำลายและตัดวงจรชีวิตแมลงศัตรูที่อาศัยในดิน เป็นต้น เนื่องจากสภาพพื้นที่ปลูกข้าวไร่มีความแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศที่มีทั้งพื้นที่ราบ ที่ราบเชิงเขา ที่ราบสูง และไหล่เขาหรือหุบเขาต่าง ๆ โดยมีความลาดเอียงและอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลต่างกัน ดังนั้น การเตรียมดินสำหรับปลูกข้าวไร่จึงมีหลายวิธี ดังนี้

1. การตัดฟัน โคน เผา (Swidden Farming or Slash and Burn Cultivation) ได้แก่ การตัดฟัน โคน เผาป่าไม้ แล้วทำการเพาะปลูกของชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยกระจัดกระจายอยู่บนภูเขาพื้นที่สูงในภาคเหนือ ภาคตะวันตก และภาคตะวันออก เป็นการเพาะปลูกทำกินตามจารีตประเพณี หลังจากได้ใช้ประโยชน์พื้นที่ในการเพาะปลูกติดต่อกันระยะหนึ่ง จะเกิดปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งเกิดจากการพังทลายหรือการถูกชะล้างหน้าดินที่มีความลาดเอียง วัชพืช โรค แมลง ก็จะย้ายไปทำการตัด โคน เผาเพื่อทำการเพาะปลูกพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป การเพาะปลูกแบบนี้ แบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ 2 แบบ คือ ไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเลิกใช้พื้นที่แล้วจะย้ายไปตัดฟัน โคน เผา และเพาะปลูกที่แหล่งใหม่อื่น ๆ และไร่หมุนเวียน (Land Rotation) เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ระยะเวลาหนึ่ง แล้วจะทิ้งให้พื้นที่มีการพักตัวเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดินในระยะเวลา 4-10 ปี หรือมากกว่า และจะหวนกลับมาทำการตัดฟัน โคน เผา ทำการเพาะปลูกในที่แห่งนั้นอีกครั้ง ในระยะเวลานี้ดังที่กล่าวมาแล้ว แล้วปล่อยให้พื้นที่มีการพักตัวก่อนที่จะเพาะปลูกอีก การเพาะปลูกแบบไร่หมุนเวียนวิธีนี้ เป็นวิธีการเพาะปลูกที่อนุรักษ์ทรัพยากร ทำให้ชุมชนอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ไม่มีการอพยพโยกย้าย และมีความแตกต่างจากการเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย ที่เป็นการเพาะปลูกที่ผิดและไม่ควรปฏิบัติ เพราะเป็นการทำลายป่า ต้นน้ำลำธาร และทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

2. การขุดด้วยจอบ (Hoeing) หลังการกำจัดวัชพืช เกษตรกรที่มีสมาชิกภายในครอบครัวมากอยู่แล้ว จะขุดดินด้วยจอบ ซึ่งเป็นวิธีพื้นฐานดั้งเดิม และยังปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะเป็นงานค่อนข้างหนัก การขุดจะลึกเท่ากับหน้าจอบหรืออย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 6 นิ้ว เพื่อพลิกกลับหน้าดินที่วัชพืชลงส่วนล่าง ทำให้วัชพืชตายเน่าสลายเป็นอินทรีย์วัตถุและเป็นอาหารของพืชในระยะต่อมา

3. การใช้แรงงานสัตว์ (Animal Draft) เป็นการเตรียมดินโดยใช้แรงงานสัตว์ เช่น วัว ควาย ม้า ประกอบอุปกรณ์ไถเทียมด้วยสัตว์ วิธีนี้ไม่นิยมปฏิบัติในสภาพพื้นที่ที่มีความลาดเอียงมาก และการเตรียมดินขั้นสุดท้ายยังคงต้องใช้จอบในการข่อยและเกลี่ยดิน

4. การใช้เครื่องจักรกล (Farm Machine) เครื่องจักรกลขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง เช่น รถไถเดินตาม รถแทรกเตอร์ ประกอบอุปกรณ์เตรียมดิน เช่น ไถ เครื่องพรวนดิน จอบหมุนเป็นเครื่องมือในการเตรียมดินที่เหมาะสม สามารถแก้ไขปัญหาเตรียมดินไม่ทันฤดูกาล อย่างไรก็ตาม การใช้เครื่องจักรกลต้องพิจารณาขนาดพื้นที่ เพราะการใช้เครื่องจักรกลนั้นต้นทุนสูง

พันธุ์ข้าวไร่

พันธุ์ข้าวไร่ที่ปลูกในประเทศไทย เป็นพันธุ์ข้าวพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นจะมีพันธุ์ของตัวเอง ซึ่งเป็นพันธุ์ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี โครงการข้าวไร่ที่สูง ดำเนินงานโดยสถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร ได้วิจัยการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมสำหรับท้องถิ่นตามนโยบาย เป้าหมายของโครงการฯ และความต้องการพันธุ์ข้าวไร่ของเกษตรกร

พันธุ์ข้าวไร่ที่กรมวิชาการเกษตร ได้พิจารณารับรองพันธุ์ เมื่อปี พ.ศ. 2522 คือ ชิวแม่จัน (ข้าวเหนียว ส่งเสริมปลูกในภาคเหนือ) พันธุ์ภูเมืองหลวง และดอกพะยอม (ข้าวเจ้า ส่งเสริมปลูกในภาคใต้)

ข้าวไร่พันธุ์ดอกข่า เป็นข้าวไร่พื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้ที่นิยมปลูกในสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน จังหวัดกระบี่ เป็นข้าวไร่ต่อช่วงแสง ให้ผลผลิตเฉลี่ย 332 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้ง ต้นสูงประมาณ 150 เซนติเมตร อายุเก็บเกี่ยวประมาณ 145 - 150 วัน ใบมีสีเขียว จำนวนรวง 8 รวงต่อกอ ระบายดี ข้าวเปลือกสีฟาง ก้นจืด ข้าวกล้องมีสีแดง ปริมาณอมิโลส 20.74 เปอร์เซ็นต์ อ่อนแอต่อโรคไหม้ ปลูกเป็นพันธุ์ดีและคัดเลือกไว้จำนวน 3,000 รวง (บุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ, 2556)

กรมการข้าว (2556) ได้ประกาศรับรองพันธุ์ข้าวใหม่ 4 สายพันธุ์ ประกอบด้วย

1. ข้าวเหนียว กข 18 เป็นพันธุ์ข้าวเหนียวไวต่อช่วงแสง ที่เกิดจากการผสมพันธุ์ระหว่างแม่พันธุ์ข้าวเหนียว กข 6 กับพ่อพันธุ์ข้าวหอมนิล เมื่อนำไปทดลองปลูกตั้งแต่ปี 2548 บริเวณพื้นที่ปลูกภาคเหนือตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผลผลิตเฉลี่ย 609 กก.ต่อไร่ เมื่อนำมาหุงมีลักษณะดีน้ำสัมผัสนุ่ม และมีกลิ่นหอม

2. ข้าวเจ้า กข 53 ที่เกิดจากการผสมแบบ 3 ทาง ระหว่าง กข 23 กับพันธุ์เสี้ยนกปัตตานี และเมื่อได้สายพันธุ์ใหม่แล้ว นำมาผสมกับข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 ที่ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง เมื่อปี 2543 และเมื่อนำไปทดลองปลูกด้วยวิธีปักดำในพื้นที่ภาคใต้ ได้ผลผลิตเฉลี่ย 513 กก.ต่อไร่ ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ชัยนาท 1 ประมาณ 15% แต่ถ้าปลูกด้วยวิธีหว่านนํ้านํ้าตามจะให้ผลผลิตเฉลี่ย 712 กก.ต่อไร่ สูงกว่าพันธุ์ชัยนาท 1 ประมาณ 13%

เป็นพันธุ์ที่ทนต่อโรคใบไหม้และโรคขอบใบแห้ง เหมาะสำหรับบริโภคในท้องถิ่นภาคใต้ และปลูกในเขตนาชลประทานพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทะเลสาบสงขลา”

3. ข้าวเจ้า กข 55 เกิดจากการผสม 3 ทาง ระหว่างลูกผสมชั่วที่ 1 ของ กข 21 และ IR 68 ก่อนจะนำไปผสมกับสายพันธุ์ PSL 86022-7-2-2-1-2 ที่ศูนย์วิจัยข้าวพิษณุโลก จนได้สายพันธุ์ PSL 95120-28-5-R-R เป็นข้าวที่ไวต่อช่วงแสง แต่อายุเบา เก็บเกี่ยวได้เร็วในช่วงเดือนพฤศจิกายน เมื่อนำในทดลองปลูกในช่วงฤดูนาปี 2538-2539 พบว่ามีลักษณะเด่นให้ผลผลิตสูง 624 กก.ต่อไร่ สามารถต้านทานแมลงบั่วและเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลได้ในบางพื้นที่ เหมาะที่จะปลูกในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างแถบพิษณุโลก

4. กขผ 3 เป็นข้าวเจ้าลูกผสมไม่ไวต่อแสง เกิดจากการผสมระบบพร้อมกัน 3 สายพันธุ์ จากพันธุ์ IR79156A+สายพันธุ์ IR79156B+สายพันธุ์ JN 29-PTT 11-1-B12-5-5-1R หลังจากนั้นทดลองปลูกศึกษาสมรรถนะการผสมและความเด่นของลูกผสมภายในสถานีวิจัยข้าวปทุมธานี ในฤดูนาปี 2549 และนาปี 2550 ให้ผลผลิตสูงถึง 1,415 กก.ต่อไร่ เหมาะสำหรับปลูกในพื้นที่นาเขตชลประทานภาคกลาง แต่มีข้อด้อยในเรื่องไม่ทนต่อเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลและโรคขอบใบแห้ง

ส่วนข้าวไร่พันธุ์สามเดือน เป็นตัวเลือกที่ดีกว่า 4 สายพันธุ์แรกของชาวสวนชาวไร่ตั้งแต่ สวนยางพารา และปาล์มน้ำมัน ในการช่วยลดต้นทุนค่าครองชีพ ซึ่งจากข้อมูลของศูนย์วิจัยข้าวทั่วประเทศ พบว่าในขณะนี้พื้นที่ปลูกข้าวไร่รวมกว่า 6.68 แสนไร่เท่านั้น โดยกระจายไปอยู่ในภาคเหนือกว่า 4 แสนไร่ ภาคตะวันตก 2 แสนกว่าไร่ ภาคตะวันออก 4 หมื่นไร่ ในขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 4 หมื่นไร่ และภาคใต้มีไม่ถึง 4 หมื่นไร่ ซึ่งพื้นที่ปลูกข้าวไร่นั้นจะมีแนวโน้มลดลงอย่างมากในทุกๆ ปี เนื่องจากเกษตรกรเปลี่ยนไปทำการเกษตรในรูปแบบอื่น หรือเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่นได้

ดร.ร่วมจิตร์ นกเขา อาจารย์ประจำสาขาวิชาพืชสวน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร ได้ศึกษาคำร่วบรวมข้าวไร่พื้นเมืองและเก็บรักษาพันธุ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชุมพร ซึ่งพบที่มีความหลากหลายทางพันธุกรรมทั้งพันธุ์ข้าวเจ้าและข้าวเหนียวพันธุ์ดั้งเดิม ได้แก่

ข้าวพันธุ์นางเจียน ลักษณะทั่วไปเป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไวต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 157 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 456 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเขียวอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงตั้ง คอรวงยาว

ข้าวพันธุ์นางครวญ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไวต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 159 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 500 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเขียวอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงตั้ง คอรวงยาว

ข้าวพันธุ์นางคำ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไวต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 155 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 618 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเหลืองอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงนอน คอรวงยาว ก่อนข้างต้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวพันธุ์แม่ผึ้ง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 154 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 713 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเหลือง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบขนอน คอรวงยาว ก่อนข้างด้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวเจ้าพันธุ์สามเดือน ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 146 เซนติเมตร จำนวน ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ปล้องสีเหลืองอ่อน คอรวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลือง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 405 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวเจ้าพันธุ์ภูเขาทอง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 151 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ปล้องสีเหลือง คอรวงยาว รวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลืองทอง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 652 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวพันธุ์ก้านดำ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 165 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 504 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีดำนวล ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบขนอน คอรวงยาว ก่อนข้างอ่อนแอต่อโรคไหม้

ข้าวพันธุ์ก้านเขียว ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 172 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 386 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีน้ำตาลปนเหลือง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบขนอน คอรวงยาว ก่อนข้างด้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวเจ้าพันธุ์เล็บนกไร่ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 162 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียวอ่อน ปล้องสีเหลืองอ่อน คอรวงยาว รวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีฟาง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 504 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวเจ้าพันธุ์เล็บมือนาง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ความสูงเฉลี่ย 149 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียวอ่อน ปล้องสีเหลือง คอรวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลือง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 367 กิโลกรัมต่อไร่ (ร่วมจิตร นกเขา, 2551)

นอกจากนี้ ยังมีพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่เกษตรกรปลูกแซมสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันอายุไม่เกิน 3 ปี ได้แก่ ข้าวเหนียวดำพันธุ์ลิ้มฟัว ช่อไม้ไผ่ ดอกพะยอม และข้าวสังข์หยด

วิธีการปลูก

การปลูกข้าวไร่ (กรมวิชาการเกษตร, 2548) โดยทั่วไปมี 3 วิธี คือ

1. หยอดเป็นหลุม (Dibbling) เป็นวิธีที่ชาวไทยภูเขาและเกษตรกรใช้ปลูกข้าวไร่เป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ไม้เลี่ยมปลายแหลมพอประมาณ กระทุ้งดินให้เป็นหลุมกว้างและลึกประมาณ 2-3 เซนติเมตร ระยะระหว่างหลุมไม่แน่นอน ประมาณ 20-30 เซนติเมตร บางแห่งใช้เลี่ยมขนาดเล็กกว่า 1.5-2 นิ้ว ด้ามเลี่ยมเป็นไม้ไผ่ยาวพอที่จะทำให้เกิดแรงสปริงจัดดินเป็นหลุมได้ ในที่สูงและมีความลาดเอียงจะใช้จอบเล็ก ๆ ขุดเป็นหลุม หลังจากเตรียมหลุมสำหรับปลูกแล้ว หยอดเมล็ดลงไปหลุม 5-10 เมล็ด หรืออัตราที่ต้องการ และใช้เท้าเหยียบกลบ ยกเว้นในที่สูงและลาดเอียงมักจะไม่นกลบเมล็ด เมื่อฝนตกดินจะไหลลงกลบเมล็ด อัตราเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ 6-8 กิโลกรัมต่อไร่

2. โรยเป็นแถว (Furrowing) วิธีนี้ต้องมีการเตรียมดินเป็นอย่างดี และใช้คราดซี่หรือไม้ที่เตรียมไว้สำหรับลากหรือขีดทำร่องปลูก แต่ละร่องห่างกัน 25-30 เซนติเมตร หลังจากทำร่องปลูกลึกและกว้างประมาณ 2-3 เซนติเมตร จะโรยเมล็ดลงในร่องปลูกทันที การกลบเมล็ดมักไม่นิยมปฏิบัติเพราะถ้าฝนตก ดินข้างร่องด้านบนจะไหลลงมากลบเมล็ด อัตราเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ 10-15 กิโลกรัมต่อไร่

3. หว่าน (Sowing) การปลูกวิธีนี้ต้องมีการเตรียมเป็นอย่างดีเช่นกัน การหว่านใช้อัตราเมล็ดพันธุ์ประมาณ 15 กิโลกรัมต่อไร่ และมีการไถกลบหลังจากหว่านเมล็ดอีกครั้ง เพื่อกลบฝังเมล็ดลงในดิน

หลังจากปลูกเสร็จแล้ว 7 วัน และมีฝนตกช่วยให้เมล็ดงอก จะต้องตรวจสอบการงอกของเมล็ด โดยเฉพาะการปลูกโดยวิธีหยอดเป็นหลุม หากพบหลุมที่ไม่งอก ต้องรีบหยอดปลูกซ่อมทันที เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตได้เร็วขึ้น

การใส่ปุ๋ย

ดินที่ปลูกข้าวไร่มีความอุดมสมบูรณ์ต่างกัน และข้าวไร่ต้องการธาตุอาหารจากดินและปุ๋ยเหมือนข้าวนาสวนเช่นกัน จึงจำเป็นต้องมีการใส่ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต ปุ๋ยที่ใส่ ได้แก่ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ยเคมี กองปฐพีวิทยา (2543) ให้คำแนะนำทั่วไปสำหรับการใส่ปุ๋ยเคมีในการปลูกข้าวไร่ที่ดินปลูกเป็นดินร่วนและดินร่วนปนทราย ดังนี้

ครั้งแรก ใส่ปุ๋ยสูตร 15-15-15 หรือ 16-16-8 อัตรา 20-25 กิโลกรัมต่อไร่ หลังข้าวงอก 20-30 วัน โดยโรยข้างแถวแล้วพูนโคน

ครั้งที่สอง ใส่ปุ๋ยแอมโมเนียมซัลเฟต อัตรา 10-20 กิโลกรัมต่อไร่ หรือปุ๋ยยูเรีย อัตรา 5-10 กิโลกรัมต่อไร่ ที่ระยะกำเนิดช่อดอกหรือประมาณ 30 วันก่อนข้าวออกดอก

สำหรับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมีในการปลูกข้าวไร่ งามอาจ วิระโสภณ และคณะ (2540) ได้สรุปว่า การกระจายของฟอสเฟตเป็นปัจจัยสำคัญของการตอบสนองต่อการใส่ปุ๋ยทั้งปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมี ถ้าการกระจายของฟอสเฟต สามารถใส่ปุ๋ยเคมีได้ตั้งแต่อัตรา 4-3-3 ถึง 8-3-3 กิโลกรัม N-P₂O₅-K₂O ต่อไร่ ถ้าการกระจายของฟอสเฟตไม่ดี มีฝนทิ้งช่วงบ้างในฤดูการปลูกควรใส่ปุ๋ยอินทรีย์รองพื้นก่อนปลูก ในอัตราสูงเท่าที่สามารถจะใส่ได้ แล้วใส่ปุ๋ยเคมีแต่งหน้า อัตราประมาณ 3 กิโลกรัม N ต่อไร่ และถ้าการกระจายของฟอสเฟตไม่ดี มีฝนทิ้งชว่งนานและบ่อยครั้ง ไม่ควรมีการใส่ปุ๋ย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปุ๋ยเคมี

การดูแลรักษา

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การปลูกข้าวไร่ได้ผลผลิตต่ำ คือ การขาดการดูแลรักษาหลังการหยอดหรือโรยเมล็ดในการปลูกและกลบฝังเมล็ด เกษตรกรมักจะปล่อยให้ข้าวไร่เจริญเติบโตตามธรรมชาติ ไม่ปฏิบัติตามดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร ดังนั้น การที่จะได้ผลผลิตที่ดีน่าพอใจ ต้องให้ความเอาใจใส่ดูแลรักษา และแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

1. กำจัดวัชพืช ถึงแม้จะมีการเตรียมดินที่ดี มีวัชพืชน้อย ก็ต้องคอยตรวจวัชพืชหลังการปลูก 20 วัน กำจัดวัชพืชที่ยังเป็นต้นเล็ก ด้วยการดายหญ้าหรือถอนด้วยมือ และเมื่อข้าวอายุ 50 วัน ควรกำจัดวัชพืชอีกครั้ง สำหรับการใส่สารกำจัดวัชพืชมีความยุ่งยากในการใช้และอันตรายต่อผู้ใช้กับสภาพแวดล้อม

ประธาน วงศาโรจน์ และอศวิน โนทะยะ (2529) แนะนำการใช้สารกำจัดวัชพืชในกรณีที่พิจารณาเลือกเป็นวิธีสุดท้ายและจำเป็นจริง คือ

- ใช้ก่อนปลูก ได้แก่ พาราควอต (กรัมม็อกโซน น็อกโซน) อัตรา 320 กรัมของสารออกฤทธิ์ต่อไร่
- ใช้หลังจากหยอดหรือโรยและกลบฝังเมล็ดข้าวแล้วทันที โดยพ่นด้วย ไบฟีน็อก (โมดว) หรือ ออกซาไดอะซอน(รอนสตาร์) หรือบิวตาคลอส(มาเซทเต) หรือออกซีฟลูออเฟน(โกล) หรือเพนดิเมทาลิน(สะตอมม) อัตรา 160 320 และ 50 กรัม ของสารออกฤทธิ์ต่อไร่ ตามลำดับ
- ใช้หลังจากข้าวออก เมื่อไม่ต้องการใช้สารกำจัดวัชพืชหลังการหยอดหรือโรยและกลบฝังเมล็ดข้าวแล้ว หลังจากข้าวออก 15-20 วัน หรือวัชพืชมีใบ 3-4 ใบ พ่นด้วย 2, 4 - ดี (เอสเตอรอน, เฮคโคนัล) หรือ โปรพานิล(แสดมเอฟ-34) หรือ 2, 4 - ดี + ไอออกซินิล(แอคตริล ดี เอส) หรือ เบนโทโอคาร์ป + โปรพานิล (แซทเทอร์นัล) อัตรา 120 320 160 และ 320 กรัมของสารออกฤทธิ์ต่อไร่ ตามลำดับ

2. ป้องกันกำจัดโรค แมลง และสัตว์ศัตรู

โรคข้าวไร่ ที่สำคัญที่สุดและพบระบาดทำความเสียหายแก่การปลูกข้าวไร่มากกว่าโรคอื่น คือ โรคไหม้ โรคนี้สามารถทำลายข้าวไร่ได้ระยะการเจริญเติบโต ประกอบกับสภาพแวดล้อมการปลูกข้าวไร่เหมาะสมในการแพร่กระจาย และช่วยให้เกิดโรคเป็นได้โดยง่าย นอกจากนี้ โรคที่สำคัญรองลงมา ได้แก่ โรคใบขีดสีน้ำตาล โรคใบจุดสีน้ำตาล โรคกาบใบแห้ง โรคกาบใบเน่า โรคใบวงสีน้ำตาล โรคดอกกระถิน โรคเมล็ดด่าง โรคข้าวไร่ที่กล่าวมานี้ เป็นโรคที่เกิดจากเชื้อรา ส่วนโรคที่สำคัญที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย ได้แก่ โรคขอบใบแห้ง โรคใบขีดโปร่งแสง โรคที่สำคัญอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งพบในแปลงปลูกข้าวไร่ที่ดอนและไม่มีน้ำขัง คือ ไล่เดือนฝอยรากปม นอกจากนี้ ในแปลงปลูกข้าวไร่หลายแห่ง พบข้าวไร่แสดงอาการผิดปกติ ซึ่งเกิดจากการขาดธาตุอาหารที่สำคัญ ได้แก่ ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม ซึ่งจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว การสร้างระบบรากและระยะแรกของการเจริญเติบโตของต้นข้าว และการสร้างลำต้นและเปลือกของข้าว ตามลำดับ

การป้องกันการเกิดโรค เป็นวิธีที่ดีกว่าการแก้ไขหลังจากเกิดโรคแล้ว โดยเลือกปลูกด้วยพันธุ์ต้านทาน ทำลายแหล่งโรค และดูแลรักษาแปลงปลูก ถ้ามีความจำเป็นต้องกำจัดหรือใช้สารป้องกันกำจัดโรค ให้ถอนทิ้งและทำลาย เพื่อป้องกันการแพร่กระจาย และเลือกใช้ชนิดของสาร ตลอดจนเวลาการใช้ให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพกับโรคนั้น ๆ (มานิตย์ เลหาศิริานนท์, 2529)

แมลงศัตรูข้าวไร่ มีหลายชนิด นอกจากเป็นแมลงศัตรูข้าวชนิดที่ระบาดทำลายในนาข้าวทั่วไป ซึ่งมีปริมาณน้อยและไม่สำคัญในการปลูกข้าวไร่แล้ว ยังมีแมลงศัตรูที่สำคัญอีกหลายชนิด ส่วนใหญ่ทำลายและอาศัยอยู่ในดิน ระบาดทำความเสียหายแก่การปลูกข้าวไร่เสมอ โดยเฉพาะในภาคเหนือ ได้แก่ มดง่าม แมลงค่อมทอง ปลวก แมลงนูน ตัวงักแข็ง ตัวงักคืด เพลี้ยอ่อน เพลี้ยแป้ง หนอนใย และแมลงศัตรูชนิดอื่น ๆ ได้แก่ แมลงวันเจาะยอดกล้า ตัวงักมัดดำ ตัวงักมัดจุดและตักแตน แมลงศัตรูทั้งหมดนี้ มดง่าม และแมลงค่อมทอง เป็นแมลงศัตรูข้าวไร่ที่สำคัญที่สุด (จิราพันธุ์ จันทรรัตน์, 2529)

การเก็บเกี่ยว

การเก็บเกี่ยวข้าวไร่ ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ที่ปลูกข้าวไร่ ปกติหลังจากออกดอกแล้วประมาณ 30 วัน สามารถเก็บเกี่ยวได้ แต่ถ้าพื้นที่ปลูก ดินมีความอุดมสมบูรณ์ดีและอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลมาก การสุกของรวงจะใช้เวลามากขึ้น และถ้าเป็นพันธุ์พื้นเมือง เมื่อใบธงแห้งลงมาประมาณครึ่งหนึ่งของใบ ก็ทำการเก็บเกี่ยวได้ การเก็บเกี่ยวล่าช้าเกินไป เมล็ดจะร่วงง่าย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตลดลง

สำหรับเครื่องมือที่ใช้เก็บเกี่ยวข้าวไร่ ได้แก่ เกียว ซึ่งเป็นชนิดเดียวกับเกี่ยวเกี่ยวข้าวนาสวน แต่ชาวไทยภูเขา ได้แก่ แม้ว และเย้า เก็บเกี่ยวข้าวโดยใช้ทั้งเกี่ยวและแกระ เมื่อเก็บเกี่ยวแล้ว เกษตรกรนิยมนวดข้าวที่เก็บเกี่ยวบนตอซัง หรือวางกองรวมกันไว้ในแปลงประมาณ 3-5 วัน แล้วนำมานวด โดยฟาดกับกระบุงไม้ไผ่สานขนาดใหญ่ หรือเสื่อรำแพนหรือผ้าใบ หลังจากนั้นนำเมล็ดข้าวมาผัดทำความสะอาด และนำไปเก็บรักษาไว้ในยุ้งฉาง หรือบรรจุกระสอบวางไว้ในที่เก็บ เพื่อการนำไปบริโภค หรือแปรรูปต่อไป

การส่งเสริมการปลูกข้าวไร่ในภาคใต้

ปัจจุบันทั่วประเทศมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ที่ใช้ประโยชน์ทางการค้าและความมั่นคงทางอาหาร ทั้งหมด 668,486 ไร่ สำหรับภาคใต้เหลือเพียง 38,370 ไร่ และมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ จากการที่เกษตรกรหันไปปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน กาแฟ และสวนไม้ผล ส่งผลให้ข้าว ซึ่งเป็นแหล่งอาหารหลักมีไม่เพียงพอต่อการบริโภค จะต้องซื้อข้าวเพื่อบริโภคจากภาคกลางหรือภาคอื่นๆ ในราคาสูง ทางกรมการข้าวมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่เพิ่มขึ้น ผ่านการปลูกข้าวไร่แซมในสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน

ด้วยเหตุนี้ กรมการข้าว (2556) จึงมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรในภาคใต้ที่ปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมัน หันมาปลูกข้าวไร่แซมช่วงก่อนต้นยางและปาล์มน้ำมันอายุไม่เกิน 3 ปี ภายใต้โครงการสืบสานประเพณีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวนาภาคใต้ เน้นการบริโภคในครัวเรือนในยุคที่ข้าวสารแพง และนำร่องแล้วที่แปลงทดลองของ นางจินดา ช่อวิจิตต์ อำเภอกะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในพื้นที่ 10 ไร่ เน้นปลูกข้าว 4 สายพันธุ์ คือข้าวเหนียวดำพันธุ์ลิ้มผั่ว พันธุ์ช่อไม้ไผ่ พันธุ์ข้าวดอกพะยอม และพันธุ์ข้าวไร่ 3 เดือน โดยใช้วิธีโบราณ คือหยอดหลุม ที่คนปักษ์ใต้เรียกว่า "นำข้าว" เพื่อเป็นการฟื้นฟูวิถีชีวิต และการทำนาแบบหยอดหลุมที่เรียกว่าการนำข้าวของชาวเกาะสมุย เน้นให้ปลูกข้าวเหนียวดำพันธุ์ลิ้มผั่ว ข้าวดอกพะยอม ข้าวช่อไม้ไผ่ และข้าวพันธุ์ 3 เดือน ต่อไปจะเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของเกาะสมุยในอนาคต และจะขยายผลการดำเนินงานสู่พื้นที่ภาคใต้ต่อไป

ขณะที่ ผศ.ดร.ร่วมจิตร นกเขา หัวหน้าโครงการวิจัยข้าวไร่ คณะพืชสวน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร ระบุว่า ที่วิจัยข้าวไร่นั้น จะเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับเกษตรกรภาคใต้ในสถานการณ์ที่แนวโน้มการปลูกข้าวลดลง และเนื่องจากเกาะสมุยมีสภาพพื้นที่เป็นดอน ไร่เขา เหมาะสมกับการปลูกข้าวไร่ ที่ไม่ต้องมีน้ำขังเหมือนนาข้าวทั่วไป อาศัยเพียงน้ำค้าง น้ำฝน และความชื้นในดินก็สามารถเจริญเติบโตให้ผลผลิตได้ ข้าวไร่มีราคาดี ถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของเกษตรกร จะเห็นได้ว่าปัจจุบันราคาข้าวไร่จาก อ.ปะทิว จ.ชุมพร ที่ปลูกนำร่องได้ผลสำเร็จสามารถขายได้ตันละ 5.4 หมื่นบาท หากเกษตรกรลองทำจะรู้ว่าสามารถทำเงินต่อไร่ได้ดีกว่าปลูกยางพารา และปาล์มเพียงอย่างเดียว

จึงนับเป็นอีกโครงการหนึ่งที่กรมการข้าวพยายามสร้างความมั่นคงด้านอาหารในพื้นที่ภาคใต้ และจะสามารถให้เกษตรกรที่สนใจลดค่าใช้จ่ายด้วยการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราได้

2.7 โมเดลต้นทุนและผลตอบแทนจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาไร่ อำเภอยะรัง จังหวัดนครศรีธรรมราช สรุปต้นทุนและผลตอบแทนการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราพื้นที่ 10 ไร่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.7.1 ต้นทุนคงที่ เป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตอันเกิดจากการใช้ปัจจัยคงที่ (Fixed cost) ซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงตามปริมาณการผลิต

2.7.2 ต้นทุนผันแปร เป็นค่าใช้จ่ายในการผลิตอันเกิดจากการใช้ปัจจัยผันแปร (variable cost) ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามผลผลิต ค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนผันแปร ประกอบด้วย ค่าแรงงาน ค่าวัสดุ และ อื่น ๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ค่าแรง

(1) ค่าเตรียมดิน เช่น การไถแปรพื้นที่ให้เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยจ้างไถในราคาไร่ละ 550 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 5,500 บาท

(2) ค่าแรงการเพาะปลูก โดยจ้างแรงงานในราคาไร่ละ 1,000 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 10,000 บาท

(3) ค่าแรงในการเก็บเกี่ยว โดยจ้างแรงงานในราคาไร่ละ 1,300 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 13,000 บาท

(4) ค่าขนย้ายเมล็ดข้าว โดยจ้างในราคาไร่ละ 120 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 1,200 บาท

(5) ค่าบริหารจัดการ โดยจ้างในราคาไร่ละ 500 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 5,000 บาท

(6) ค่าแรงงานในการบำรุงรักษา โดยจ้างราคาไร่ละ 200 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 2,000 บาท

2) ค่าวัสดุ

(1) ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว โดยเกษตรกรจะซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวในราคาไร่ละ 500 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 5,000 บาท

(2) ค่ายาเคมี โดยเกษตรกรจะใช้ยาเคมีในราคาไร่ละ 1,000 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 5,000 บาท

(3) ค่าปุ๋ย โดยเกษตรกรจะใช้ปุ๋ย ในราคาไร่ละ 1,400 บาท ในพื้นที่ 10 ไร่ คิดเป็นเงิน 14,000 บาท

การคำนวณต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรมาคำนวณทั้งรายได้ที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ดังนี้

รายได้สุทธิ	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนทั้งหมด
รายได้เหนือต้นทุนผันแปร	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนผันแปรทั้งหมด
รายได้เหนือต้นทุนที่เป็นเงินสด	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนที่เป็นเงินสดทั้งหมด

ต้นทุนคงที่ - บาท

ต้นทุนผันแปร

ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่	5,000 บาท
ค่าขนย้ายเมล็ดข้าว	1,200 บาท
ค่าไถเตรียมดิน	2,000 บาท
ค่าจ้างแรงงานในการปลูก	10,000 บาท
ค่าปุ๋ย	14,000 บาท
ค่ายาปราบศัตรูพืช	5,000 บาท
ค่าแรงงานในการบำรุงรักษา	2,000 บาท
ค่าแรงเก็บเกี่ยวข้าว	13,000 บาท
ค่าบริหารจัดการ	5,000 บาท

รวมต้นทุนผันแปร 57,200 บาท

ดังนั้น ต้นทุนผันแปรเท่ากับ 57,200 บาท ไร่ 10 ไร่ = 5,720 บาทต่อไร่

รายได้

ผลผลิตข้าวไร่ 200 กิโลกรัม ต่อไร่ X 10 ไร่ = 2,000 กิโลกรัม

ขายข้าวให้กลุ่ม กิโลกรัมละ 40 บาท คิดเป็นเงิน 2,000 X 40 บาท = 80,000 บาท

ผลตอบแทน(กำไร)

80,000 – 57,200 = 22,800 บาท ต่อ 10 ไร่

คิดเป็นผลกำไรต่อ 1 ไร่ เท่ากับ 2,280 บาท

(ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2559)

2.8 งานวิจัยเกี่ยวกับข้าวไร่

บริบูรณ์ สมฤทธิ์ (2525) ได้ทำการวิจัยข้าวไร่ในระบบการปลูกพืช พบว่าข้าวไร่แม่มิไม่นับเป็นพืชเศรษฐกิจของประเทศ แต่ก็จัดเป็นพืชยังชีพที่มีความสำคัญกว่าพืชอื่นหลายชนิด เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ส่วนมากเอาอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว เกษตรกรทั่วไปจึงไม่ปลูกพืชอื่นก่อนหรือหลังการปลูกข้าวไร่ในพื้นที่และฤดูเดียวกัน ในปัจจุบันหลายสถาบันได้มีงานวิจัยเกี่ยวกับระบบปลูกพืชที่มีข้าวไร่เป็นพืชหลัก ในสภาพที่อาศัยน้ำฝนจำเป็นอย่างยิ่งที่พันธุ์พืชทั้งสองชนิดจะต้องเป็นพืชอายุสั้น แต่ในสภาพที่สามารถให้น้ำช่วยได้บ้างเมื่อหมดฝนระบบการปลูกพืชอาจทำได้ได้กว้างขวางและมีพืชร่วมระบบมากขึ้น สำหรับพันธุ์ข้าวไร่ที่ใช้ควรเป็นพันธุ์ข้าวไร่แสง อายุสั้น มีความต้านทานโรคสูง สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่

และภาวะแวดล้อมได้ดีและเนื่องจากเป็นระบบการปลูกพืชที่มีข้าวไร่เป็นพืชหลัก พันธุ์ที่ใช้ควรจะเป็นพันธุ์ที่มีคุณภาพในการหุงต้ม เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรผู้ปลูก ซึ่งใช้ผลผลิตเป็นอาหารมากกว่านำไปจำหน่าย

บุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการผลิตข้าวไร่ในพื้นที่สวนยางพาราและปาล์มน้ำมันภาคใต้ฝั่งตะวันตก ในเขตจังหวัดกระบี่ พังงา และภูเก็ต โดยได้ทำการสำรวจและวิเคราะห์พื้นที่ปลูกข้าวไร่ของเกษตรกรในภาคใต้ฝั่งตะวันตก พบว่าลักษณะแปลงปลูกเป็นแปลงโค่นยางเก่า ร้อยละ 56 การพรวนดินโดยการโค่นยางเก่าร้อยละ 99 เก็บเกี่ยวด้วยแกละ ร้อยละ 99 การรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองได้ จำนวน 20 พันธุ์ และคัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองได้ 20 พันธุ์ โดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการสอบผลผลิตข้าวไร่ในพื้นที่สวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน ดำเนินการ 2 แห่ง คือ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และอำเภอย้ายเหมือง จังหวัดพังงา ใช้พันธุ์ข้าว 7 พันธุ์ เปรียบเทียบกับพันธุ์มาตรฐาน 1 พันธุ์ คือพันธุ์ดอกพะยอม(227 กก.ต่อไร่) พบว่า พันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ดอกพะยอม ได้แก่ พันธุ์อ่อนดอกข่า(333 กก.ต่อไร่) ดอกข่า(331 กก.ต่อไร่) และคำสุราษฎร์(327 กก.ต่อไร่) ตามลำดับ

บุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาปรับปรุงข้าวไร่ภาคใต้ในโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมือง เพื่อปลูกแซมยางพาราและปาล์มน้ำมันในภาคใต้ ร่วมกับศูนย์วิจัยข้าวจังหวัดกระบี่ พบว่า ข้าวไร่พันธุ์ดอกข่า เป็นข้าวไร่พื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้ โดยการรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่เกษตรกรนิยมปลูกในภาคใต้ตั้งแต่ปี 2551 จนถึงปัจจุบัน จำนวน 120 พันธุ์ นำมาปลูกเพื่อบันทึกลักษณะประจำพันธุ์ จัดหมวดหมู่ ศึกษาพันธุ์ คัดเลือกให้เป็นพันธุ์บริสุทธิ์ เปรียบเทียบ ผลผลิต ศึกษาการตอบสนองต่อสนองปุ๋ย ไนโตรเจน การทดสอบพันธุ์ข้าวไร่ดีเด่นในสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมทดสอบ ปฏิกริยาต่อโรคไหม้ ศึกษาคุณภาพเมล็ดทางกายภาพ เคมี และการหุงต้มจากการศึกษาครั้งนี้ได้ข้าวไร่ลักษณะดีเด่น จำนวน 1 พันธุ์ คือ พันธุ์ดอกข่า เป็นข้าวไร่ต่อช่วงแสง ให้ผลผลิตเฉลี่ย 332 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้ง ต้นสูงประมาณ 150 เซนติเมตร อายุเก็บเกี่ยวประมาณ 145 - 150 วัน ใบมีสีเขียว จำนวนรวง 8 รวงต่อกอ ไร่แห้ง ข้าวเปลือกสีฟาง ก้นจืด ข้าวกล้องมีสีแดง ปริมาณอมิโลส 20.74 เปอร์เซนต์ อ่อนแอต่อโรคไหม้ ปลูกเป็นพันธุ์ดีและคัดเลือกไว้จำนวน 3,000 รวง

กิตติชัย นรินฺช และคณะ (2554) ได้วิจัยเรื่อง การคัดเลือกข้าวไร่พื้นเมือง ทนทานต่อสภาพแล้ง ดันฤดูปลูกพบว่า ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกสภาพไร่ ประมาณ 47 เปอร์เซนต์ของพื้นที่ปลูกทั้งหมด ซึ่งมักจะประสบปัญหาสภาพแล้ง ทำให้สูญเสียผลผลิต จึงได้ศึกษาคัดเลือกสายพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่มีความสามารถในการฟื้นตัว จากจำนวนข้าวไร่ 187 สายพันธุ์ จากแหล่งปลูกข้าวไร่ในประเทศไทย เพื่อนำไปส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหรือใช้ในการปรับปรุงพันธุ์ เพื่อให้ได้สายพันธุ์ที่มีลักษณะความทนแล้งและสามารถให้ผลผลิตสูงต่อไป

ธนาภรณ์ อธิปัญญากุล (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการการผลิตและการตลาดข้าวไร่อย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดเลย ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรทั้งสองจังหวัดมีระบบการเพาะปลูกข้าวไร่และวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรในจังหวัดขอนแก่นจะปลูกข้าวไร่ในพื้นที่เดียวกันกับที่เพาะปลูกอ้อย โดยมี

วัตถุประสงค์เพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นรายได้เสริม และเพื่อการปรับปรุงดิน ในทางตรงกันข้ามการเพาะปลูกข้าวไร่ของเกษตรกรในจังหวัดเลยจะปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ต้นทุนเฉลี่ยรวมทั้งหมดในการเพาะปลูกข้าวไร่ของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่นเท่ากับ 3,177.15 บาทต่อไร่ โดยคิดเป็นต้นทุนผันแปรเฉลี่ยเท่ากับ 2,922.35 บาทต่อไร่ ต้นทุนคงที่เฉลี่ยเท่ากับ 254.79 บาทต่อไร่ ในขณะที่ต้นทุนเฉลี่ยรวมทั้งหมดของเกษตรกรในจังหวัดเลยเท่ากับ 3,486.28 บาทต่อไร่ คิดเป็นต้นทุนผันแปรเฉลี่ยเท่ากับ 3,244.82 บาทต่อไร่ และต้นทุนคงที่เฉลี่ยเท่ากับ 241.46 บาทต่อไร่ โดยต้นทุนส่วนใหญ่เป็นค่าแรงงาน

เบญจพร ศรีสุวรรณ และคณะ (2556) ได้ศึกษาความหลากหลายของข้าวพื้นเมืองภาคเหนือ: กรณีศึกษาข้าวไร่พื้นเมืองในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการรวบรวมเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่จากเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่บนพื้นที่เขาค้อ น้ำหนาวและภูทับเบิก จำนวน 15 พันธุ์ นำมาปลูกในแปลงทดลองเพื่อศึกษาสัณฐานวิทยาและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ยังใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมอยู่มาก แต่วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์จะไม่เก็บใกล้สถานที่ประกอบอาหารและแอลกอฮอล์ เพราะจะทำให้ข้าวไม่งอก การเลือกพื้นที่ปลูกจะเลือกบริเวณที่หญ้างามพื้นที่ที่ทราบข้าวจะงามดีกว่าพื้นที่ลาดเอียง ดินร่วนปนทรายทำให้ข้าวหอมอร่อยกว่าปลูกในดินเหนียว ก่อนปลูกต้องมีการเผาหญ้าเพื่อให้ดินสุก ทำให้ดินร่วนซุย ไม่มีโรคแมลงระบาด ข้าวจะงามกว่าไม่เผา และมีการย้ายพื้นที่ปลูก 5-6 ปี จึงกลับมาปลูกที่เดิม ถ้าไม่ปลูกซ้ำต้องเปลี่ยนพันธุ์ปลูก ทำให้ไม่เป็นโรคราสนิม หากเกิดโรคแมลงระบาดใช้วิธีการบนบาลีสังกัดสิทธิ์ การปลูกและการเก็บเกี่ยวใช้วิธีการลงแขก

ร่วมจิตร นกเขา, ธีรยุทธ์ วิจิตรภาพ และสอาด หัสนันท์ (2553) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการคัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่ทนวัชพืช โดยนำพันธุ์ข้าวไร่ที่ให้ผลผลิตสูงที่ผ่านการคัดเลือกพันธุ์บริสุทธิ์แบบคัดรวมในสภาพไร่ 2 พันธุ์ ได้แก่ พันธุ์เล็บนก และพันธุ์ดอกขาม ปลูกทดลองที่สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร เริ่มการทดลองเดือนกรกฎาคมถึงเดือนพฤศจิกายน 2552 โดยไม่มีการกำจัดวัชพืชทุกระยะของการเจริญเติบโตจนกระทั่งเก็บเกี่ยว ใช้ระยะการปลูก 25X30 เซนติเมตร ในแปลงขนาด 20x20 เมตร ผลการทดลองพบว่า มีวัชพืชในแปลงข้าวทั้ง 2 พันธุ์ จำนวน 14 ชนิดที่มีการกระจายตัวอย่างหนาแน่น แต่ต้นข้าวทั้งสองพันธุ์มีความสูงระหว่าง 91-120 เซนติเมตร ใบใหญ่ มีการแตกกอมาก จำนวนเมล็ดดีต่อรวงในช่วง 200-364 เมล็ด ข้าวทุกต้นสามารถแข่งขันกับวัชพืชและให้ผลผลิตสูง

ร่วมจิตร นกเขาและคณะ (2551) ได้วิจัยรวบรวมพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่จังหวัดชุมพร พบว่ามีความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวไร่ ทั้งพันธุ์ข้าวเจ้าและข้าวเหนียวพันธุ์ดั้งเดิม ได้แก่

ข้าวพันธุ์นางเขียน ลักษณะทั่วไปเป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 157 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 456 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเขียวอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบงอตั้ง คอรวงยาว

ข้าวพันธุ์นางครวญ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 159 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 500 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเขียวอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธง ตั้ง คอรวงยาว

ข้าวพันธุ์นางคำ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 155 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 618 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเหลืองอ่อน ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงนอน คอรวงยาว ก่อนข้างด้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวพันธุ์แม่ผึ้ง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 154 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 713 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีเหลือง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงนอน คอรวงยาว ก่อนข้างด้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวเจ้าพันธุ์สามเดือน ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 146 เซนติเมตร จำนวน ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ปล้องใบสีเหลืองอ่อน คอรวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลือง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 405 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวเจ้าพันธุ์ภูเขาทอง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 151 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ปล้องสีเหลือง คอรวงยาว รวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลืองทอง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 652 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวพันธุ์กาตันดำ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 165 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 504 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีดำม่วง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงนอน คอรวงยาว ก่อนข้างอ่อนแอต่อโรคไหม้

ข้าวพันธุ์กาตันเขียว ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 172 เซนติเมตร ผลผลิตเฉลี่ย 386 กิโลกรัมต่อไร่ ทรงกอตั้งตรง ปล้องสีน้ำตาลปนเหลือง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียว ใบธงนอน คอรวงยาว ก่อนข้างด้านทานต่อโรคไหม้

ข้าวเจ้าพันธุ์เล็บนกไร่ ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ไร่ต่อช่วงแสง ความสูงเฉลี่ย 162 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียวอ่อน ปล้องสีเหลืองอ่อน คอรวงยาว รวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีฟาง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 504 กิโลกรัมต่อไร่

ข้าวเจ้าพันธุ์เล็บมือนาง ลักษณะทั่วไป เป็นพันธุ์ข้าวไร่ ความสูงเฉลี่ย 149 เซนติเมตร ทรงกอตั้ง ใบสีเขียว กาบใบสีเขียวอ่อน ปล้องสีเหลือง คอรวงยาว เมล็ดข้าวเปลือกสีเหลือง เมล็ดข้าวกล้องสีขาว ผลผลิตประมาณ 367 กิโลกรัมต่อไร่

กิตติพิชญ์ อิงสฤตถาวร (2552) ได้ศึกษาข้อมูลของผู้ที่ทดลองปลูกข้าวไร่ในระบบการเพาะปลูกอ้อยที่อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น พบว่า การเพาะปลูกข้าวไร่จะมีต้นทุนอยู่ที่ประมาณ 2,087.83 บาทต่อไร่ และมีรายได้ประมาณ 3,780 บาท กล่าวคือ มีรายได้สุทธิจากการผลิตข้าวไร่ประมาณ 1,692.17 บาท นอกจากนี้ข้าวไร่ยังก่อให้เกิดประโยชน์ด้านอื่น คือ เกษตรกรสามารถไถกลบตอซังข้าวที่เหลือจากการเก็บ

เกี่ยว ซึ่งการกระทำดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และช่วยยับยั้งการระบาดของโรคในไร่อ้อย

จากการทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยข้างต้น จะเห็นได้ว่าข้าวไร่เป็นข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรปลูกกันมาช้านานมีหลากหลายพันธุ์ ซึ่งเป็นข้าวทนแล้งที่ให้ผลผลิตสูง และมีต้นทุนการผลิตต่ำสามารถปลูกเป็นพืชหมุนเวียนกับพืชไร่ชนิดอื่นได้ ซึ่งในภาคใต้นิยมปลูกแซมสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันที่ปลูกใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในที่ดินว่างเปล่าอย่างคุ้มค่า และเพื่อการบริโภคในครัวเรือน นับเป็นการลดรายจ่ายในการดำเนินชีวิต สร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชนได้ และยังสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้ หากมีผลผลิตมากเหลือจากการบริโภคแล้ว อาจนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเพิ่มมูลค่าให้ข้าวไร่สามารถจำหน่ายได้ในราคาสูง

2) การกำหนดขนาดตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช แนะนำพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ของจังหวัด นครศรีธรรมราช เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเก็บข้อมูล จากเกษตรกรอำเภอละ 10 คน จำนวน 50 คน ซึ่งเลือกอำเภอที่มีเกษตรกรปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราเป็น จำนวนมาก จากพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช ดังภาพที่ 2 ได้แก่

- อำเภอฉวาง จำนวน 10 คน
- ช้างกลาง จำนวน 10 คน
- พิปูน จำนวน 10 คน
- ห้วยใหญ่ จำนวน 10 คน
- ห้วยสง จำนวน 10 คน

ขั้นที่ 3 การรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

ในการวิจัยศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีการรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.1 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช สำนักงาน เกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช องค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางพารา จังหวัดนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา

3.2 ศึกษาบริบทและความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี ต.เขาโร อ.ห้วยสูง จ. นครศรีธรรมราช เนื่องจากเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ดำเนินการปลูกข้าวไร่ใน แปลงยางพาราอย่างต่อเนื่อง มีผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ในแปลงยางพาราจำหน่ายในท้องถิ่น และชุมชนใกล้เคียง

3.3 ศึกษาเปรียบเทียบการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา พื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการ สัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่เลือกอย่างเจาะจง จำนวน 5 อำเภอ อำเภอละ 10 คน ด้วยแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

3.4 เลือกเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน 10 ราย เพื่อ ถอดบทเรียนความสำเร็จ แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเผยแพร่แก่ เกษตรกรที่กำลังเรียนรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน 20 คน เพื่อขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลง ยางพารา

3.5 ประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Observation) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูล ในประเด็นที่เฉพาะเจาะจง โดยผู้วิจัยร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วม(Participation Observation) จำนวน 4 ครั้ง ด้วยวัตถุประสงค์ดังนี้

ครั้งที่ 1 เพื่อแนะนำโครงการวิจัย คณะผู้วิจัย และวัตถุประสงค์การวิจัย

ครั้งที่ 2 เพื่อทบทวนบริบทการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรที่ประสบ ความสำเร็จ

ครั้งที่ 3 เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จในการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช

ครั้งที่ 4 จัดประชุมปฏิบัติการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยผู้วิจัยร่วมสังเกตการณ์ และบันทึกเหตุการณ์การเรียนรู้ เพื่อพัฒนารูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราให้กลุ่มเกษตรกรที่สนใจ

3.6 การดำเนินกิจกรรมกลุ่มย่อย โดยใช้กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) เพื่อระดมพลังการพัฒนอย่างสร้างสรรค์ ด้วยเทคนิค A-I-C (Appreciation- Influence- Control)

ขั้นที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นเตรียมการ

1. คัดเลือกนักวิจัยท้องถิ่น ในการร่วมกันวิจัยการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราจากกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช

2. การเตรียมชุมชน โดยการนัดหมายผ่านผู้ประสานงาน คือ นายประเสริฐ กองสง ร่วมหารือเกี่ยวกับรายชื่อเกษตรกรผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา กำหนดสถานที่จัดประชุม และผู้เข้าร่วมประชุม

ขั้นดำเนินการ

3. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ
4. ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา แต่ละอำเภอที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช

5. จัดประชุมทบทวนบริบทการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา
6. จัดทำร่างคู่มือการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา
7. ประสานนักวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช เพื่อตรวจสอบข้อมูลทางวิชาการของคู่มือการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา

8. จัดประชุมพัฒนาการสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้รูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราให้กลุ่มเกษตรกรที่สนใจ

9. ดำเนินการพัฒนาการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยจัดกิจกรรมกลุ่มย่อย ด้วยกระบวนการ A-I-C (Appreciation- Influence- Control)

ขั้นประเมินผล

10. ผู้วิจัยร่วมกับเกษตรกรผู้ร่วมวิจัย จัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัย และเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับชุมชน รวมทั้งสานต่อให้ชุมชนนำผลการวิจัยไปใช้ในการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา แก่เกษตรกรที่สนใจต่อไป

ขั้นที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัด นครศรีธรรมราช โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 1) พื้นที่ปลูกยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราช
- 2) พื้นที่ปลูกข้าวในจังหวัดนครศรีธรรมราชจำแนกรายอำเภอ
- 3) ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในประเทศไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา
- 4) ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับข้าวไร่ในประเทศไทย ได้แก่ พื้นที่ปลูก ระบบ การปลูกพืช ฤดูปลูก การเตรียมดิน พันธุ์ข้าว วิธีปลูก การดูแลรักษา ศัตรูข้าวไร่ และการเก็บเกี่ยว จากเอกสารของ กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

5.1.2 ผลการลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของ เกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช

5.1.3 วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยนำ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรมาคำนวณทั้งรายได้ที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ดังนี้

รายได้สุทธิ	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนทั้งหมด
รายได้เหนือต้นทุนผันแปร	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนผันแปรทั้งหมด
รายได้เหนือต้นทุนที่เป็นเงินสด	= รายได้ทั้งหมด – ต้นทุนที่เป็นเงินสดทั้งหมด

5.1.4 นำข้อมูลองค์ความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่ได้จากการสัมภาษณ์ เกษตรกรในข้อ 5.1.2 มาพิจารณาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางวิชาการของกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์

5.1.5 รวบรวมข้อมูลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา แล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็น นักวิชาการเกษตร ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราชตรวจสอบข้อมูลก่อนนำไปเผยแพร่

5.2 เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของ กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 ลงพื้นที่กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอทุ่งสง จังหวัด นครศรีธรรมราช เพื่อสำรวจและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร องค์ความรู้ กระบวนการผลิตข้าวไร่ในแปลง ยางพารา ความสำเร็จในการขยายผลการผลิตข้าวไร่ภายในกลุ่ม

5.2.2 วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก โอกาส อุปสรรค และสภาพแวดล้อมภายใน จุดแข็ง จุดอ่อน ตลอดจนศักยภาพ ข้อจำกัด ในการสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ของกลุ่มบ้านหนองคล้าสามัคคี รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่ม โดยจัดประชุมกลุ่มย่อย

5.3 เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อการสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.3.1 ข้อมูลของเกษตรกรต้นแบบ จำนวน 10 ราย ที่ประสบความสำเร็จในการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ประกอบด้วย

- 1) ชื่อ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก
- 2) พื้นที่ปลูกข้าวไร่
- 3) พันธุ์ข้าวที่ปลูก
- 4) ความรู้และประสบการณ์การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นผู้ที่พร้อมจะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่ผู้สนใจ โดยร่วมประชุมวางแผนหาแนวทางการพัฒนาการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ด้วยกระบวนการ A-I-C (Appreciation- Influence- Control)

5.3.2 ข้อมูลของเกษตรกรผู้สนใจ จำนวน 20 รายที่กำลังเรียนรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ประกอบด้วย

- 1) ชื่อ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก
 - 2) จำนวนพื้นที่ปลูกข้าวไร่
 - 3) จำนวนแรงงานที่จะใช้
 - 4) เหตุผลที่เข้าร่วมเรียนรู้การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา
- โดยจัดประชุมวางแผนปฏิบัติการร่วมกันระหว่างเกษตรกรต้นแบบ และเกษตรกรผู้สนใจ และจัดแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์จากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา พร้อมจัดแผนการจัดการขยายการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

5.3.3 จัดเวทีชาวบ้าน เพื่อเผยแพร่ความรู้และขยายผลแก่ผู้สนใจ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยจะเริ่มศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี พร้อมทั้งสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ ซึ่งมียุทธศาสตร์ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

4.1 บริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราช

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ“ลุ่มน้ำปากพนัง” ที่เคยเป็นมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนามากที่สุด โดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำปากพนัง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของลุ่มน้ำปากพนัง จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวชั้นดีของภาคใต้ ทั้งข้าวนาปีและนาปรังที่เคยมีพันธุ์ข้าวไร่มากกว่า 130 พันธุ์ แต่ปัจจุบันมีเหลือไม่มาก โดยพันธุ์ที่นิยมปลูก ได้แก่ พันธุ์ดอกพะยอม พันธุ์ภูเมืองหลวง พันธุ์ขอลุง 97 และพันธุ์เหนียวคำซอไม้ไผ่ 49 เป็นข้าวเหนียวที่เหมาะสมกับพื้นที่นาดอนและสภาพไร่ในภาคใต้ (กรมการข้าว, 2556)

ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช ตระหนักถึงการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อความมั่นคงด้านอาหารในชุมชน จึงได้ดำเนินการสำรวจและขยายพันธุ์ข้าวไร่ โดยมีแปลงทดลองพันธุ์ข้าวไร่ที่ตำบลทุ่งควาย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อพัฒนาพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับพื้นที่อำเภอร่อนพิบูลย์ สำหรับส่งเสริมเกษตรกรต่อไป และสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางพารา เขต 2 จังหวัดนครศรีธรรมราช ยังมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกรขวนสวนยางพารา ใช้ประโยชน์ในพื้นที่สวนยางพาราอย่างคุ้มค่าด้วยการปลูกพืชแซมสวนยางพารา โดยเฉพาะส่งเสริมการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ รวมทั้งสำนักงานปฎิรูปที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช (สปก.) ก็มีนโยบายส่งเสริมเกษตรกรใช้ประโยชน์บนที่ดินอย่างคุ้มค่า ด้วยการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่

สำหรับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอลานสกา ช้างกลาง พิปูน ทุ่งใหญ่ และทุ่งสง อำเภอละ 10 คน เป็นจำนวน 50 คน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ลักษณะทางสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

1) เพศ อายุ และระดับการศึกษาของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 56% ของเกษตรกรตัวอย่าง ที่เหลือร้อยละ 44% เป็นเพศชาย (ตารางที่ 8) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 56-65 ปี คิดเป็นร้อยละ

44% รองลงมามีอายุระหว่าง 46-55 ปี คิดเป็นร้อยละ 36% ที่เหลือมีอายุมากกว่า 65 ปี และอายุระหว่าง 36-45 ปี (ตารางที่ 9) ส่วนระดับการศึกษาของเกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 72% รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 18% (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	22	44
หญิง	28	56
รวม	50	100

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามอายุ

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 30	0	0
30 - 35 ปี	0	0
36 – 45 ปี	3	6
46 – 55 ปี	18	36
56 – 65 ปี	22	44
มากกว่า 65 ปี	7	14
รวม	50	100.00

ตารางที่ 10 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	36	72
มัธยมศึกษาตอนต้น	9	18
มัธยมศึกษาตอนปลาย	3	6
อนุปริญญา/ปวส.	1	2
ปริญญาตรี	1	2
รวม	50	100.00

จะเห็นได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษา (ป.4) เนื่องจากต้องออกมาช่วยครอบครัวทำงาน ซึ่งมีอาชีพทำสวนยางพารามาตั้งแต่เด็กจนถึงปัจจุบัน และฐานะครอบครัวค่อนข้างยากจน จึงไม่มีทุนทรัพย์ในการศึกษาต่อในระดับสูง

4.1.2 การประกอบอาชีพของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดมีอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำสวนยางพารา ซึ่งทุกคนมีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ทำการเกษตรมานาน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลามากกว่า 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 72 รองลงมา คือ อาศัยอยู่ระยะเวลา 21 – 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 22 และอาศัยอยู่ในช่วงระยะเวลา 11 -20 ปี น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 6 (ตารางที่ 11) ส่วนระยะเวลาประกอบอาชีพทำสวนยางพาราของเกษตรกร ส่วนใหญ่ทำสวนยางพารามาระยะเวลาตั้งแต่ 31 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 72 รองลงมา คือ ระยะเวลาทำสวนยางพาราตั้งแต่ 21 – 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 20 ที่เหลือทำสวนยางพาราน้อยกว่า 20 ปี (ตารางที่ 12) ซึ่งประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 6 – 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 52 รองลงมา คือ 11 – 15 ปี คิดเป็นร้อยละ 12 และ 1 - 5 ปี คิดเป็นร้อยละ 8 (ตารางที่ 13) ส่วนจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่จำนวนพื้นที่ 11 -20 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 42 รองลงมา คือจำนวน 6 – 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 36 (ตารางที่ 14)

ตารางที่ 11 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่

ระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่	จำนวน	ร้อยละ
1 – 10 ปี	0	0
11 - 20 ปี	3	6
21 – 30 ปี	11	22
31 – 50 ปี	36	72
รวม	50	100.00

ตารางที่ 12 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามระยะเวลาประกอบอาชีพทำสวนยางพารา

ระยะเวลาประกอบอาชีพ ทำสวนยางพารา	จำนวน	ร้อยละ
1 – 10 ปี	2	4
11 - 20 ปี	2	4
21 – 30 ปี	10	20
31 – 50 ปี	36	72
รวม	50	100.00

ตารางที่ 13 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา	จำนวน	ร้อยละ
1 – 5 ปี	8	16
6 - 10 ปี	26	52
11 – 15 ปี	12	24
มากกว่า 15 ปี	4	8
รวม	50	100.00

ตารางที่ 14 จำนวนและร้อยละของเกษตรกร จำแนกตามจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

พื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา	จำนวน	ร้อยละ
1 – 5 ไร่	5	10
6 - 10 ไร่	18	36
11 – 20 ไร่	21	42
21 – 30 ไร่	4	8
มากกว่า 30 ไร่	2	4
รวม	50	100.00

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรสวนยางพาราส่วนใหญ่เริ่มปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา โดยมิวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน

4.1.3 การจัดการพื้นที่และแรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะสามารถทำการปลูกข้าวในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ไม่เกิน 3 ปี เท่านั้น เกษตรกรจึงต้องย้ายไปปลูกข้าวไร่ในพื้นที่อื่นต่อไป ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของญาติพี่น้อง หรือพื้นที่ของเพื่อนบ้าน โดยไม่มีการเช่าที่ดินทำกินแต่อย่างใด เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่เป็นพื้นที่ของญาติพี่น้อง โดยการแบ่งปันผลผลิตบ้างเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 44 รองลงมา คือ ปลูกในพื้นที่ของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 36 และปลูกในพื้นที่ของเพื่อนบ้าน คิดเป็นร้อยละ 20 (ตารางที่ 15) ส่วนการใช้แรงงานในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้แรงงานที่เป็นสมาชิกในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 68 รองลงมา คือ ออกปากเพื่อนบ้าน คิดเป็นร้อยละ 18 ที่เหลือเป็น

แรงงานว่าจ้างคนในหมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 14 (ตารางที่ 16) ซึ่งแรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่มีจำนวน 1 – 3 คน คิดเป็นร้อยละ 56 รองลงมาคือ 4 – 5 คน คิดเป็นร้อยละ 34 (ตารางที่ 17)

ตารางที่ 15 จำนวนและร้อยละของการจัดการพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

พื้นที่ปลูกข้าวไร่ ในแปลงยางพารา	จำนวน	ร้อยละ
ที่ดินของตนเอง	18	36
ที่ดินของญาติพี่น้อง	22	44
ที่ดินของเพื่อนบ้าน	10	20
รวม	50	100.00

ตารางที่ 16 จำนวนและร้อยละของประเภทแรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ประเภทแรงงานที่ใช้	จำนวน	ร้อยละ
สมาชิกในครอบครัว	34	68
แรงงานว่าจ้าง	7	14
ออกปากเพื่อนบ้าน	9	18
รวม	50	100.00

ตารางที่ 17 จำนวนและร้อยละของจำนวนแรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

จำนวนแรงงานที่ใช้	จำนวน	ร้อยละ
1 – 3 คน	28	56
4 - 5 คน	17	34
6 – 10 คน	5	10
รวม	50	100.00

4.1.4 พันธุ์ข้าวไร่ที่ใช้ปลูกในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

เกษตรกรจะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ ที่ได้มาจากการคัดเลือกไว้ในปีที่ผ่านมา หรือซื้อเมล็ดพันธุ์จากเพื่อนบ้านที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ หรือแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรรายอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง และเมล็ดพันธุ์จากหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนมา ซึ่งจากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ในแต่ละพื้นที่ ดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 เมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกในปีเพาะปลูก 2558

ที่	พันธุ์ข้าวไร่	ทุ่งสง	ทุ่งใหญ่	ฉวาง	ช้างกลาง	พิปูน
1	ข้าวดอกพะยอม	√	√		√	
2	ข้าวเข้มทอง	√	√		√	
3	ข้าวเข้มเงิน		√			
4	ข้าวช่อละมุด	√				
5	ข้าวมะลิไร่	√	√	√	√	
6	ข้าวดอกขาม	√	√			
7	ข้าวสังข์หยด	√	√	√	√	√
8	ข้าวกายเหรีียง	√	√	√		√
9	ข้าวเมล็ดในฝ้าย	√				
10	ข้าวภูเขาทอง	√	√	√		
11	ข้าวดอกข่า	√			√	
12	ข้าวฝอยทอง	√				
13	ข้าวหอมบอน	√				
14	ข้าวนางครวญ	√	√			
15	ข้าวเล็บมือนาง	√	√			
16	ข้าวบัวผุด	√				
17	ข้าวเล็บนกไร่		√	√		
18	ข้าวสามเดือน		√			
19	ข้าวแดงขาว		√			
20	ข้าวหอมปทุม				√	
21	ข้าวเหนียวขาว		√	√	√	
22	ข้าวเหนียวกล้วย	√				
23	ข้าวเหนียวดำ	√	√	√	√	
24	ข้าวเหนียวดาษ	√				
25	ข้าวช่อไม้ไผ่	√	√			
26	ข้าวเหนียวรำพึง	√			√	
27	ข้าวเหนียวดำหมอ	√			√	
28	ข้าวเหนียวเม็ดใหญ่	√	√		√	

จากข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกรดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพื้นที่อำเภอทุ่งสงมีจำนวนพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกในแปลงยางพารามากถึง 22 พันธุ์ ซึ่งมากกว่าพื้นที่อื่น โดยสามารถจำแนกพันธุ์ข้าวไร่ได้ 20 พันธุ์ และพันธุ์ข้าวเหนียว 8 พันธุ์ เนื่องจากเกษตรกรมีญาติพี่น้องที่นำพันธุ์ข้าวไร่จากพื้นที่ใกล้เคียง อย่างเช่น พันธุ์ข้าวพันธุ์ดอกขำ จากจังหวัดกระบี่ มาแจกจ่ายให้ญาติปลูก รวมทั้ง นักวิชาการเกษตรของศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราชได้มาทำแปลงทดลองพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่ตำบลเขาโร จึงได้มอบพันธุ์ข้าวไร่จากแปลงทดลองแก่เกษตรกรในพื้นที่ได้นำไปปลูกขยายพันธุ์ต่อไปอย่างกว้างขวาง จึงทำให้เกษตรกรมีพันธุ์ข้าวไร่เก็บรักษาไว้จำนวนมาก ซึ่งพันธุ์ข้าวไร่ที่ให้ผลผลิตสูงกว่าและมีน้ำหนักรวมมากกว่าพันธุ์อื่น คือ ข้าวช่อละมุด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่มีปลูกในพื้นที่อำเภอทุ่งสงเท่านั้น

สำหรับพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เป็นพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรและผู้บริโภคมีความนิยมบริโภคในท้องถิ่น เนื่องจากเป็นข้าวที่เมล็ดมีสีแดง อุดมด้วยคุณค่าทางโภชนาการสูง ป้องกันโรคเหน็บชา ลดน้ำตาลในเลือด เหมาะสำหรับผู้ที่ปัญหาสุขภาพ และผู้ป่วยโรคเบาหวาน อีกทั้งมีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท

4.1.5 วิธีการปลูกข้าวไร่ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการลงพื้นที่สำรวจโดยการสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก ถึงการจัดการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะดำเนินการปลูกข้าวไร่หลังจากที่มีการตัดโค่นยางพารา กวาดเศษไม้ยางพาราในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว เกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) การเตรียมดินในแปลงปลูกข้าวไร่ ด้วยการไถตะ ก่อน 1 ครั้ง เพื่อพลิกดินตากแดด แล้วจึงไถแปรอีกครั้ง เพื่อให้ดินร่วนซุยก่อนทำการปลูกข้าว

ภาพที่ 3 การเตรียมดินในแปลงปลูกข้าวไร่

2) วิธีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวด้วยวิธีการหว่าน คิดเป็นร้อยละ 42 รองลงมาคือ การใช้วิธีการหยอดหลุม หรือที่เรียกว่า หนำข้าว คิดเป็นร้อยละ 36 และเกษตรกรบางคนใช้เครื่องจักรหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวแห้ง ที่ดัดแปลงมาติดตั้งกับรถไถเดินตาม คิดเป็นร้อยละ 18 ที่เหลือใช้วิธีการโรยเป็นแถว ดังตารางที่ 19

ตารางที่ 19 วิธีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

วิธีการปลูก	จำนวน	ร้อยละ
หว่าน	21	42
หยอดหลุม/หนำข้าว	18	36
โรยเป็นแถว	2	4
ใช้รถไถหยอด	9	18
รวม	50	100.00

จากตารางที่ 19 พบว่า เกษตรกรนิยมปลูกข้าวด้วยวิธีการหว่านมากที่สุด เนื่องจากใช้แรงงานในครอบครัว 1-3 คน ในการดำเนินการปลูกข้าวไร่ และเพื่อให้สามารถปลูกข้าวได้พื้นที่จำนวนมาก วิธีการหว่านข้าวจึงเป็นวิธีการที่สะดวกและรวดเร็ว ซึ่งต้องเร่งหว่านข้าวในต้นก่อนฝนจะตก ทั้งการหว่านข้าวด้วยมือ และการหว่านด้วยเครื่องหว่าน(พ่น)

ส่วนวิธีการหนำข้าว เป็นวิธีการปลูกข้าวไร่แบบโบราณ ซึ่งมีอุปกรณ์การหนำข้าว ได้แก่ ไม้แทงสั๊ก และกระบอกลำข้าว ไม้แทงสั๊ก หรือ ไม้สั๊ก เป็นไม้ที่ใช้สำหรับกระทุ้งดินให้เป็นหลุม ซึ่งเรียกว่า "แทงสั๊ก" กระบอกลำข้าว คือ กระบอกไม้ไผ่ ที่ใช้สำหรับใส่เมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะปลูก การแทงสั๊ก โดยการใช้ไม้สั๊กปลายแหลมยาวประมาณ 2 – 2.5 เมตร เจาะดินให้เป็นหลุมเล็ก ๆ ลึกประมาณ 2 – 3 เซนติเมตร ปากหลุมกว้างประมาณ 1 นิ้ว ในระยะห่างกันประมาณ 25 x 25 เซนติเมตร ก่อนทำการหนำข้าว คือ การนำเมล็ดพันธุ์ข้าวหยอดลงไปหลุม หลุมละ 5 - 7 เมล็ด แล้วใช้ก้นไม้ไผ่เขี่ยดินกลบปิดปากหลุม

ภาพที่ 4 การหนำข้าว

3) การดูแลรักษาข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรไม่ได้ดูแลรักษาข้าวไร่เป็นพิเศษ ส่วนใหญ่เป็นการใส่ปุ๋ยเคมี บำรุงดินข้าวประมาณ 1 – 2 ครั้งต่อรอบการผลิต โดยจะใส่ปุ๋ยหลังจากหว่านข้าวประมาณ 15 - 20 วัน และอีกครั้งก่อนข้าวตั้งท้อง เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่โดยใช้ปุ๋ยเคมี คิดเป็นร้อยละ 44 ใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยคอก คิดร้อยละ 36 และไม่ใช้ปุ๋ยอะไรเลย น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 20 ดังตารางที่ 20

ตารางที่ 20 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามประเภทปุ๋ย

ประเภทปุ๋ยที่ใช้	จำนวน	ร้อยละ
ปุ๋ยเคมี	22	44
ปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยคอก	18	36
ไม่ใช้ปุ๋ยอะไรเลย	10	20
รวม	50	100.00

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรถึงประเด็นการใช้ปุ๋ยในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา พบว่า เกษตรกรไม่จำเป็นต้องดูแลใส่ปุ๋ยข้าวไร่ เพราะได้ดำเนินการใส่ปุ๋ยให้แก่ต้นยางพาราที่เกษตรกรเพิ่งปลูกใหม่ไปแล้ว จึงทำให้ดินในบริเวณร่องยางพารามีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพดินเดิมระหว่างร่องสวนยางพาราที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์มานานกว่า 20 ปี เมื่อไถพรวนปรับหน้าดินมาปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ จึงยังมีอินทรีย์วัตถุที่อุดมสมบูรณ์ เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าวไร่ที่ปลูกในปีแรก แต่เกษตรกรจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพิ่มธาตุอาหารบำรุงดินข้าวในฤดูกาลปีถัดไป ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ยังนิยมใช้ปุ๋ยเคมีมากกว่าปุ๋ยอินทรีย์ เนื่องจากใช้ในปริมาณไม่มาก และหาซื้อง่าย

หากมีวัชพืชมานานมากในแปลงข้าว เกษตรกรจะใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช และศัตรูพืช แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชเลย คิดเป็นร้อยละ 38 รองลงมาคือ ใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง คิดเป็นร้อยละ 30 และใช้แรงงานคนในการกำจัดวัชพืชด้วยการถอนหญ้า เพียงร้อยละ 18 แต่มีเพียงร้อยละ 14 เท่านั้นที่ใช้น้ำหมักชีวภาพและน้ำส้มควันไม้ ดังตารางที่ 21

ตารางที่ 21 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามวิธีการกำจัดวัชพืช และศัตรูพืช

วิธีการกำจัดวัชพืช	จำนวน	ร้อยละ
ใช้สารเคมี	15	30
ใช้แรงงานคน	9	18
ใช้น้ำหมักชีวภาพ/น้ำส้มควันไม้	7	14
ไม่ทำอะไรเลย	19	38
รวม	50	100.00

จากการสนทนากลุ่มเกษตรกรถึงประเด็นการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช และกำจัดหนู แมลง ซึ่งหาซื้อได้จากตลาดในท้องถิ่น แต่เกษตรกรบางรายจะมีภูมิปัญญาในการกำจัดศัตรูพืชด้วยน้ำหมักพืชสมุนไพร สำหรับฉีดพ่นกำจัดแมลงสิ่ง ซึ่งเป็นศัตรูพืชข้าวไร่ที่พบจำนวนมาก ซึ่งแมลงสิ่งจะทำลายต้นข้าวโดยการดูดน้ำเลี้ยงจากเมล็ดข้าวในระยะเป็นน้ำนม ทำให้ข้าวเมล็ดลีบหรือเมล็ดไม่สมบูรณ์ ซึ่งมีหลายสูตร ได้แก่

สูตรที่ 1 น้ำหมักพืชสมุนไพร ได้แก่ ตะไคร้ สะเดา บอระเพ็ด ข่า นำมาต้ม แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็น หมักไว้ประมาณ 4 - 5 วัน ใช้ฉีดพ่นไล่แมลง ในอัตราส่วน น้ำหมักจำนวน 2 ช้อนโต๊ะ ผสมกับน้ำจำนวน 15 ลิตร

สูตรที่ 2 น้ำหมักพืชสมุนไพร มีส่วนประกอบได้แก่ ข่า ตะไคร้ พริก กระเทียม บอระเพ็ด โดยสับทุกอย่างให้ละเอียด แล้วใส่ในถัง ผสมกับน้ำ กากน้ำตาล ยาเส้น พด.7 หมักไว้ประมาณ 6 เดือน ถึง 1 ปี นำไปใช้ได้ ซึ่งปริมาณในการใช้คือ น้ำหมักจำนวน 2 ช้อนโต๊ะ ผสมกับน้ำจำนวน 15 ลิตร นำไปฉีดพ่นเหนือลมตอนข้าวออกรวงแล้ว

ส่วนการไล่นก เกษตรกรจะมีวิธีการที่หลากหลาย เช่น ใช้อุปกรณ์เพื่อแขวนไล่นก หรือทำในลักษณะของหุ่นไล่กา และบางรายใช้ดาบในการดักนก และมีการประดิษฐ์เครื่องมือซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการไล่นกจากไม้ไผ่ ซึ่งเมื่อเขย่าจะมีเสียงดังทำให้นกตกใจไม่กล้าบินเข้ามากินเมล็ดข้าว

4) ช่วงเวลาการเพาะปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ดำเนินการปลูกข้าวไร่ ในเดือนมิถุนายน คิดเป็นร้อยละ 44 รองลงมา คือ ปลูกในเดือนกรกฎาคม คิดเป็นร้อยละ 38 ดังตารางที่ 22 และเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในเดือนพฤศจิกายน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40 รองลงมา คือ เก็บข้าวในเดือนตุลาคม คิดเป็นร้อยละ 36 ดังตารางที่ 23 และเมื่อเกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแล้ว จะนำข้าวออกมาตากแดดลดความชื้นในเมล็ดข้าว ก่อนที่จะนวดข้าวเก็บข้าว แล้วบรรจุเปลือกใส่กระสอบตักเก็บไว้ในบริเวณบ้าน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มียุ้งฉาง หรือภาษาถิ่นได้เรียกว่า เร็นข้าว เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีเร็นข้าว

คิดเป็นร้อยละ 76 และเกษตรกรที่มีเร็นข้าว คิดเป็นร้อยละ 24 ดังตารางที่ 24 และมีปฏิทินการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช ดังตารางที่ 25

ตารางที่ 22 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามช่วงเวลาการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ช่วงเวลาปลูกข้าว	จำนวน	ร้อยละ
มิถุนายน	22	44
กรกฎาคม	19	38
สิงหาคม	9	18
รวม	50	100.00

ตารางที่ 23 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามช่วงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ช่วงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิต	จำนวน	ร้อยละ
ตุลาคม	18	36
พฤศจิกายน	20	40
ธันวาคม	12	24
รวม	50	100.00

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรตัวอย่าง ในเรื่องการเก็บข้าว หมายถึง การเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ที่มีความแตกต่างจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวนา ที่ปัจจุบันเกษตรกรนิยมใช้รถเกี่ยวข้าว แต่สำหรับการเก็บข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ ไม่สามารถจะใช้รถเกี่ยวข้าวเข้าในแปลงข้าวไร่ได้ เกษตรกรจึงใช้ “กระ” ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้เก็บข้าวขนาดเล็ก ใช้เก็บข้าวที่ละรวง ประกอบขึ้นด้วยไม้ และเหล็ก แบ่งเป็นสามส่วน ได้แก่ ส่วนที่หนึ่ง คือ ตากระ เป็นส่วนคม ทำด้วยใบมีด ฝังอยู่ในกระดานกระ ส่วนที่สองคือ กระดานกระ เป็นไม้บางรูปสี่เหลี่ยมคางหมู ด้านแคบเป็นด้านตากระ และส่วนที่สาม คือ ค้ำกระ ทำด้วยปล้องไม้ไผ่ขนาดเท่านิ้วมือ เสียบขวางกับกระดานกระตามรอยที่เจาะไว้ ทำให้สามารถคัดเลือกรวงข้าวที่มีคุณภาพไว้ทำเมล็ดพันธุ์ได้แล้วมัดรวงข้าวเป็นกำ เรียกว่า “เรียงข้าว” ซึ่งข้าว 1 เรียง จะมีน้ำหนัก ประมาณ 1-1.5 กิโลกรัม ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การเก็บข้าวด้วยเกราะ

ตารางที่ 24 จำนวนและร้อยละของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำแนกตามการเก็บรักษาข้าวเปลือก

การเก็บรักษาข้าวเปลือก	จำนวน	ร้อยละ
มีเร็นข้าว	12	24
ไม่มีเร็นข้าว	38	76
รวม	50	100.00

เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ทำสวนยางพาราเป็นอาชีพหลัก และปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราเป็นอาชีพรอง เพื่อบริโภคในครัวเรือน ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีเร็นข้าวไว้เก็บผลผลิตข้าว แต่สำหรับเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่เป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องมีเร็นข้าวไว้เก็บผลผลิตอย่างปลอดภัยจากหนูและแมลงรบกวน

ตารางที่ 25 ปฏิทินการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช

กิจกรรม	ปฏิทินการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช											
	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
1. เตรียมดิน			←→									
2. หว่าน/หว่านข้าว						←→						
3. ถอนหญ้า								←→				
4. ใส่ปุ๋ย								←→				
5. เก็บเกี่ยว										←→		
6. ตากข้าว											←→	
7. สีข้าว/แปรรูป	←→											←→

4.1.6 การจัดทำผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ในแปลงยางพารา

1) การนวดข้าว

หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแล้ว เกษตรกรจะนำข้าวมาตากแดดเพื่อลดความชื้นในเมล็ดข้าว แล้วจึงนำไปนวด โดยใช้เครื่องนวดข้าวขนาดเล็ก ซึ่งอาจจะทำการนวดข้าวเองทันทีหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ หรือนำไปจ้างนวดด้วยเครื่องนวด ในราคา 15 บาทต่อหนึ่งถังข้าวเปลือก แต่เกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการนวดข้าวด้วยตนเอง โดยการใช้เท้านวดก่อนจะนำไปสีเป็นข้าวสารต่อไป

ภาพที่ 6 การนวดข้าวด้วยเครื่องนวด และการนวดข้าวด้วยเท้า

2) การสีข้าว

ปัจจุบันเกษตรกรจะนิยมสีข้าวด้วยเครื่องสีข้าวขนาดเล็ก ซึ่งสามารถปรับระดับคุณภาพการสีข้าว เป็นข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ และข้าวขาว ได้ตามความต้องการ ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 เครื่องสีข้าวขนาดเล็ก

3) การบรรจุหีบห่อบรรจุภัณฑ์

เนื่องจากกระบวนการเก็บรักษาเมล็ดข้าวเปลือก จนถึงขั้นตอนการสีข้าว ไม่มีการพ่นหรืออบสารเคมีกันมอดและแมลง เพื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์ข้าวปลอดสารพิษ ดังนั้น เกษตรกรจึงมีวิธีการรักษาคุณภาพและยืดอายุของผลิตภัณฑ์ข้าวไว้ ด้วยการเลือกบรรจุข้าวสารลงในถุงพลาสติกชนิดหนาพิเศษ แล้วขึ้นสุญญากาศ เป็นผลิตภัณฑ์ข้าวไว้ในแปลงยางพาราที่สวยงามเหมาะสมของฟากญาติผู้ใหญ่ ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 การบรรจุหีบห่อบรรจุภัณฑ์

4.1.7 วิธีการสื่อสารความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกร

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรและสนทนากลุ่มเกษตรกรในแต่ละอำเภอ ทำให้ทราบว่าก่อนหน้านี้เกษตรกรชาวสวนยางพารามีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ว่างระหว่างร่องยางพาราปลูกใหม่ ด้วยการปลูกพืชแซมสวนยางพาราหลายชนิด เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วแดงโม และพืชผักที่มีอายุการเก็บเกี่ยวในระยะสั้น เพื่อการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายแก่เพื่อนบ้านในตลาดชุมชน และเกษตรกรเพิ่งจะหันมาปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในช่วงระยะเวลา 10 ปีมานี้ โดยเฉพาะช่วงเวลาที่ราคาของพารามีความผันผวนส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ จึงมีการปรับวิธีการทำเกษตรแบบผสมผสาน โดยการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐอย่างสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานปฎิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม และสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง เขต 2 รวมทั้งผู้นำชุมชนได้มีการประชาสัมพันธ์ในการประชุมหมู่บ้าน เรื่องการฟื้นฟูการปลูกข้าวไร่ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มีมาแต่บรรพบุรุษ เนื่องจากในอดีตพื้นที่ด้านตะวันตกของจังหวัดนครศรีธรรมราช อันได้แก่ อำเภอทุ่งสง นาบอน ทุ่งใหญ่ จวง ช้างกลาง พิปูน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา ซึ่งบรรพบุรุษเคยปลูกข้าวไร่ในพื้นที่นี้มาก่อนที่จะเปลี่ยนมาปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมัน ตามกระแสความต้องการของตลาดสมัยใหม่

สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในท้องถิ่นนี้ จึงได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา คิดเป็นร้อยละ 64 รองลงมา คือ ได้รับความรู้จากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน คิดเป็นร้อยละ 30 และศึกษาด้วยตนเองแค่เพียงร้อยละ 6 เท่านั้น ที่สำคัญไม่มีเกษตรกรคนใดระบุว่าได้รับความรู้จากนักวิชาการเกษตรหรือการได้รับการอบรม ดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 จำนวนและร้อยละของที่มาของความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่ของเกษตรกร

ที่มาของความรู้เรื่องข้าวไร่	จำนวน	ร้อยละ
บรรพบุรุษ/ปู่ตาตาย/พ่อแม่	32	64
ญาติพี่น้อง/เพื่อนบ้าน	15	30
นักวิชาการเกษตร/การอบรม	-	-
ศึกษาด้วยตนเอง	3	6
รวม	50	100.00

นอกจากนี้ เกษตรกรยังให้ข้อมูลว่า การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นที่สนใจของคนในชุมชน โดยเฉพาะญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านอีกมาก ในช่วงเวลาที่ข้าวเริ่มออกรวง ทำให้มองเห็นถึงความสำเร็จของผลผลิตข้าวไร่ จึงมีคนมาถามหาความรู้การปลูกข้าวไร่ และพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก เพื่อจะได้เรียนรู้ด้วยการทดลองปลูกในปีถัดไปบ้าง โดยให้คำปรึกษาและร่วมลงมือเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน จนเกิดมีการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อการผลิต และการจัดจำหน่ายข้าวไร่ รวมถึงการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวไร่กัน ซึ่ง

เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้วิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน คิดเป็นร้อยละ 68 รองลงมา คือ อธิบายหรือบอกเล่า คิดเป็นร้อยละ 24 และการสื่อสารความรู้ด้วยการสาธิตหรือทำให้ดูอย่างเดียว มีเพียงร้อยละ 8 แต่ไม่มีการสื่อสารด้วยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสื่อสิ่งพิมพ์อื่นใด ดังตารางที่ 27

ตารางที่ 27 จำนวนและร้อยละของวิธีการสื่อสารความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่ของเกษตรกร

วิธีการสื่อสารความรู้เรื่องข้าวไร่	จำนวน	ร้อยละ
อธิบาย/บอกเล่า	12	24
สาธิต/ทำให้ดู	4	8
สาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน	34	68
คู่มือ/แผ่นพับ/วิทยุชุมชน	-	-
อ่านเอกสาร/คู่มือ	-	-
รวม	50	100.00

ปัจจุบันมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การสนับสนุนด้านการตลาด แต่เกษตรกรมีผลผลิตไม่เพียงพอต่อการจำหน่ายในตลาดนอกชุมชน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ไว้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย และแบ่งขายสร้างรายได้บ้างเล็กน้อย แต่เกษตรกรมีบางรายที่มีกำลังแรงงานและเงินทุนสามารถปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราได้ในพื้นที่มากกว่า 10 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายแก่คนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง เพราะข้าวไร่เป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีกลิ่นหอม นุ่ม อร่อย เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในท้องถิ่นอย่างมาก จึงขายได้ราคาสูงกว่าข้าวนาทั่วไป คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท ดังนั้น เมื่อข้าวไร่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในท้องถิ่น เกษตรกรจึงมีการรวมกลุ่มและชักชวนกันปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ ซึ่งสามารถขอปลูกในพื้นที่แปลงยางของเพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนได้อย่างไม่มีปัญหา เนื่องจากเจ้าของสวนก็จะยินดีที่มีคนเข้ามาดูแลรักษาและกำจัดวัชพืชในสวนยางของตนได้เป็นอย่างดี และโดยปกติในชุมชนจะมีการตัดโค่นต้นยางเก่าที่มีอายุเกิน 20 ปี เพื่อดำเนินการขุดทุนปลูกยางใหม่จากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางอย่างต่อเนื่องทุกปี

หลังจากคณะผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรแต่ละอำเภอแล้ว ได้ดำเนินการจัดประชุมเกษตรกรกลุ่มย่อย เพื่อทบทวนและตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา และจัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป โดยเชิญเกษตรกรที่มีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามาอย่างต่อเนื่องทุกปี ร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความรู้การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ประกอบด้วย

ที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่ปัจจุบัน	หมายเลขโทรศัพท์
1	นางจำเนียร ไชยรัตน์	30 หมู่ 1 ต.เขาโร อ.ทุ่งสง	086 – 1204977
2	นายชำนาญ ไหมแก้ว	272 หมู่ 1 ต.กรงหย่น อ.ทุ่งใหญ่	086 – 2827285
3	นางจรี หยุ่น	81/2 หมู่ 5 ต.ปริก อ.ทุ่งใหญ่	062 – 4510846
4	นายสมพงษ์ ชัยพลบาล	236 หมู่ 1 ต.กรงหย่น อ.ทุ่งใหญ่	081 – 0785828
5	นางอาภรณ์ สรรพจิตร	184 หมู่ 3 ต.ช้างกลาง อ.ช้างกลาง	093 – 7259433
6	นายสุวรรณ เพชรนิล	96 หมู่ 4 ต.ช้างกลาง อ.ช้างกลาง	098 – 0303955
7	นางอานวย ศรีแล้ม	107/1 หมู่ 6 ต.สวนขัน อ.ช้างกลาง	086 – 2668635
8	นายสัญญา ฤทธิ์ช่วยรอด	64 หมู่ 1 ต.ย่างค้อม อ.พิปูน	085 – 4777634
9	นายสังคม จิตรา	91/1 หมู่ 7 ต.ละอาย อ.ฉวาง	093 – 6829805
10	นางเอี่ยมเดือน เพชรพงศ์	9 หมู่ 11 ต.ละอาย อ.ฉวาง	091 – 8417189

สรุปสาระสำคัญจากการประชุมดังกล่าว ถึงความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ดังต่อไปนี้

1. การปลูกข้าวไร่ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช มีมาตั้งแต่โบราณหลังจากที่บรรพบุรุษได้ถางป่าจับจองที่ดิน ก็จะทำการหยอดข้าวไร่ไว้เพื่อแสดงกรรมสิทธิ์บนที่ดิน ก่อนที่จะหันมาปลูกยางพาราในภายหลัง บางพื้นที่ก็ยังมีการปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ว่างเปล่าอยู่อย่างต่อเนื่องทุกปี แต่ก็ยังยึดอาชีพการทำสวนยางพาราเป็นหลัก ไม่มีใครปลูกข้าวไร่เพียงอย่างเดียว

2. พันธุ์ข้าวไร่ที่เป็นพันธุ์ดั้งเดิม ได้แก่ พันธุ์ดอกพะยอม ช่อละมุด กายเหียง เหนียวดำ และเหนียวรำพึง สามารถปลูกได้ผลดีทุกพื้นที่ แต่เกษตรกรไม่ได้จัดเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าว เนื่องจากหันไปประกอบอาชีพอื่น และปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวไร้มากทำสวนยางพารากันเป็นส่วนใหญ่

3. ปัจจุบันพันธุ์ข้าวไร่ดั้งเดิมได้สูญหายไปมาก จึงมีการนำเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่จากพื้นที่อื่นมาปลูกแทน เช่น ข้าวดอกข่า นำมาจากจังหวัดกระบี่ ข้าวเหนียวพันธุ์ช่อไม้ไผ่ ญาตินำมาฝากจากภาคเหนือ และเกษตรกรบางรายได้เมล็ดพันธุ์จากเพื่อนที่อยู่จังหวัดชุมพรส่งมาให้

4. ข้าวช่อละมุด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับการปลูกในพื้นที่อย่างมาก เนื่องจากให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น กล่าวคือเมล็ดพันธุ์ 1 เมล็ด เมื่อปลูกแล้วสามารถถกกอได้ดีและให้รวงข้าวมากถึง 35 รวง แต่ละรวงจะมีเมล็ดข้าวตั้งแต่จำนวน 350 – 400 เมล็ด ในขณะที่พันธุ์อื่นจะมีจำนวนตั้งแต่ 250 – 300 เมล็ดต่อรวง (นางจำเนียร ไชยรัตน์ กล่าว) มีปลูกเฉพาะในพื้นที่อำเภอทุ่งสงเท่านั้น

5. ผลผลิตข้าวไร่ เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคในท้องถิ่น ซึ่งผลผลิตไม่เพียงพอต่อการจำหน่าย เพราะเป็นข้าวพื้นเมืองที่ปลูกในพื้นที่เชิงเขา ไม่มีน้ำจ้ง ข้าวไร่จึงมีรสชาติและกลิ่นหอมมากกว่าข้าวนา

6. เกษตรกรบางคนใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เพราะต้นทุนต่ำกว่าปุ๋ยเคมี และเลือกใช้วิธีกำจัดแมลงด้วยการฉีดพ่นน้ำส้มควันไม้ ในอัตราส่วน 1 ช้อนโต๊ะต่อน้ำ 15 ลิตร

7. ปัญหาอุปสรรคในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ดังนี้

7.1 เกษตรกรหลายราย ปลูกข้าวไร่โดยไม่ใช้ปุ๋ยใด ๆ เลย เนื่องจากขาดความรู้เรื่องปุ๋ย และเงินทุนในการปลูกข้าวไร่ และเห็นว่าที่ผ่านมาก็เคยปลูกข้าวไร่โดยไม่ใส่ปุ๋ยอะไรเลย ก็ยังให้ผลผลิตที่เพียงพอในการบริโภคในครัวเรือน จึงทำให้ผลผลิตไม่มีคุณภาพ และได้จำนวนผลผลิตในปริมาณน้อย

7.2 เกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ทางวิชาการเรื่องปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูพืชสำหรับการปลูกข้าวไร่ที่ถูกต้องและเหมาะสม ทำให้ค่อนข้างสับสนเปลืองกับค่าปุ๋ยและสารเคมี และเกิดอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม โดยที่เกษตรกรเชื่อว่า หากใส่ในปริมาณมากจะทำให้ข้าวที่เจริญเติบโตงอกงาม

7.3 เนื่องจากนวดข้าวด้วยเครื่อง ทำให้ข้าวพันธุ์อื่นๆ ที่ติดอยู่กับเครื่องติดมาปนกับข้าวอีกสายพันธุ์ในแปลงได้ จึงมีปัญหาเรื่องข้าวปน

7.4 เกษตรกรที่ปลูกข้าวด้วยวิธีการหว่านข้าว มักจะเกิดปัญหาข้าวงอกไม่สม่ำเสมอ ทำให้ต้องเสียเวลาในการปลูกซ่อมข้าวอีกครั้ง

7.5 ผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ยังมีไม่มากนัก ทำให้ยังมีพันธุ์ข้าวปลูกมีไม่เพียงพอต้องหาพันธุ์เพิ่มจากพื้นที่อื่น

7.6 บางพื้นที่มีวัชพืชและศัตรูข้าวจำนวนมาก และกำจัดยาก เช่น หนู แมลงสาบ และมดคันไฟ

7.7 พื้นที่ปลูกข้าวไม่แน่นอน มาตรการปริมาณการผลิตล่วงหน้าได้ยาก เนื่องจากต้องขออนุญาตใช้พื้นที่ของเพื่อนบ้านหรือคนอื่น

7.8 เกษตรกรยังไม่เข้าใจกระบวนการกลุ่ม และการจัดการผลิตข้าวไร่ที่มีประสิทธิภาพ

4.2 วิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี

จากการสัมภาษณ์ผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 1 ตำบลเขาไร่ อำเภอกงหรา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งที่อยู่อาศัยของนายชวน – นางจำเนียร ไชยรัตน์ โดยเริ่มแรกเกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรในหมู่บ้านจำนวน 17 คนที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ พื้นที่ประมาณ 180 ไร่ ซึ่งมีทั้งปลูกในแปลงของตนเอง และปลูกในแปลงของญาติหรือแปลงของคนอื่น ๆ ที่ส่วนใหญ่ให้ใช้พื้นที่ปลูกข้าว เนื่องจากจะเป็นการช่วยดูแลรักษาแปลงของตนเองได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น จึงไม่มีปัญหาในเรื่องการหาพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เพราะในแต่ละปี คนในชุมชนจะทำการโค่นยางเพื่อดำเนินการขออนุญาตปลูกยางพาราใหม่กับสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางพารา

ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่ม เกิดผลผลิตข้าวไร่เป็นที่ยอมรับแก่ผู้บริโภคทั้งในชุมชนและนอกชุมชน กระทั่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหลายฝ่าย ได้แก่ สำนักงานปฎิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ทำให้กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อื่น รวมทั้งนักเรียนนักศึกษาเข้ามาศึกษาดูงานกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคีอย่างต่อเนื่อง ด้วยวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา สรุปได้ดังนี้

4.2.1 ลักษณะของการสื่อสารของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

1) การสื่อสารแบบสองทาง การสื่อสารของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทาง โดยประธานกลุ่ม จะแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องด้วยการใช้โทรศัพท์มือถือ หรือเดินทางไปแจ้งข่าวสารด้วยตนเองที่บ้านของสมาชิก ซึ่งเป็นลักษณะการสื่อสารแบบเผชิญหน้าที่สามารถโต้ตอบกันได้ หากมีเรื่องที่ต้องปรึกษารื้อกับสมาชิกกลุ่ม ก็จะโทรศัพท์นัดหมายให้มาประชุมที่บ้านของประธาน บางครั้งมีผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภายนอก ร่วมประชุมแจ้งข้อมูลข่าวสาร พร้อมทั้งรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกเพื่อการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา และคิดแก้ปัญหาการจัดโรคและแมลงศัตรูข้าวร่วมกัน

2) การสื่อสารแบบเป็นทางการ ในช่องทางการสื่อสารในที่ประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และการประชุมขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่ม อสม. กลุ่มสตรีแม่บ้าน เกษตรกร เพื่อการเตรียมงานกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน หรืองานบุญงานกุศลของเพื่อนสมาชิก โดยประธานกลุ่มเป็นผู้ส่งสารหลัก ทำหน้าที่ประธานในที่ประชุม และมีคณะกรรมการหรือสมาชิกที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่ร่วมชี้แจงในส่วนงานที่รับผิดชอบ อาจมีข้อซักถามหรือการแสดงความคิดเห็นของสมาชิก อันจะนำไปสู่แนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน และในบางโอกาสที่มีคณะอาจารย์และนักศึกษา หรือบุคคลภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมการดำเนินงานของกลุ่ม ประธานกลุ่มจะทำหน้าที่รายงานนำเสนอผลการดำเนินงานอย่างเป็นทางการ

3) การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากบ้านของประธานตั้งอยู่ริมถนนหมู่บ้าน ทำให้สะดวกในการพบปะสมาชิกที่ขับรถสัญจรไปมา โดยการตะโกนแจ้งข่าวสาร หรือถามไถ่ทุกข์สุข รวมทั้งนัดหมายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะช่วงเวลาตอนเย็นของทุกวัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สมาชิกว่างจากกิจการงาน บางคนจะเดินออกมาเก็บผักริมรั้วข้างบ้าน ก็อาจจะได้สื่อสารกันแบบไม่เป็นทางการในเวลาสั้น ๆ เนื่องจากประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มทุกคนมีความสนิทสนมเป็นกันเอง เสมือนญาติพี่น้อง ส่วนใหญ่จึงทำให้การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ

4) ลักษณะของทิศทางการไหลของข่าวสาร เป็นการสื่อสารจากบนลงล่าง จากล่างขึ้นบน และการสื่อสารในแนวราบได้ตามสถานการณ์ของการสื่อสาร โดยผ่านการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านในเรื่องประธานแจ้งทราบ และสมาชิกแสดงความคิดเห็น หรือร่วมปรึกษารื้อการบริหารจัดการกลุ่มกับสมาชิก เพื่อร่วมกันวางแผนการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่ม

5) การใช้รูปแบบการสื่อสาร ส่วนใหญ่ประธานกลุ่มฯ จะสื่อสารด้วยภาษาพูดมากกว่าเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร อาจใช้วิธีการบอกต่อข้อมูลข่าวสารกัน สำหรับการชี้แจงรายละเอียดของผลการดำเนินงานของกลุ่มฯ ประธานจะแสดงรายการที่ต้องจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เช่น บัญชีรายรับรายจ่าย ใบเสร็จรับเงิน เอกสารสัญญาต่าง ๆ ซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษรให้สมาชิกได้ทราบ

4.2.2 กระบวนการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชน S-M-C-R-E

1) ผู้ส่งสาร (Sender) คณะผู้วิจัยได้ศึกษาถึงคุณลักษณะและบทบาทการสื่อสารของประธานกลุ่ม เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ผู้ส่งสาร ดังนี้

- ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นผู้ส่งสารหลักให้แก่สมาชิก ในการแจ้งข้อมูลข่าวสารทางราชการ หรือข้อมูลด้านการบริหารจัดการกลุ่ม รวมทั้งเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มให้ประสบความสำเร็จด้วยความกระตือรือร้น ทำให้กลุ่มมีผลงานเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน

- ทักษะการสื่อสารภายในกลุ่ม ประธานกลุ่มฯ มีกลยุทธ์ในการสื่อสารสามารถโน้มน้าวใจสมาชิกได้ ชี้ให้เห็นประโยชน์ที่กลุ่มสมาชิกจะได้รับ สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของตนไปยังสมาชิกได้เป็นอย่างดี เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เข้าใจปัญหาและร่วมคิดแก้ปัญหาให้สมาชิกได้ รวมทั้งบริหารความขัดแย้งได้อย่างมีเหตุผล

2) สาร (Message) เนื้อหาสาระหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการกลุ่มและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม รวมทั้งข่าวสารตามสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งมีจำแนกสารตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสารได้ ดังนี้

- แจ้งให้ทราบ สารที่ประธานแจ้งให้สมาชิกทราบถึงความเคลื่อนไหวของกิจกรรมกลุ่ม หรือปัญหาการจัดการผลผลิตของกลุ่ม เช่น การออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ใหม่ของผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ การสนับสนุนเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อการปลูกข้าวไร่

- ให้ความรู้ บางครั้งมีวิทยากรมาบรรยายให้ความรู้แก่สมาชิกเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์สบู่น้ำมันข้าว รวมทั้งอบรมให้ความรู้การทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อการผลิตข้าวไร่

- โน้มน้าวใจ ประธานและคณะกรรมการกลุ่มจะพูดชักชวนให้คนในชุมชนร่วมกันปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวไร่ของกลุ่ม และร่วมเป็นเครือข่ายผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราด้วยกัน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชน ลดรายจ่ายสร้างรายได้ในครัวเรือนในภาวะที่ราคายางพาราคต่ำ หรือพูดโน้มน้าวให้สมาชิกใช้ปุ๋ยชีวภาพในการบำรุงดินข้าวไร่ ลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง เพื่อสุขภาพของสมาชิกผู้ปลูกข้าวไร่และผู้บริโภคให้มีความมั่นใจในคุณภาพของผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่ปลอดภัย

- สร้างความเพลิดเพลิน การสื่อสารความสนุกสนานภายในกลุ่มสมาชิกด้วยเรื่องขบขัน หยอกล้ออย่างเป็นกันเอง หรือร้องเพลงรื่นเริงกันบ้างในบางโอกาส เพื่อกระชับความสัมพันธ์อันดี รวมทั้งการแบ่งปันผลผลิตของกลุ่มให้สมาชิกได้นำไปใช้ เช่น สบู่ น้ำมันข้าว เพื่อให้

สมาชิกได้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน และจะได้รู้จักผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมต่อไป

3) **ช่องทางการสื่อสาร (Channel)** นอกจากการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านแล้ว วาระและโอกาสของการสื่อสารเรื่องราวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อาจเกิดขึ้นในงานบุญงานกุศล ดังเช่น สมาชิกพร้อมใจกันไปช่วยทำอาหารในงานศพของคนในชุมชน ความร่วมมือร่วมแรงของสมาชิกในงานนี้ จะเป็นช่องทางการสื่อสารพลังของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ทำให้คนในชุมชนอยากมาร่วมกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพาราด้วย การเผยแพร่ผลผลิตของกลุ่มในงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นโอกาสที่จะได้บอกเล่าประสบการณ์หรือพูดคุยเรื่องราวของกลุ่มแก่บุคคลภายนอก เป็นการประชาสัมพันธ์ผลงานของกลุ่มให้เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในผลิตภัณฑ์ของกลุ่มต่อไป

จากการสัมภาษณ์ประธานและคณะกรรมการกลุ่มฯ ถึงเรื่องสถานที่ที่ใช้ในการสื่อสารมากที่สุด คือ หน้บ้านของประธานกลุ่มฯ เอง ซึ่งเป็นลานกว้างมีโต๊ะประชุม พร้อมสำหรับการสื่อสารที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ สามารถนั่งคุยกันตามสบาย และเป็นจุดนัดพบของสมาชิกกับคนภายนอกที่มาเยี่ยมกลุ่มและชุมชนได้เป็นอย่างดี

ส่วนสื่อที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร นิยมใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ คือ โทรศัพท์มือถือโทรแจ้งข้อมูลข่าวสาร หรือนัดหมายสมาชิก นอกจากนี้ ยังมีการสื่อสารทางไลน์กลุ่มสำหรับสื่อสารกับสมาชิกที่มีสมาร์ทโฟนได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว สำหรับสมาชิกที่อยู่นอกพื้นที่และไม่มีสัญญาณโทรศัพท์จะใช้สื่อบุคคลฝากแจ้งข่าวสารแก่สมาชิก

4) **ผู้รับสาร (Receiver)** จากการสัมภาษณ์ประธานและคณะกรรมการกลุ่ม ในประเด็นที่เกี่ยวกับผู้รับสาร ดังนี้

- พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารของสมาชิกกลุ่ม และคนในชุมชน พบว่า สมาชิกในกลุ่มล้วนเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานาน จึงมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เนื่องจากมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติ ที่มีการพูดคุยสนทนากันตลอดเวลาที่พบปะกัน ในช่วงเวลาสายหลังจากเสร็จภารกิจเก็บยางพารา และช่วงเวลาตอนเย็น มักจะมาเจอกันที่ร้านค้าในชุมชน เพราะต่างคนก็มาจับจ่ายซื้อหาอาหาร ของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ร้านค้าในชุมชนจึงเป็นแหล่งกระจายข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว ที่สมาชิกจะมีการสื่อสารกันปากต่อปาก หรือหากเป็นข่าวสารที่เกี่ยวกับในการปลูกข้าวไร่ และการออกร้านจำหน่ายสินค้านอกสถานที่ที่หน่วยภายนอกเชิญมา ก็จะเป็นประเด็นที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษ

- การมีส่วนร่วม ทุกครั้งที่มีการสื่อสารในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการประชุมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา หรือองค์การอื่น ๆ ในชุมชน อย่างเช่น ชมรมผู้สูงอายุ หรือกิจกรรมของกลุ่มสตรีแม่บ้านเกษตรกร มักจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นโดยพลัดกันเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร เพื่อร่วมกันวางแผนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพเป็นอย่างดี แม้สมาชิกบางคนไม่มีความคิดเห็นใดใด แต่ก็พร้อมให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

5) **ปฏิริยาสะท้อนกลับ (Feed Back)** ในการสื่อสารที่ประธานหรือคณะกรรมการกลุ่มได้แจ้งข้อมูลข่าวสาร หรือแนะวิธีปฏิบัติต่าง ๆ กับสมาชิก ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประธานกลุ่มจะตรวจสอบว่า ทุกคนมีความเข้าใจตรงกันหรือไม่ อย่างไร ซึ่งสมาชิกผู้รับสารที่ไม่เข้าใจก็จะซักถาม หรือทักท้วงขึ้นมาทันที จึงเป็นที่กระจ่างชัดว่าการสื่อสารแต่ละครั้ง ทุกคนเข้าใจตรงกันและสามารถปฏิบัติได้เหมือนกัน

4.2.3 การสื่อสารการบริหารจัดการ

การสื่อสารการบริหารจัดการภายในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จะมีรูปแบบการสื่อสาร ดังนี้

1) การสื่อสารการจัดการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา จะมีการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการให้คำปรึกษาแนะนำแก่สมาชิกผู้ปลูกข้าวไร่ใหม่ที่เพิ่งเริ่มปลูก พร้อมทั้งมีการศึกษาดูงาน และลงมือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อการเรียนรู้สร้างความเข้าใจในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมดิน การเลือกเมล็ดพันธุ์ การหยอดหลุมปลูกข้าว การดูแลรักษา จนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยมีสมาชิกที่มีประสบการณ์มากกว่าทำหน้าที่เป็นเสมือนพี่เลี้ยงช่วยเหลือดูแลแปลงปลูกข้าวไร่ของสมาชิกใหม่ที่ต้องการเรียนรู้การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

2) การสื่อสารการจัดการการเงินของกลุ่ม ประธานและคณะกรรมการกลุ่ม ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นเหรัญญิก จะทำหน้าที่จัดทำบัญชีรับ-จ่าย และดูแลผลประโยชน์ของกลุ่ม โดยแสดงความโปร่งใสด้วยการรายงานผลการดำเนินงานอย่างชัดเจนในที่ประชุมประจำเดือน เพื่อให้สมาชิกได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานทุกเดือน

3) การสื่อสารในการบริหารงานบุคคล ทางกลุ่มฯ มีการจัดโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน โดยมอบหมายหน้าที่ตามความรู้ความสามารถ และความถนัด และในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มที่ต้องขอความร่วมมือจากสมาชิกของสมาชิกในการเดินทางไปร่วมจำหน่ายสินค้า ก็มักจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และจัดงบประมาณดูแลค่าใช้จ่ายในการเดินทางและเบี้ยเลี้ยงให้แก่สมาชิกตามที่ได้ตกลงกันไว้ และในบางโอกาสที่มีคณะอาจารย์ นักศึกษา และบุคคลภายนอกมาศึกษาดูงาน ทางกลุ่มฯ อาจต้องจัดเตรียมอาหารว่าง จึงขอความช่วยเหลือจากสมาชิกในการเตรียมอาหาร ก็ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่ง

4.2.4 การสื่อสารในเครือข่าย

จากการสัมภาษณ์ประธานและคณะกรรมการกลุ่มถึงประเด็นการสื่อสารในเครือข่ายทั้งภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน สรุปได้ดังนี้

1) รูปแบบของการสื่อสาร จะมีทั้งลักษณะการสื่อสารที่เป็นทางการ และไม่ใชเป็นทางการ กล่าวคือ มีทั้งการจัดประชุมประจำเดือน และมีการพบปะเยี่ยมเยียนสมาชิกแบบเคาะประตูบ้าน รวมทั้งการแจ้งข้อมูลข่าวสารแบบบอกต่อ ก็สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสมาชิกทุกคนมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีเสมือนเครือญาติ และบางครั้งหน่วยงานราชการประสานงานมาถึงการเชิญให้เข้าร่วมอบรมเพิ่มเติมความรู้ต่าง ๆ หรือเชิญสมาชิกให้ไปฝึกอาชีพเสริม รวมทั้งการร่วมกิจกรรมทางสังคม การแจ้งข้อมูลข่าวสารด้วยการบอกต่อกันก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว

2) เนื้อหาสารที่สื่อสาร ถ้าเป็นเครือข่ายในชุมชนมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมงานบุญงานกุศล ญาติพี่น้องเจ็บป่วย เสียชีวิต เรื่องราวความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วิธีการทำมาหากิน การเพาะปลูกพืชผักในชุมชน แต่ถ้าเป็นเครือข่ายภายนอก มักเป็นเรื่องการอบรมพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ในแปลงยางพารา การเฝ้าระวังโรคระบาด หน่วยงานภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานกิจกรรมการปลูกข้าวไร่ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ของกลุ่ม

3) เวลาและพื้นที่ในการสื่อสาร ปกติจะมีการสื่อสารกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเป็นประจำทุกวัน แต่ถ้าเป็นฤดูกาลปลูกข้าวไร่ สมาชิกจะมาปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการเตรียมพื้นที่ปลูกข้าวกันในช่วงเดือนเมษายน หรือช่วงสงกรานต์ ที่สมาชิกส่วนใหญ่จะมาทำพบปะกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาในหมู่บ้าน จึงมีการเจรจาขอใช้พื้นที่แปลงยางพาราปลูกใหม่กับเจ้าของสวนยางพารา ซึ่งบางครั้งเป็นญาติพี่น้อง หรือเพื่อนบ้านที่อยู่ต่างจังหวัดแต่มีสวนยางในพื้นที่อำเภอทุ่งสง นอกจากนี้ ยังมีการประชุมประจำเดือนที่สมาชิกสามารถสื่อสารกันได้อย่างเป็นทางการ

จากการสัมภาษณ์ประธานและคณะกรรมการกลุ่ม ถึงวิธีการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนในประเด็นข้างต้น ทำให้ทราบสัมพันธภาพของสมาชิกและคนในชุมชนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกัน เสมือนเครือญาติ จึงสามารถสื่อสารเรื่องราวต่าง ๆ กันได้ทุกวันอย่างไม่เป็นทางการ และมีความเชื่อมั่นในตัวประธานกลุ่มที่เป็นแกนนำขับเคลื่อนกิจการของวิสาหกิจชุมชนได้อย่างสำเร็จ เป็นที่ยอมรับแก่สังคม จนมีกลุ่มคณะอาจารย์ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงาน ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนวิทยากรเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่อยอดภูมิปัญญาของชุมชน สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ต่อไป

4.3 การสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ

การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราเป็นวิธีที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ว่างหลังจากตัดโค่นต้นยางพารา เพื่อดำเนินการขุดปลูกใหม่จากสำนักงานส่งเสริมการทำสวนยางพารา และพื้นที่ระหว่างร่องยางพาราที่เพิ่งปลูกใหม่ที่มีอายุไม่เกิน 3 ปี เพราะเกษตรกรชาวสวนยางพารายังไม่สามารถกรีดยาง หรือยังไม่มียางได้จากสวนยางพารา จึงใช้ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ซึ่งเดิมเคยปลูกข้าวไร่ในพื้นที่นี้มาก่อนการทำสวนยางพารา ฉะนั้น การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยาง จึงสามารถสร้างความมั่นคงด้านอาหารในชุมชน ช่วยลดรายจ่ายและสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตข้าวไร่ได้ ซึ่งปัจจุบันจำนวนผลผลิตข้าวไร่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จึงต้องการสร้างเครือข่ายขยายผลแก่เกษตรกรที่สนใจ เพื่อเพิ่มจำนวนผลผลิตให้มีมากขึ้น และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

จากการสัมภาษณ์ประธานและคณะกรรมการกลุ่ม ถึงประเด็นการสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา พบว่า มีเกษตรกรทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ให้ความสนใจการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยเข้ามาศึกษาดูงาน ซักถามขอความรู้แก่สมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการสื่อสารความรู้ด้วย

การบอกเล่า แล้วทำให้ผู้เป็นตัวอย่างในแต่ละขั้นตอน พร้อมทั้งมีการฝึกปฏิบัติทดลองทำตามผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่การสื่อสารความรู้ดังกล่าว มีอุปสรรคด้านเวลา ที่ไม่ตรงกับช่วงเวลาการปลูกข้าวไร่ ซึ่งเกษตรกรจะเริ่มเตรียมดินตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคม และเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวในเดือนมิถุนายนของทุกปี หากเกษตรกรที่สนใจเข้ามาไม่ตรงกับช่วงเวลาดำเนินการ ก็จะพลาดโอกาสในการเรียนรู้ในขั้นตอนการปลูกข้าวไร่อย่างละเอียด และไม่ได้ฝึกปฏิบัติจริงก่อนนำความรู้ไปใช้

ดังนั้น คณะผู้วิจัยและกลุ่มเกษตรกรวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี จึงได้ร่วมกันสกัดความรู้การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา แล้วเรียบเรียงเป็นคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับการสื่อสารถ่ายทอดความรู้เพื่อการขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรผู้สนใจได้ศึกษาทุกขั้นตอน โดยมีนักวิชาการเกษตรตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ทางวิชาการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ภาพที่ 9 คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

จากนั้นจึงได้นัดหมายเกษตรกรผู้สนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ที่มีภูมิลำเนาในเขตพื้นที่ตำบลเขาไร่ และพื้นที่ใกล้เคียง อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 20 คน มาประชุมวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้น เป็นสื่อการเรียนรู้ พร้อมปฏิบัติการจริง โดยมีสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี ให้คำปรึกษาและคอยติดตามช่วยเหลือทุกระยะการเจริญเติบโตของข้าวไร่ จนกระทั่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต และรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อนำมาสีเป็นข้าวซ้อมมือบรรจุถุงจำหน่ายต่อไป

ภาพที่ 10 การอบรมถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่

นอกจากนี้ ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคียังได้มีช่องทางการสื่อสารแก่เกษตรกรรุ่นใหม่ที่สนใจการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา รวมทั้งผลิตภัณฑ์ข้าวไร่ในแปลงยางพารา จึงได้เพิ่มช่องทางการสื่อสารอีก 2 ช่องทาง คือ สถานีวิทยุชุมชน อำเภอร่องาง จังหวัดนครศรีธรรมราช คลื่นความถี่ 105.50 MHz และเฟซบุ๊ก “ข้าวไร่ เขาไร่” เพื่อการประชาสัมพันธ์บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตอีกช่องทางหนึ่ง

ภาพที่ 11 เฟซบุ๊ก “ข้าวไร่ เขาไร่”

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน คณะผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี พร้อมทั้งสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราจังหวัดนครศรีธรรมราชจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ ท่งสง ท่งใหญ่ นวาง ช้างกลาง และพิปูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมาก ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

5.1 บริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราช

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ“ลุ่มน้ำปากพนัง” ที่เคยเป็นมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนามากที่สุด โดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำปากพนัง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของลุ่มน้ำปากพนัง จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวขึ้นดีของภาคใต้ ทั้งข้าวนาปีและนาปรังที่เคยมีพันธุ์ข้าวไร่มากกว่า 130 พันธุ์ แต่ปัจจุบันมีเหลือไม่มาก โดยพันธุ์ที่นิยมปลูก ได้แก่ พันธุ์ดอกพะยอม พันธุ์ภูเมืองหลวง พันธุ์ช่อสูง 97 และพันธุ์เหนียวคำซอไม้ไผ่ 49 เป็นข้าวเหนียวที่เหมาะสมกับพื้นที่นาดอนและสภาพไร่ในภาคใต้ โดยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราส່วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่มีอายุระหว่าง 56 – 65 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ทำการเกษตรมานานกว่า 30 ปี ทำสวนยางพารามาเป็นเวลาตั้งแต่ 31 – 50 ปี ซึ่งประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 6 – 10 ปี ในจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา 11 -20 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน

เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะสามารถทำการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ไม่เกิน 3 ปี เท่านั้น เกษตรกรจึงต้องย้ายไปปลูกข้าวไร่ในพื้นที่อื่นต่อไป ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของญาติพี่น้อง หรือพื้นที่ของเพื่อนบ้าน โดยไม่มีการเช่าที่ดินทำกินแต่อย่างใด แต่จะมีการแบ่งปันผลผลิตบ้างเล็กน้อย ดำเนินการปลูกข้าวไร่ด้วยการใช้แรงงานที่เป็นสมาชิกในครอบครัว จำนวน 1 – 3 คน และเกษตรกรจะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ ที่ได้มาจากการคัดเลือกไว้ในปีที่ผ่านมา หรือซื้อเมล็ดพันธุ์จากเพื่อนบ้านที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ หรือแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรรายอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง และเมล็ดพันธุ์จากหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนมา

จากข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกรดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพื้นที่อำเภอท่งสงมีจำนวนพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกในแปลงยางพารามากถึง 22 พันธุ์ ซึ่งมากกว่าพื้นที่อื่น เนื่องจากทางศูนย์วิจัยข้าว

นครศรีธรรมราชได้มาทำแปลงทดลองพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่ตำบลเขาโร จึงได้มอบพันธุ์ข้าวไร่จากแปลงทดลองแก่เกษตรกรในพื้นที่ได้นำไปปลูกขยายพันธุ์ต่อไปอย่างกว้างขวาง และพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรและผู้บริโภคมีความนิยมบริโภคในท้องถิ่นด้วย เนื่องจากเป็นข้าวที่เมล็ดมีสีแดง อุดมด้วยคุณค่าทางโภชนาการสูง ป้องกันโรคเหน็บชา ลดน้ำตาลในเลือด เหมาะสำหรับผู้ที่ปัญหาสุขภาพ และผู้ป่วยโรคเบาหวาน อีกทั้งมีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท

ส่วนการจัดการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะดำเนินการปลูกข้าวไร่หลังจากที่มีการตัดโค่นยางพารา กวาดเศษไม้ยางพาราในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว เกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) การเตรียมดินในแปลงปลูกข้าวไร่ ด้วยการไถตะ ก่อน 1 ครั้ง เพื่อพลิกดินตากแดด แล้วจึงไถแปรอีกครั้ง เพื่อให้ดินร่วนซุยก่อนทำการปลูกข้าว
- 2) วิธีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่ปลูกข้าวไร่ด้วยวิธีการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว แต่บางพื้นที่ก็ใช้วิธีการหยอด หรือที่เรียกว่าหว่านข้าว
- 3) การดูแลรักษาข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้ปุ๋ยเคมีมากกว่าปุ๋ยคอก และไม่มีการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชเลย
- 4) ช่วงเวลาการเพาะปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จะเริ่มปลูกข้าวไร่ในเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในเดือนพฤศจิกายน โดยใช้ “เกราะ” เป็นเครื่องมือที่ใช้เก็บข้าวขนาดเล็ก ใช้เก็บข้าวที่ละรวง ทำให้สามารถคัดเลือกรวงข้าวที่มีคุณภาพไว้ทำเมล็ดพันธุ์ได้แล้วมัดรวงข้าวเป็นกำ เรียกว่า “เรียงข้าว”

สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในท้องถิ่นนี้ จึงได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา โดยมีวิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน และเพื่อให้การสื่อสารความรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมเกษตรกรกลุ่มย่อย เพื่อทบทวนและตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา และจัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป

5.2 วิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้า ตามัคคี

การสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นการสื่อสารแบบสองทางที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการโต้ตอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตลอด ในสถานการณ์การสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ อย่างการจัดประชุมประจำเดือน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการที่มีการพบปะกันตาม

ร้านค้าในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีความคุ้นเคยกันเสมือนญาติพี่น้อง ด้วยรูปแบบการสื่อสารที่ประชานกลุ่มๆ จะสื่อสารด้วยภาษาพูดมากกว่าเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งการสื่อสารการบริหารจัดการและการสื่อสารในเครือข่าย

5.3 การสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ

เนื่องจากมีเกษตรกรทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ให้ความสนใจการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยเข้ามาศึกษาดูงาน ชักถามขอความรู้แก่สมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการสื่อสารความรู้ด้วยการบอกเล่า แล้วทำให้ดูเป็นตัวอย่างในแต่ละขั้นตอน พร้อมทั้งมีการฝึกปฏิบัติทดลองทำตามผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่การสื่อสารความรู้ดังกล่าว มีอุปสรรคด้านเวลา ที่ไม่ตรงกับช่วงเวลาการปลูกข้าวไร่ ซึ่งเกษตรกรจะเริ่มเตรียมดินตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคม และเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวในเดือนมิถุนายนของทุกปี หากเกษตรกรที่สนใจเข้ามาไม่ตรงกับช่วงเวลาดำเนินการ ก็จะพลาดโอกาสในการเรียนรู้ในขั้นตอนการปลูกข้าวไร่อย่างละเอียด และไม่ได้ฝึกปฏิบัติจริงก่อนนำความรู้ไปใช้ จึงได้จัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับการสื่อสารถ่ายทอดความรู้เพื่อการขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรผู้สนใจได้ศึกษาทุกขั้นตอน โดยมีนักวิชาการเกษตรตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ทางวิชาการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

จากนั้นจึงได้นัดหมายเกษตรกรผู้สนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ที่มีภูมิลำเนาในเขตพื้นที่ตำบลเขาไร่ และพื้นที่ใกล้เคียง อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 20 คน มาประชุมวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร่ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้น เป็นสื่อการเรียนรู้ พร้อมปฏิบัติการจริง โดยมีสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี ให้คำปรึกษาและคอยติดตามช่วยเหลือทุกระยะการเจริญเติบโตของข้าวไร่ จนกระทั่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผลการวิจัยมีประเด็นที่มีความสอดคล้องและแตกต่างจากทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายประเด็น ดังนี้

1. การปลูกพืชแซมในร่องแปลงยางพาราปลูกใหม่ มีหลายชนิด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลือกปลูกพืชที่มีอายุสั้นให้ผลผลิตเร็ว ได้แก่ แตงโม แตงร้าน ข้าวโพด ถั่ว ผักกวางตุ้ง คื่นห่อ พักทอง ถั่วฝักยาว รวมทั้งพืชสมุนไพรอีกหลายชนิด เพื่อสร้างรายได้ในพื้นที่ว่างระหว่างร่องยางพารา แต่การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นการฟื้นฟูถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาช้านาน ซึ่งแต่เดิมพื้นที่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ในอดีตเคยเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีพื้นที่ทำนาข้าวเป็นจำนวนมาก สามารถส่งออกผลผลิตข้าวไปขายยังพื้นที่ใกล้เคียง และส่งออกไปต่างประเทศอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันได้มีการแปลงสภาพผืนนาเป็นสวนยางพารา และสวนปาล์มน้ำมันเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงด้านทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวลดน้อยลง จากการสัมภาษณ์เกษตรกร

กลุ่มตัวอย่าง พบว่า หลายพื้นที่ที่เป็นสวนยางพาราที่เคยเป็นพื้นที่ที่บรรพบุรุษปลูกข้าวมาก่อน ทั้งที่เป็นข้าวนาสวน และข้าวไร่ เพราะการจับจองที่ดินทำกินในสมัยก่อน ชาวบ้านจะใช้วิธีถางป่าแล้วเผา จากนั้นก็ทำการหยอดข้าวไร่ทิ้งไว้เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาการนาข้าว หรือหยอดหลุมข้าวด้วยไม้แหว่งสัก ที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

2. การสำรวจพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช คณะผู้วิจัยดำเนินการสำรวจจากพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่มากที่สุด จำนวน 5 อำเภอ ซึ่งในปีการผลิต 2558 พบพันธุ์ข้าวไร่จำนวน 28 พันธุ์ โดยพื้นที่อำเภอทุ่งสงมีการเก็บรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่มากกว่าพื้นที่อื่น หากทำการสำรวจซ้ำ อาจมีจำนวนพันธุ์ข้าวเพิ่มขึ้น เนื่องจากเกษตรกรบางรายได้รับเมล็ดข้าวมาจากญาติที่อยู่ต่างจังหวัดหรือพื้นที่ใกล้เคียง เช่น เกษตรกรอำเภอทุ่งสงได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวดอกขำจากญาติที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดกระบี่ ดังเช่นผลงานวิจัยของบุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ (2556) ที่ได้ศึกษาปรับปรุงข้าวไร่ภาคใต้ในโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองเพื่อปลูกแซมยางพาราและปาล์มน้ำมันในภาคใต้ พบว่า ข้าวไร่พันธุ์ดอกขำ เป็นข้าวไร่พื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้ โดยการรวบรวมพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองที่เกษตรกรนิยมปลูกในภาคใต้ตั้งแต่ปี 2551 จนถึงปัจจุบันมีจำนวน 120 พันธุ์ ซึ่งผลผลิตของพันธุ์ข้าวแต่ละพันธุ์ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพดินในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย จากผลการวิจัยพบว่า พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพดินในอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช คือ พันธุ์ช่อละมุด เพราะให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีความนิยมปลูกข้าวสังข์หยด เพราะเป็นข้าวมีสี ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง เป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภคข้าวเพื่อสุขภาพ

3. เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ธนาภรณ์ อธิปัญญากุล(2556) ที่ทำการวิจัยการจัดการผลิตและการตลาดข้าวไร่อย่าง และเป็นรายได้เสริมบ้างเล็กน้อย จึงไม่มีการดูแลบำรุงดินข้าวเป็นพิเศษ ไม่ใช้สารเคมี แต่อาจใส่ปุ๋ยเคมีบ้างในปริมาณน้อย เพราะใส่ปุ๋ยให้กับยางพาราแล้ว จึงส่งผลถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินในบริเวณโดยรอบ

4. จากการลงพื้นที่สังเกตผลผลิตข้าวของเกษตรกรที่ใช้ภูมิปัญญาน้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยอินทรีย์บำรุงดินข้าว พบว่า ดินข้าวมีความสมบูรณ์ให้ผลผลิตสูงกว่า พื้นที่ของเกษตรกรที่ไม่มีความรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์เลย ดังนั้น การจัดโอกาสให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จะเป็นอันดีต่อการพัฒนาการผลิตข้าวไร่ในปลูกยางพาราเป็นอย่างยิ่ง พร้อมทั้งทำความเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่าย และการรวมกลุ่มผลิตข้าวไร่แก่เกษตรกรด้วย เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในชุมชน

5. เกษตรกรยังขาดความเป็นผู้ประกอบการ ที่ไม่เข้าใจเรื่องต้นทุนและผลตอบแทนของการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา ทั้งที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ ฉีดพ่นไล่แมลง แทนการใช้สารเคมีฆ่าแมลงที่มีราคาแพงกว่า ทำให้ต้นทุนการปลูกข้าวไร่สูงขึ้น ประกอบกับไม่มีการจดบันทึกรายจ่ายตลอดระยะเวลาการผลิต จึงไม่ทราบรายจ่ายที่แท้จริง การคำนวณต้นทุนการผลิตจึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก

6. การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นการใช้พื้นที่ว่างระหว่างร่องยางพาราปลูกข้าวไร่ ซึ่งพื้นที่ 1 ไร่ สามารถปลูกข้าวได้แค่ 3 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด เพราะต้องเว้นระยะห่างจากต้นยางพาราประมาณ

ด้านละ 1 ไร่เป็นอย่างน้อย ซึ่งการคำนวณพื้นที่การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จึงแตกต่างจากการคำนวณพื้นที่นาข้าวทั่วไป และการวางแผนการผลิตล่วงหน้าในฤดูถัดไปจึงทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากเกษตรกรอาจต้องย้ายที่ปลูกข้าวไร่เมื่อต้นยางมีอายุเกิน 3 ปี โดยขออนุญาตปลูกข้าวในพื้นที่ของญาติพี่น้องหรือผู้อื่นก่อน

7. เนื่องจากเกษตรกรยังขาดทักษะการจัดการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาข้าวปนจึงเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และเมล็ดพันธุ์ที่ได้จึงไม่ใช่เมล็ดที่มีคุณภาพอย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วเก็บข้าวเปลือกปนกันหลายพันธุ์ และใช้เครื่องนวดข้าวที่มีการนวดข้าวพันธุ์อื่นมาก่อน ทำให้มีเมล็ดข้าวต่างพันธุ์ผสมมาด้วย ส่งผลต่อการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าว และการสูญหายของสายพันธุ์

8. เกษตรกรรายย่อยยังขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เนื่องจากเกษตรกรบางรายไม่ได้มีกรรมสิทธิ์บนที่ดิน อาศัยพื้นที่ของผู้อื่นปลูกข้าวไร่เท่านั้น จึงไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันการเงิน ส่งผลให้ต้องไปกู้เงินนอกระบบเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทในการส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ โดยทำแปลงทดลองพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่แต่ละอำเภอ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และพัฒนาพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับสภาพดินแต่ละพื้นที่ที่ให้ผลผลิตสูง

2. ควรมีการส่งเสริมให้เกษตรกรและนักวิจัยท้องถิ่นฟื้นฟูภูมิปัญญาการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากมีสวนยางพาราเป็นจำนวนมาก และในแต่ละปีมีการตัดโค่นต้นยางเก่าเพื่อรอการปลูกใหม่ จึงเป็นโอกาสที่จะใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประโยชน์ ลดรายจ่าย สร้างรายได้ในครัวเรือน

3. ข้าวไร่มีกลิ่นหอมและมีรสชาติอร่อยเหมาะกับการรับประทานกับอาหารพื้นบ้าน จึงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นภาคใต้ แต่เนื่องจากมีจำนวนผลผลิตจำกัดไม่เพียงพอต่อการส่งออกต่างประเทศ จึงควรส่งเสริมให้มีการเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญา และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มีความมั่นคงต่อไป

4. ควรมีการจัดการผลิตและการตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่ภาคใต้ เนื่องจากเกษตรกรจำนวนมากยังขาดความรู้เรื่องการจัดการผลิต และหาเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ที่มีคุณภาพค่อนข้างยาก เพราะส่วนใหญ่จะมีข้าวปน

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นผู้ประกอบการแก่เกษตรกรรายย่อย เพื่อสร้างโอกาสการพัฒนาอาชีพเกษตรกรอย่างยั่งยืน

6. สถาบันการเงินควรมีโครงการสนับสนุนการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรรายย่อย เพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาอาชีพในชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมการข้าว.(2556). กรมการข้าวชูปชีวิตข้าวไร่ นำร่องปลูกบนเกาะสมุยเพื่อบริโภค-เปิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2556. จาก <http://www.ricethailand.go.th/>.
- .(2556). **เขตศักยภาพการผลิตข้าวของประเทศไทย**. เอกสารสารวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว, โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย : กรุงเทพมหานคร.
- กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.ม.ป.ป. ข้าวอินทรีย์. หลักการผลิตข้าวอินทรีย์. ม.ป.ท.
- กรมส่งเสริมการเกษตร.(2556). **ข้อมูลพื้นที่ปลูกข้าวไร่รายจังหวัด ปีการเพาะปลูก 2555-2556**. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2556. จาก <http://www.agriinfo.doae.go.th/>.
- กิตติชัย นารีนุช และคณะ.(2554). การคัดเลือกข้าวไร่พื้นเมือง ทนทานต่อสภาพแล้งต้นฤดูปลูก. วารสารแก่นเกษตร 39 หน้า 67-71.
- กิตติชัย นารีนุช. (2556). **การประเมินความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งต้นฤดูปลูกของเชื้อพันธุ์กรรมข้าวไร่พันธุ์พื้นเมือง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2551). **วิถีชุมชน**. บริษัท หนังสือดีวัน. กรุงเทพมหานคร.
- เกรียงศักดิ์ สุวรรณธราดล. (2551). **การศึกษสถานภาพการปลูกข้าวไร่ในประเทศไทย**. สมาคมปรับปรุงพันธุ์และขยายพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).
- ชนาภรณ์ อธิปัญญากุล. (2556). **การจัดการการผลิตและการตลาดข้าวไร่อย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บริบูรณ์ สมฤทธิ์.(2525). **ข้าวไร่ในระบบการปลูกพืช**. รายงานการสัมมนาเชิงปฏิบัติการปลูกพืช ครั้งที่ 4 : .ระหว่างวันที่ 13-16 มกราคม. 2525 ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. น.79-96.
- บุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ. (2556). **ดอกขำ : ข้าวไร่พื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้**. เอกสารการประชุมวิชาการข้าวและข้าวพื้นเมืองหนาว ครั้งที่ 30 พ.ศ.2556, หน้า 292 - 293.
- บุญสุข ชุ่นเลี้ยง และคณะ. (2553). **การพัฒนาการผลิตข้าวไร่ในพื้นที่สวนยางพาราและปาล์มน้ำมันภาคใต้ฝั่งตะวันตก**. เอกสารการประชุมสัมมนาวิชาการข้าว กลุ่มศูนย์วิจัยข้าวภาคใต้ ระหว่างวันที่ 25-26 พฤศจิกายน 2553 ณ โรงแรมวี.แอล อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว.
- เบญจพร ศรีสุวรรณาศ และคณะ. (2556). **ความหลากหลายของข้าวพื้นเมืองภาคเหนือ: กรณีศึกษาข้าวไร่พื้นเมืองในจังหวัดเพชรบูรณ์**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ร่วมจิตร นกเขา, ถิรายุทธ์ วิจิตรภาพ และสตางค์ หัสนันท์ (2553). **การคัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่ทนวัชพืช**. วารสารวิทยาศาสตร์เกษตร ปีที่ 41 ฉบับที่ 3/1 (พิเศษ) กันยายน-ธันวาคม 2553.

ร่วมจิตร นกเขาและคณะ.(2551). การรวบรวมพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่จังหวัด
ชุมพร. รายงานการวิจัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร,
ชุมพร.

วสันต์ จารุชัย. (2555). การประเมินศักยภาพและเสถียรภาพผลผลิตข้าวไร่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต(เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

เศรษฐวัสส์ พรหมสิทธิ์ (2555) “การสื่อสารการตลาด ทักษะคติ ความไว้วางใจกับความจงรักภักดีในตราสินค้า
ผลิตภัณฑ์บำรุงผิวของผู้ขายวัยทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการตลาด
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ศูนย์สารสนเทศการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2557). ข้อมูลเอกภาพภาคใต้ ปี 2557. กระทรวง
เกษตรและสหกรณ์.

สุวิมล แม้นจริง และเกยูร ไบบัวกลิ่น (2550) การส่งเสริมการตลาด. กรุงเทพฯ : ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น.

อนุชิต เทียงธรรม. (2546). พฤติกรรมผู้บริโภค. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

Eskildsen and Kristensen (2008) “Customer satisfaction and customer loyalty as predictors of future
business potential” Total Quality Management & Business Excellence, Volume 19, Issue 7-8.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความสำหรับเผยแพร่

การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

Education and Communication of the Upland Rice Timber Conversion Community
for the Sustainable Strength

อลิสสา เลี้ยงรินรมย์¹, ชำนาญ ขวัญสกุล², กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค¹, สุวรรณิ โภชากรณ¹ และประเสริฐ กองสง³

¹คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

²คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

³สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี พร้อมทั้งสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ พังงา พังใหญ่ ฉวาง ช้างกลาง และพิปูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมาก เพื่อศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ที่มีอายุระหว่าง 56 – 65 ปี ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน ซึ่งพบพันธุ์ข้าวไร่ในอำเภอพังงามีมากกว่าพื้นที่อื่น แต่พันธุ์ที่นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เพราะเป็นความนิยมของผู้บริโภคในท้องถิ่น มีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท แต่พันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับการปลูกในสภาพดินของพื้นที่อำเภอพังงา คือ พันธุ์ขอละมุด เนื่องจากให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น ซึ่งเกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน และเริ่มเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราตั้งแต่เดือนตุลาคม

สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร่เกษตรกรได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษกันมาช้านาน โดยมีวิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร่ โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน ด้วยวิธีการสื่อสารแบบสองทางที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตลอด ในสถานการณ์การสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ ด้วยการประชุมประจำเดือน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการในชุมชนที่มีความคุ้นเคยกันเสมือนญาติพี่น้อง ด้วยรูปแบบการสื่อสารที่ประชานกลุ่มๆ จะสื่อสารด้วยภาษาพูดมากกว่าเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งสื่อสารการบริหารจัดการแก่สมาชิกภายในกลุ่ม และสื่อสารแก่เครือข่ายเกษตรกรชาวสวนยางพารา และพัฒนาความรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป

คำสำคัญ การสื่อสาร วิสาหกิจชุมชน ข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ABSTRACT

This study aimed to examine the context of the upland rice timber converting production in Nakhon Si Thammarat province. And knowledge communication in the production of upland rice timber converting timber of Nong Kla Sa mak ki community enterprises. And communicate the results to produce Upland Rice farmers interested in Para rubber converting timber. The qualitative research data were collected by interviewing growers of upland rice in five districts included: Thung Chang, Thung Yai, Cha-wang, and Phiboon that are the area of rice planted. The results were as follows: Farmers who produce the upland rice timber converting timber in Nakhon Si Thammarat province, most are female. They are between the ages of 56-65 years old. The aim of rice producing is household consumption and sold in the community. It was found that farmers in Thung Song have genes of upland rice genes more than other areas. Most farmers planted in every area is Sang yod rice as a popular upland rice of farmers and consumers in this local. The price is higher than other gene of upland rice per kilogram is 50-60 Baht. But Chor-La-mud upland rice is suitable for planting in the soil of Thung Song area. The farmers will begin planting upland rice in June. And start harvesting upland rice in October.

For conveying knowledge about upland rice growing, farmers have inherited from their ancestors a long time. The method of communicating knowledge for rice growing, they use individual media demonstrations and practice together. That is two-way communication, both formal and not formal communication. The community members are familiar as same as the relatives. The President's communication style is communicate with spoken language rather than written, By using planting manual that is a printing media for conveying knowledge to the new generation of farmers and other interested parties to study.

Keywords; Communications, Community Enterprise, Upland Rice Timber Conversion.

บทนำ

ข้าวไร่เป็นพืชทางเลือกที่สามารถปลูกแซมในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ผลดี เนื่องจากเกษตรกรจะต้องใช้เวลาการเจริญเติบโตของต้นยางพาราก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิตประมาณ 6-7 ปี ซึ่งเป็นช่วงเวลายาวนานที่เกษตรกรชาวสวนยางพาราไม่มีรายได้ อาจต้องไปประกอบอาชีพอื่นหรือรับจ้าง เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างเปล่าระหว่างร่องยางพารา นับเป็นการสูญเสียทรัพยากรและโอกาสสร้างความมั่นคงด้านอาหารของประเทศชาติอย่างยิ่ง กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคีเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีการรวมตัวกันปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามาเป็นเวลานานกว่า 20 ปี โดยพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก ได้แก่ สังข์หยด หอมดอกพะยอม มะลิไร่ เม็ดฝ้าย ซ่อละมุด ข้าวเหนียวกล้วย ข้าวเหนียวดำหมอ และข้าวเหนียวดำดาด สามารถขายข้าวสารได้ในราคากิโลกรัมละ 50 บาท เป็นรายได้เสริมประมาณ

4,000 – 5,000 บาทต่อไร่ โดยมีทั้งปลูกในแปลงของตนเอง และปลูกในแปลงของญาติหรือแปลงของคนอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ยินดีให้ใช้พื้นที่ปลูกข้าว เนื่องจากจะได้ให้ช่วยดูแลรักษาแปลงยางของตนเองด้วย จึงไม่มีปัญหาในด้านการหาพื้นที่ปลูกข้าวไร่ เพราะในแต่ละปี เกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนจะทำการตัดโค่นยาง เพื่อขุดทุนปลูกใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลผลิตข้าวไร่ของกลุ่มเกษตรกรนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้บริโภคทั้งในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้เกษตรกรรายอื่นหันมาสนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามากขึ้น เพื่อสร้างรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช และการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ไปยังเกษตรกรที่สนใจในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างมีประสิทธิภาพ

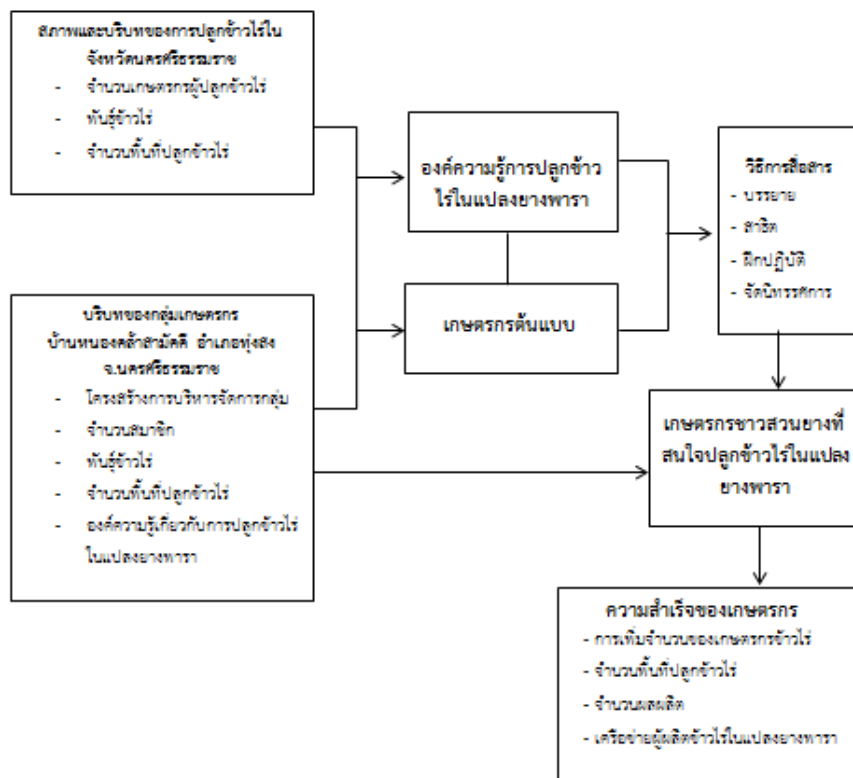

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช
2. เพื่อศึกษาวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอกงหรา จังหวัดนครศรีธรรมราช
3. เพื่อสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่คณะผู้วิจัยจะดำเนินการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาโร อำเภอกงหรา จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อสำรวจและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร องค์ความรู้ กระบวนการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา ความสำเร็จในการขยายผลการผลิตข้าวไร่ภายในกลุ่ม และเก็บข้อมูลศึกษาบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ตามที่เจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยข้าว นครศรีธรรมราช แนะนำพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมาก ได้แก่ อำเภอดงรัก อำเภอลำทะเมนชัย อำเภอบัวชุม อำเภอสว่างวีระวงศ์ และอำเภอกงหรา โดยสัมภาษณ์เกษตรกรอำเภอละ 10 คน จำนวน 50 คน แล้วเลือกเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน 10 ราย เพื่อถอดบทเรียนความสำเร็จ แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นคู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา สำหรับเผยแพร่แก่เกษตรกรที่กำลังเรียนรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน 20 คน เพื่อขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Observation) และวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) รวมทั้งจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัย และเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับชุมชน รวมทั้งสานต่อให้ชุมชนนำผลการวิจัยไปใช้ในการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา แก่เกษตรกรที่สนใจต่อไป ซึ่งมีกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลบริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราจังหวัดนครศรีธรรมราชจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ พังงา พังใหญ่ ฉวาง ช้างกลาง และ พิปูน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารากันมาก สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. บริบทการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในจังหวัดนครศรีธรรมราช

จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ“ลุ่มน้ำปากพนัง” ที่เคยเป็นมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนามากที่สุด โดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำปากพนัง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของลุ่มน้ำปากพนัง จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวชั้นดีของภาคใต้ ทั้งข้าวนาปีและนาปรังที่เคยมีพันธุ์ข้าวไร่มากกว่า 130 พันธุ์ แต่ปัจจุบันมีเหลือไม่มาก โดยพันธุ์ที่นิยมปลูก ได้แก่ พันธุ์ดอกพะยอม พันธุ์ภูเมืองหลวง พันธุ์ช่อสูง 97 และพันธุ์เหนียวดำซอไม้ไผ่ 49 เป็นข้าวเหนียวที่เหมาะสมกับพื้นที่นาดอนและสภาพไร่ในภาคใต้ โดยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ที่มีอายุระหว่าง 56 – 65 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ทำการเกษตรมานานกว่า 30 ปี ทำสวนยางพารามาระยะเวลาดังตั้ง 31 – 50 ปี แต่ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราในช่วงเวลา 6 – 10 ปี ในจำนวนพื้นที่ 11 -20 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายในชุมชน

เนื่องจากการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะสามารถทำการปลูกข้าวในแปลงยางพาราปลูกใหม่ได้ไม่เกิน 3 ปี เท่านั้น เกษตรกรจึงต้องย้ายไปปลูกข้าวไร่ในพื้นที่อื่นต่อไป ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของญาติพี่น้อง หรือพื้นที่ของเพื่อนบ้าน โดยไม่มีการเช่าที่ดินทำกินแต่อย่างใด แต่จะมีการแบ่งปันผลผลิตบ้างเล็กน้อย ดำเนินการปลูกข้าวไร่ด้วยการใช้แรงงานที่เป็นสมาชิกในครอบครัว จำนวน 1 – 3 คน และเกษตรกรจะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ ที่ได้มาจากการคัดเลือกไว้ในปีที่ผ่านๆ มา หรือซื้อเมล็ดพันธุ์จากเพื่อนบ้านที่จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ หรือแลกเปลี่ยนกับเกษตรกรรายอื่นในพื้นที่ใกล้เคียง และเมล็ดพันธุ์จากหน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุน

จากข้อมูลการสัมภาษณ์เกษตรกรดังกล่าว พบว่าพื้นที่อำเภอทุ่งสงมีจำนวนพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกในแปลงยางพารามากถึง 22 พันธุ์ ซึ่งมากกว่าพื้นที่อื่น เนื่องจากทางศูนย์วิจัยข้าว นครศรีธรรมราชได้มาทำแปลงทดลองพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่ตำบลเขาโร จึงได้มอบพันธุ์ข้าวไร่จากแปลงทดลองแก่เกษตรกรในพื้นที่ได้นำไปปลูกขยายพันธุ์ต่อไปอย่างกว้างขวาง และพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ นิยมปลูกกันทุกพื้นที่ คือ ข้าวสังข์หยด เป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรและผู้บริโภคมีความนิยมบริโภคในท้องถิ่นด้วย เนื่องจากเป็นข้าวที่เมล็ดมีสีแดง อุดมด้วยคุณค่าทางโภชนาการสูง ป้องกันโรคเหน็บชา ลดน้ำตาลในเลือด เหมาะสำหรับผู้ที่ปัญหาสุขภาพ และผู้ป่วยโรคเบาหวาน อีกทั้งมีราคาจำหน่ายสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่น คือ กิโลกรัมละ 50 – 60 บาท

ส่วนการจัดการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรจะดำเนินการปลูกข้าวไร่หลังจากที่มีการตัดโค่นยางพารา กวาดเศษไม้ยางพาราในพื้นที่เรียบร้อยแล้ว เกษตรกรจะเริ่มปลูกข้าวไร่ตั้งแต่เดือนมิถุนายน โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) การเตรียมดินในแปลงปลูกข้าวไร่ ด้วยการไถตะ ก่อน 1 ครั้ง เพื่อพลิกดินตากแดด แล้วจึงไถแปรอีกครั้ง เพื่อให้ดินร่วนซุยก่อนทำการปลูกข้าว
- 2) วิธีการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่ปลูกข้าวด้วยวิธีการหว่าน เพราะมีแรงงานน้อย และต้องการปลูกข้าวในพื้นที่จำนวนมาก ให้ได้อย่างรวดเร็ว ก่อนฝนจะตก แต่บางพื้นที่ก็ยังใช้วิธีการหยอด หรือที่เรียกว่าหน้าข้าว
- 3) การดูแลรักษาข้าวไร่ในแปลงยางพารา เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้ปุ๋ยเคมี มากกว่าปุ๋ยคอก และไม่มีการกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชเลย
- 4) ช่วงเวลาการเพาะปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราของเกษตรกรในจังหวัดนครศรีธรรมราช จะเริ่มปลูกข้าวไร่ในเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราในเดือนพฤศจิกายน โดยใช้ “แกระ” เป็นเครื่องมือที่ใช้เก็บข้าวขนาดเล็ก ใช้เก็บข้าวที่ละรวง ทำให้สามารถคัดเลือกรวงข้าวที่มีคุณภาพไว้ทำเมล็ดพันธุ์ได้แล้วมัดรวงข้าวเป็นกำ เรียกว่า “เรียงข้าว”

สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกข้าวไร้นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่เกิดและเติบโตในท้องถิ่นนี้ จึงได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา โดยมีวิธีการสื่อสารความรู้การปลูกข้าวไร้โดยใช้สื่อบุคคลทำการสาธิตและลงมือปฏิบัติร่วมกัน และเพื่อให้การสื่อสารความรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมเกษตรกรกลุ่มย่อย เพื่อทบทวนและตรวจสอบความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา และจัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพาราสำหรับเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่และผู้สนใจได้ศึกษาและเรียนรู้ต่อไป

2. วิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร้ในแปลงอย่างพาราของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี

การสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา เป็นการสื่อสารแบบสองทางที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการโต้ตอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ตลอด ในสถานการณ์การสื่อสารทั้งที่เป็นทางการ อย่างการจัดประชุมประจำเดือน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการที่มีการพบปะกันตามร้านค้าในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนมีความคุ้นเคยกันเหมือนญาติพี่น้อง ด้วยรูปแบบการสื่อสารที่ประธานกลุ่มจะสื่อสารด้วยภาษาพูดมากกว่าเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งการสื่อสารการบริหารจัดการและการสื่อสารในเครือข่าย

3. การสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร้ในแปลงอย่างพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ

เนื่องจากมีเกษตรกรทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่ให้ความสนใจการปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา โดยเข้ามาศึกษาดูงาน ซักถามขอความรู้แก่สมาชิกกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการสื่อสารความรู้ด้วยการบอกเล่า แล้วทำให้ดูเป็นตัวอย่างในแต่ละขั้นตอน พร้อมทั้งมีการฝึกปฏิบัติทดลองทำตามผู้ถ่ายทอดความรู้ แต่การสื่อสารความรู้ดังกล่าว มีอุปสรรคด้านเวลา ที่ไม่ตรงกับช่วงเวลาการปลูกข้าวไร้ ซึ่งเกษตรกรจะเริ่มเตรียมดินตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคม และเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวในเดือนมิถุนายนของทุกปี หากเกษตรกรที่สนใจเข้ามาไม่ตรงกับช่วงเวลาดำเนินการ ก็จะพลาดโอกาสในการเรียนรู้ในขั้นตอนการปลูกข้าวไร้อย่างละเอียด และไม่ได้ฝึกปฏิบัติจริงก่อนนำความรู้ไปใช้ จึงได้จัดทำคู่มือการปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา สำหรับการสื่อสารถ่ายทอดความรู้เพื่อการขยายผลการผลิตข้าวไร้ในแปลงอย่างพาราแก่เกษตรกรผู้สนใจได้ศึกษาทุกขั้นตอน โดยมีนักวิชาการเกษตรกรตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ทางวิชาการปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา

จากนั้นจึงได้นัดหมายเกษตรกรผู้สนใจปลูกข้าวไร้ในแปลงอย่างพารา ที่มีภูมิลำเนาในเขตพื้นที่ตำบลเขาโระ และพื้นที่ใกล้เคียง อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 20 คน มาประชุมวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้คู่มือการปลูกข้าวไร้ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้น เป็นสื่อการเรียนรู้ พร้อมปฏิบัติการจริง โดยมีสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองคล้าสามัคคี ให้คำปรึกษาและคอยติดตามช่วยเหลือทุกระยะการเจริญเติบโตของข้าวไร้ จนกระทั่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวไรในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผลการวิจัยมีประเด็นที่มีความสอดคล้องและแตกต่างจากทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลายประเด็น ดังนี้

1. การปลูกพืชแซมในร่องแปลงยางพาราปลูกใหม่ มีหลายชนิด ส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลือกปลูกพืชที่มีอายุสั้นให้ผลผลิตเร็ว ได้แก่ แตงโม แตงร้าน ข้าวโพด ถั่ว ผักกวางตุ้ง คื่นห่อ ฟักทอง ถั่วฝักยาว รวมทั้งพืชสมุนไพรอีกหลายชนิด เพื่อสร้างรายได้ในพื้นที่ว่างระหว่างร่องยางพารา แต่การปลูกข้าวไรในแปลงยางพารา เป็นการฟื้นฟูถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาช้านาน ซึ่งแต่เดิมพื้นที่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ในอดีตเคยเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีพื้นที่ทำนาข้าวเป็นจำนวนมาก สามารถส่งออกผลผลิตข้าวไปขายยังพื้นที่ใกล้เคียง และส่งออกต่างประเทศมาอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบันได้มีการแปลงสภาพผืนนาเป็นสวนยางพารา และสวนปาล์มน้ำมันเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงด้านทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวลดน้อยลง จากการสัมภาษณ์เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง พบว่า หลายพื้นที่ที่เป็นสวนยางพารานี้เคยเป็นพื้นที่ที่บรรพบุรุษปลูกข้าวมาก่อน ทั้งที่เป็นข้าวนาสวนและข้าวไร่ เพราะการจับจองที่ดินทำกินในสมัยก่อน ชาวบ้านจะใช้วิธีถางป่าแล้วเผา จากนั้นก็ทำการหยอดข้าวไร่ทิ้งไว้ เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของที่ดิน จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาการหว่านข้าว หรือหยอดหลุมข้าวด้วยไม้แทงสีก ที่มีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

2. การสำรวจพันธุ์ข้าวไรในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช คณะผู้วิจัยดำเนินการสำรวจจากพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวไรมากที่สุด จำนวน 5 อำเภอ ซึ่งในปีการผลิต 2558 พบพันธุ์ข้าวไรจำนวน 28 พันธุ์ โดยพื้นที่อำเภอทุ่งสงมีการเก็บรวบรวมพันธุ์ข้าวไรมากกว่าพื้นที่อื่น หากทำการสำรวจซ้ำ อาจมีจำนวนพันธุ์ข้าวเพิ่มขึ้น เนื่องจากเกษตรกรบางรายได้รับเมล็ดข้าวมาจากญาติที่อยู่ต่างจังหวัดหรือพื้นที่ใกล้เคียง เช่น เกษตรกรอำเภอทุ่งสงได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวดอกขำจากญาติที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดกระบี่ ดังเช่นผลงานวิจัยของ บุญสุข ชื่นเลี้ยง และคณะ (2556) ที่ได้ศึกษาปรับปรุงข้าวไรภาคใต้ในโครงการปรับปรุงพันธุ์ข้าวไรพื้นเมือง เพื่อปลูกแซมยางพาราและปาล์มน้ำมันในภาคใต้ พบว่า ข้าวไรพันธุ์ดอกขำ เป็นข้าวไรพื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้ โดยการรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เกษตรกรนิยมปลูกในภาคใต้ตั้งแต่ปี 2551 จนถึงปัจจุบันมีจำนวน 120 พันธุ์ ซึ่งผลผลิตของพันธุ์ข้าวแต่ละพันธุ์ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพดินในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย จากผลการวิจัยพบว่า พันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพดินในอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช คือ พันธุ์ช่อละมุด เพราะให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์อื่น แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีความนิยมปลูกข้าวสังข์หยด เพราะเป็นข้าวมีสี ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง เป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภคข้าวเพื่อสุขภาพ

3. เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไรในแปลงยางพาราส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ธนาภรณ์ อธิปัญญากุล (2556) ที่ทำการวิจัยการจัดการผลิตและการตลาดข้าวไรอย่างและเป็นรายได้เสริมบ้างเล็กน้อย จึงไม่มีการดูแลบำรุงต้นข้าวเป็นพิเศษ ไม่ใช้สารเคมี แต่อาจใส่ปุ๋ยเคมีบ้างในปริมาณน้อย เพราะใส่ปุ๋ยให้กับยางพาราแล้ว จึงส่งผลถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินในบริเวณโดยรอบ

4. จากการลงพื้นที่สังเกตผลผลิตข้าวของเกษตรกรที่ใช้ภูมิปัญญาน้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยอินทรีย์บำรุงต้นข้าว พบว่า ต้นข้าวมีความสมบูรณ์ให้ผลผลิตสูงกว่า พื้นที่ของเกษตรกรที่ไม่มีความรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์เลย ดังนั้น การจัดโอกาสให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน จะเป็นอันดีต่อการพัฒนาการผลิตข้าวไรในปลูกยางพาราเป็นอย่างยิ่ง พร้อมทั้งทำความเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายและการรวมกลุ่มผลิตข้าวไรแก่เกษตรกรด้วย เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนในชุมชน

5. เกษตรกรยังขาดความเป็นผู้ประกอบการ ที่ไม่เข้าใจเรื่องต้นทุนและผลตอบแทนของการปลูกข้าวไรในแปลงยางพารา ทั้งที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ เช่น การทำน้ำหมัก

ชีวภาพ นิดฝนไล่แมลง แทนการใช้สารเคมีฆ่าแมลงที่มีราคาแพงกว่า ทำให้ต้นทุนการปลูกข้าวไร่สูงขึ้น ประกอบกับไม่มีการจดบันทึกรายจ่ายตลอดระยะเวลาการผลิต จึงไม่ทราบรายจ่ายที่แท้จริง การคำนวณต้นทุนการผลิตจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก

6. การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เป็นการใช้พื้นที่ว่างระหว่างร่องยางพาราปลูกข้าวไร่ ซึ่งพื้นที่ 1 ไร่ สามารถปลูกข้าวได้แค่ 3 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด เพราะต้องเว้นระยะห่างจากต้นยางพาราประมาณ ด้านละ 1 ฟุตเป็นอย่างน้อย ซึ่งการคำนวณพื้นที่การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จึงแตกต่างจากการคำนวณ พื้นที่นาข้าวทั่วไป และการวางแผนการผลิตล่วงหน้าในฤดูถัดไปจึงทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากเกษตรกรอาจต้องย้ายที่ปลูกข้าวไร่เมื่อต้นยางมีอายุเกิน 3 ปี โดยขออนุญาตปลูกข้าวในพื้นที่ของญาติพี่น้องหรือผู้อื่นก่อน

7. เนื่องจากเกษตรกรยังขาดทักษะการจัดการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาข้าวปนจึงเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และเมล็ดพันธุ์ที่ได้จึงไม่ใช่เมล็ดที่มีคุณภาพอย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากการเก็บเกี่ยว ผลผลิตแล้วเก็บข้าวเปลือกปนกันหลายพันธุ์ และใช้เครื่องนวดข้าวที่มีการนวดข้าวพันธุ์อื่นมาก่อน ทำให้มีเมล็ดข้าวต่างพันธุ์ผสมมาด้วย ส่งผลต่อการอนุรักษ์พันธุ์กรรมข้าว และการสูญหายของสายพันธุ์

8. เกษตรกรรายย่อยยังขาดการเข้าถึงแหล่งเงินทุน เพื่อการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา เนื่องจากเกษตรกรบางรายไม่ได้มีกรรมสิทธิ์บนที่ดิน อาศัยพื้นที่ของผู้อื่นปลูกข้าวไร่เท่านั้น จึงไม่มีเอกสารสิทธิ์ ในการค้ำประกันเงินกู้จากสถาบันการเงิน ส่งผลให้ต้องไปกู้เงินนอกระบบเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทในการส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไร่ โดยทำแปลง ทดลองพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่แต่ละอำเภอ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และพัฒนาพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับ สภาพดินแต่ละพื้นที่ที่ให้ผลผลิตสูง

2. ควรมีการส่งเสริมให้เกษตรกรและนักวิจัยท้องถิ่นฟื้นฟูภูมิปัญญาการปลูกข้าวไร่ในแปลง ยางพารา เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากมีสวนยางพาราเป็น จำนวนมาก และในแต่ละปีมีการตัดโค่นต้นยางเก่าเพื่อรอการปลูกใหม่ จึงเป็นโอกาสที่จะใช้พื้นที่ว่างให้เกิด ประโยชน์ ลดรายจ่าย สร้างรายได้ในครัวเรือน

4. ควรมีการจัดการผลิตและการตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ในพื้นที่ภาคใต้ เนื่องจากเกษตรกร จำนวนมากยังขาดความรู้เรื่องการจัดการผลิต เมล็ดพันธุ์ข้าวไร่จึงไม่มีคุณภาพ เพราะส่วนใหญ่จะมีข้าวปน

เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ สุวรรณธราดล. (2551). การศึกษาสถานการณ์การปลูกข้าวไร่ในประเทศไทย. สมาคมปรับปรุงพันธุ์ และขยายพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).

ธนาภรณ์ อธิปัญญากุล. (2556). การจัดการการผลิตและการตลาดข้าวไร่อย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนบน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

บุญสุข ชื่นเลี้ยง และคณะ. (2556). ดอกข้า : ข้าวไร่พื้นเมืองพันธุ์ดีในภาคใต้. เอกสารการประชุมวิชาการข้าว และธัญพืชเมืองหนาว ครั้งที่ 30 พ.ศ.2556, หน้า 292 - 293.

ร่วมจิตร นกเขา, ถิรายุทธ์ วิจิตรภาพ และสตางค์ หัสนันท์ (2553). การคัดเลือกพันธุ์ข้าวไร่ทนวัชพืช. วารสารวิทยาศาสตร์เกษตร ปีที่ 41 ฉบับที่ 3/1 (พิเศษ) กันยายน-ธันวาคม 2553.

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์เกษตรกร

แบบสัมภาษณ์เกษตรกร

โครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงยางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลของวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา

๑. ชื่อกลุ่ม.....
หมู่ที่ ตำบล.....อำเภอ.....
๒. ประธานกลุ่มชื่อ..... โทร.....
๓. จำนวนเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่ในพื้นที่.....คน
๔. พื้นที่ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา โดยประมาณ จำนวน.....ไร่
๕. ดำเนินการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามาตั้งแต่ปี พ.ศ.รวมระยะเวลา.....ปี

ตอนที่ ๒ ข้อมูลทั่วไปของผู้นำเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

๑. ชื่อผู้ให้ข้อมูล (นาย/นาง/นางสาว).....
๒. อายุ.....ปี ศาสนา.....
๓. สถานภาพ
() โสด () สมรสแล้ว อยู่ด้วยกัน () สมรสแล้ว แยกกันอยู่
๔. จำนวนสมาชิกในครอบครัว..... คน
๕. ระดับการศึกษา
๖. ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ทางไปรษณีย์
.....
.....
๗. โทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้สะดวก.....
๘. ชื่อ Facebook :
๙. ไลน์ LINE : E-mail :

๑๐. ท่านมักได้รับข้อมูลข่าวสารจากทางใด (ตอบได้มากกว่า ๑)

☐ เพื่อนบ้าน/ร้านค้าในชุมชน	☐ วิทยุ/เสียงตามสายประจำหมู่บ้าน
☐ โทรศัพท์	☐ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
☐ อินเทอร์เน็ต	☐ การประชุมของหมู่บ้าน
☐ เอกสาร/แผ่นพับ/จุลสาร	☐ การอบรมของหน่วยงานต่าง ๆ
☐ ป้ายประกาศ/ไว้นิลโฆษณา	☐ อื่น ๆ.....

ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

๑. ท่านได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าวไร่ จากที่ไหน

☐ บรรพบุรุษ/ปู่ย่าตายาย/พ่อแม่	☐ ญาติพี่น้อง /เพื่อนบ้าน
☐ นักวิชาการเกษตร/การอบรม	☐ โรงเรียนชาวนา จังหวัด.....
☐ ศึกษาด้วยตนเอง	☐ อื่น ๆ

๒. ระยะเวลาที่ท่านอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้

☐ ๑ – ๑๐ ปี	☐ ๑๑ – ๒๐ ปี
☐ ๒๑ – ๓๐ ปี	☐ ๓๑ – ๕๐ ปี

๓. ระยะเวลาที่ท่านประกอบอาชีพทำสวนยางพารา

☐ ๑ – ๑๐ ปี	☐ ๑๑ – ๒๐ ปี
☐ ๒๑ – ๓๐ ปี	☐ ๓๑ – ๕๐ ปี

๔. ท่านปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารามาแล้วกี่ปี

☐ ๑ – ๕ ปี	☐ ๖ – ๑๐ ปี
☐ ๑๑ – ๑๕ ปี	☐ มากกว่า ๑๕ ปี

๕. พื้นที่ที่ท่านปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา จำนวน.....ไร่

๖. พื้นที่สวนยางพาราที่ท่านนำข้าวไร่ไปปลูกแซมนั้น เป็นที่ดินของใคร

☐ ของตนเอง	☐ ของญาติพี่น้อง
☐ ของเพื่อนบ้าน	☐ ที่ดินเช่า

๗. แรงงานที่ใช้ จำนวน.....คน

๘. แรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่เป็น () คนในครอบครัว () จ้างคนอื่น

๙. ท่านปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพาราเพื่อจุดประสงค์ใด

.....

.....

พันธุ์ข้าวไร่ ที่ปลูกในพื้นที่ มีพันธุ์อะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. ท่านได้รับ/ซื้อหาพันธุ์ข้าวมาจากไหน

.....

.....

พันธุ์ข้าวไร่ ที่นิยมปลูกกันมากที่สุด คือพันธุ์อะไร

.....

.....

ผลผลิตที่ได้จากการปลูกข้าวไร่ ประมาณ.....กิโลกรัมต่อไร่

๑๑. วิธีการปลูกข้าวไร่ของท่าน

() หว่าน

() หยอด/หว่านข้าว

() ใช้เครื่องจักร.....

๑๒. ท่านเริ่มปลูกข้าวเดือน.....และเก็บข้าวเดือน.....

๑๓. ปุ๋ยที่ใช้ คือ...

() ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยอะไรเลย

() ปุ๋ยหมัก/ปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยชีวภาพ

() ปุ๋ยเคมี

๑๔. สารเคมีที่ใช้

() ยาฆ่าหญ้า () ยาฆ่าแมลง () อื่น ๆ

๑๕. การจัดเก็บข้าวเปลือก

() มีเร็นข้าว () ไม่มีเร็นข้าว

๑๖. ปัญหาและอุปสรรคในการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

.....

บุคคลในพื้นที่ที่สนใจปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา มีใครบ้าง

.....

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วัน เดือน ปี.....

ภาคผนวก ค

คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เอกสารเล่มนี้เป็นผลจากการวิจัย
เนื่อง การศึกษาและการเฝ้าระวังของวิสาหกิจชุมชนข้าวไร่ในแปลงชาวพารา
เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

คณะผู้จัดทำ

ผศ.อติศา เลียงรัตนรัมย์

หัวหน้าโครงการ

ดร.กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค

ผู้ร่วมวิจัย

ผศ.สุวรรณี โภชาการณ์

ผู้ร่วมวิจัย

อ.ชำนาญ ขวัญสกุล

ผู้ร่วมวิจัย

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย

นายประเสริฐ กองสง

ผู้ร่วมวิจัย

สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครราชสีมา

โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาและการสื่อสารของวิสาหกิจชุมชนข้าวไรโนแปลงบางพารา เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน”

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประจำปีงบประมาณ 2558

สารบัญ

เรื่อง	หน้าที่
คำนำ	
บทนำ	
1. ที่นที่ปลูกข้าวไร่เป็นพืชแซมในสวนยางพาราของ จังหวัดนครศรีธรรมราช	2
2. พันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรปลูกแซมยางพารา	3
3. ขั้นตอนการปลูกข้าวไร่เป็นพืชแซมในสวนยางพารา	4
3.1 ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมดิน	4
3.2 ขั้นตอนที่ 2 การปลูกข้าว	5
3.2.1 แบบหยอดหลุม	5
3.2.2 แบบโรยเป็นแถว	6
3.2.3 แบบหว่าน	6
3.3 ขั้นตอนที่ 3 การเตรียมเมล็ดพันธุ์	7
3.4 ขั้นตอนที่ 4 การดูแลรักษา	7
3.5 ขั้นตอนที่ 5 การเก็บเกี่ยวผลผลิต	8

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้าที่
4. โรค แมลง ศัตรูข้าวไร่	9
4.1 โรคใบจุดสีน้ำตาล	9
4.2 โรคใบไหม้	11
4.3 โรคใบจุดสีน้ำตาล	14
5. แมลงศัตรูข้าวไร่	16
5.1 แมลงสี	16
6. สัตว์ศัตรูข้าวไร่และการป้องกันกำจัด	21
6.1 หนู : ศัตรูข้าวไร่และการป้องกันกำจัด	21
6.2 นก : ศัตรูข้าวไร่และการป้องกันกำจัด	25

ภาคผนวก

บันทึกช่วยจำ

บทนำ

ข้าวไร่เป็นพืชทางเลือกที่สามารถปลูกในที่ดอนในสภาพไร่ หรือ บริเวณที่สูงตามไหล่เขาโดยไม่ต้องมีน้ำขังอาศัยเพียงน้ำค้าง น้ำฝน และความชื้นในดินก็สามารถเจริญเติบโตได้ พื้นที่ปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือบริเวณที่สูงตามไหล่เขาและภาคใต้เป็นการปลูกข้าวไร่แซม อยางพาราและปลาน้ำมันปลูกใหม่ 1-3 ปี หรือพื้นที่ว่างเปล่าเพื่อเป็นอาชีพ เสริมและเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สามารถช่วยเกษตรกรประหยัด รายจ่ายและมีข้าวในถังฉางเพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเป็นอยู่ข้าวของ ชุมชนตามวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลที่ต้องบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ใน ขณะเดียวกันข้าวไร่ยังเป็นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับ ความมั่นคงทางด้าน อาหารและความมั่นคงของประเทศ ทั้งนี้เนื่องด้วยข้าวไร่นั้นเกษตรกรจะเน้น เพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก

โดยทั่วไปเกษตรกรในภาคใต้จะนิยมปลูกข้าวไร่ในพื้นที่เปิดใหม่ หรือสวนยางขอบปลูกแทนจากสำนักงานส่งเสริมการทำสวนยาง โดยเกษตรกรปลูกข้าวในระหว่างแถวยางหลังจากได้เตรียมแปลงยางไว้ดีแล้วก็จะทำการหยอดเมล็ดข้าวไร่ ในต้นฤดูฝน โดยการแทงสีกแล้วหยอดเมล็ดข้าวลงในหลุม ๆ ละประมาณ 5-7 เมล็ด หรืออาจจะหว่านในกรณีแปลงใหญ่ ๆ หลังจากได้ไถพรวนแล้ว แล้วเก็บเกี่ยวปลายฤดูฝน

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

พื้นที่การปลูกข้าวไร่เป็นพืชแซมในสวนยางพารา

จังหวัดนครศรีธรรมราช

แสดงตำแหน่ง อำเภอที่ปลูกข้าวไร่

อำเภอพิปูน	อำเภอฉวาง	อำเภอดำพระพรหม
อำเภอช้างกลาง	อำเภอทุ่งใหญ่	อำเภอนาบอน
อำเภอทุ่งสง	อำเภอบางขัน	อำเภอยะหา

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

พันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรปลูกแซมยางพารา

ข้าวดอกพะยอม	ข้าวเงินทอง	ข้าวช่อมุด
ข้าวมะลิไร่	ข้าวดอกขาม	ข้าวสังข์หยด
ข้าวกายเหียง	ข้าวเมล็ดในฝ้าย	ข้าวภูเขาทอง
ข้าวดอกข่า	ข้าวไรเบอรี่	ข้าวหอมบอน
ข้าวนางครวญ	ข้าวเล็บมือนาง	ข้าวบัวศุค
ข้าวเหนียวคำหมอ	ข้าวเหนียวคำ	ข้าวเหนียวคาช
ข้าวเหนียวช่อไม้ไผ่	ข้าวเหนียวรำเพย	ข้าวไทร
ข้าวเหนียวเม็ดใหญ่		

ข้าวเหนียวคำหมอ

ข้าวเหนียวช่อไม้ไผ่

ขั้นตอนที่ 2 การปลูกข้าว

1. แบบหยอดหลุม
2. แบบโรยเป็นแถว
3. แบบหว่าน

1. แบบหยอดหลุม

โดยใช้ไม้เสียมปลายแหลมพุดประมาณ กระทั่งดินให้เป็นหลุมกว้าง และลึกประมาณ 2-3 เซนติเมตร ระยะระหว่างหลุมไม่แน่นอน ประมาณ 20-30 เซนติเมตร หลังจากเตรียมหลุมสำหรับปลูกแล้ว หยอดเมล็ดลงไป ในหลุม 5-10 เมล็ด หรืออัตราที่ต้องการ และใช้เท้าเหยียบกลบ อัตรา เมล็ดพันธุ์ที่ใช้ 6-8 กิโลกรัมต่อไร่

แบบหยอดหลุม

แบบโรยเป็นแถว

วิธีนี้ต้องมีการเตรียมดินเป็นอย่างดี และใช้คราดซี่หรือไม้ไผ่เตรียมไว้สำหรับลากหรือจิกทำร่องปลูก แต่ละร่องห่างกัน 25-30 เซนติเมตร หลังจากทำร่องปลูกลึกและกว้างประมาณ 2-3 เซนติเมตร จะโรยเมล็ดลงในร่องปลูกทันที การกลบเมล็ดมักไม่นิยมปฏิบัติเพราะถ้าฝนตก ดินข้างร่องด้านบนจะไหลลงมากลบเมล็ด อัตราเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ 10-15 กิโลกรัมต่อไร่

2. แบบหว่าน

การปลูกวิธีนี้ต้องมีการเตรียมเป็นอย่างดีเช่นกัน การหว่านใช้อัตราเมล็ดพันธุ์ประมาณ 15 กิโลกรัมต่อไร่ และมีการไถกลบหลังจากหว่านเมล็ดอีกครั้ง เพื่อกลบฝังเมล็ดลงในดิน

หลังจากปลูกเสร็จแล้ว 7 วัน และมีฝนตกช่วยให้เมล็ดงอก จะต้องตรวจดูการงอกของเมล็ด โดยเฉพาะการปลูกโดยวิธีหว่านเป็นหลุม หากพบหลุมที่ไม่งอก ต้องรีบหยอดปลูกซ่อมทันที เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตเร็วขึ้น

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยางพารา

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บเกี่ยวผลผลิต

เมื่อข้าวอายุประมาณ 120-135 วัน จะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ แต่ทั้งนี้อายุการเก็บเกี่ยวอาจคลาดเคลื่อนได้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม เช่น ความสมบูรณ์ของดิน ปริมาณน้ำฝน รวมทั้งการดูแลรักษา และปัจจัยเหล่านี้อาจมีผลกระทบต่อผลผลิตที่ได้ด้วย

การเก็บข้าวด้วยเสียม

การเก็บข้าวด้วยเสียม

ข้าวที่เกี่ยวแล้ว

การตากข้าว

เก็บรักษาเมล็ดพันธุ์

เครื่องสีข้าวกลึง

โดยภาพที่ 5.1 แสดง การเก็บเกี่ยวผลผลิตของข้าว ไรโนแปลงยางพารา ซึ่งได้รับสนับสนุนจากมูลนิธิฯ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปีงบประมาณ 2555

โรค ข้าวไร้และวิธีป้องกันกำจัด

1. โรคใบขีดสีน้ำตาล
2. โรคใบไหม้
3. โรคใบจุดสีน้ำตาล

1. โรคใบขีดสีน้ำตาล

สาเหตุ เชื้อรา *Cercospora oryzae* I. Miyake

อาการ ลักษณะแผลที่ใบมีสีน้ำตาลเป็นขีด ๆ ขนานไปกับเส้นใบข้าว มักพบในระยะข้าวแตกกอ แผลไม่กว้าง ตรงกลางเล็กและไม่มีรอยขีดที่แผล ต่อมาแผลจะขยายมาติดกัน แผลจะมีมากตามใบล่างและปลายใบ ใบที่เป็นโรคจะแห้งตายจากปลายใบก่อน ต้นข้าวที่เป็นโรครุนแรงจะมีแผลสีน้ำตาลที่ข้อต่อใบได้เช่นกัน เชื้อนี้สามารถเข้าทำลายคอรวง ทำให้คอรวงเน่าและหักพับได้

อาการใบขีดสีน้ำตาล

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยาวพารา

การแพร่ระบาด สปอร์ของเชื้อราสามารถปลิวไปกับลมและติดไปกับเมล็ด

การป้องกันกำจัด

- ใช้พันธุ์ต้านทานที่เหมาะสมเฉพาะท้องถิ่น เช่น ภาคใต้ใช้พันธุ์แก่นจันทร์ พันธุ์ดอกพะยอม
- ใช้ปุ๋ยโปแตสเซียมคลอไรด์ (0-0-60) อัตรา 5-10 กิโลกรัมต่อไร่ สามารถช่วยลดความรุนแรงของโรคได้
- กรณีที่เกิดการระบาดของโรครุนแรงในระยะข้าวตั้งท้อง อาจใช้สารป้องกันกำจัดเชื้อรา ได้แก่ คาร์เบนดาซิม ตามอัตราที่ระบุไว้ในฉลากข้างขวด เพื่อป้องกันการเกิดโรคเมล็ดต่าง

ปุ๋ยโปแตสเซียมคลอไรด์ (0-0-60)

คาร์เบนดาซิม

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยางพารา

2. โรคไหม้ (Rice Blast Disease)

สาเหตุ เชื้อรา *Pyricularia grisea* Sacc.

จากการพบจุดสีน้ำตาลคล้ายรูปดา

จากการพบสปอร์คล้ายมีสีเทา

จากการใบไหม้คล้ายน้ำร้อนลวก

โรคไหม้ระบาดในแปลงกล้า

อาการ ระยะกล้า ใบมีแผล จุดสีน้ำตาลคล้ายรูปดา มีสีเทาอยู่ตรงกลางแผล
ความกว้างของแผลประมาณ 2-5 มิลลิเมตร และความยาวประมาณ 10-15

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยางพารา

มิลลิเมตร แผลสามารถขยายลุกลามและกระจายทั่วบริเวณใบ ถ้าโรครุนแรง กล้าข้าวจะแห้งไปตาย อาการคล้ายถูกไฟไหม้

ระยะแตกกอ อาการพบได้ที่ใบ ข้อต่อของใบและข้อต่อของลำต้นขนาดแผล จะใหญ่กว่าที่พบในระยะกล้า แผลลุกลามติดต่อกันได้ที่บริเวณข้อต่อใบจะมี ลักษณะแผลช้ำสีน้ำตาลดำ และมีกลิ่นจากกาบใบเสมอ

ระยะออกรวง (โรคเน่าคอรวง) ถ้าข้าวเพิ่งจะเริ่มให้รวง เมื่อถูกเชื้อราเข้าทำลายเมล็ดจะลีบหมด แต่ถ้าเป็นโรคคอรวงข้าวแก่ใกล้เก็บเกี่ยวจะปรากฏ รอยแผลช้ำสีน้ำตาลที่บริเวณคอรวง ทำให้เปราะหักง่าย รวงข้าวร่วง ห่นเสียหายมาก

การแพร่ระบาด พบโรคในแปลงที่ต้นข้าวหนาแน่น ทำให้อับลม ถ้าใส่ปุ๋ยสูง และมีสภาพแห้งในตอนกลางวันและชื้นจัดในตอนกลางคืนน้ำค้างยาวนาน ถึงตอนสายราว 9 โมง ถ้าอากาศค่อนข้างเย็น อุณหภูมิประมาณ 22-25 องศาเซลเซียส ลมแรงจะช่วยให้โรคแพร่กระจายได้ดี

อาการโรคไหม้ในระยะข้าวออกรวง (โรคเน่าคอรวง)

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การป้องกันกำจัด

- ใช้พันธุ์ต้านทานโรค เช่น ดอกพะยอม
- หว่านเมล็ดพันธุ์ในอัตราที่เหมาะสม คือ 15-20 กิโลกรัม/ไร่ ควรแบ่งแปลงให้มีการระบายถ่ายเทอากาศดี และไม่ควรใส่ปุ๋ยในโตรเจนสูงเกินไป ถ้าสูงถึง 50 กิโลกรัม/ไร่ โรคไหม้จะพัฒนาอย่างรวดเร็ว
- คลุกเมล็ดพันธุ์ด้วยสารป้องกันกำจัดเชื้อรา ได้แก่ คาซูกาไมซิน ไตรโซคลาโซล คาร์เบนดาซิม โทเรลลอร่า ตามอัตราที่ระบุไว้ในฉลากข้างขวด ในแหล่งที่เคยมีโรคระบาดและพบแผลโรคไหม้ทั่วไป 5 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ใบ ควรฉีดพ่นสารป้องกันกำจัดเชื้อรา ได้แก่ คาซูกาไมซิน อิดิเนนฟอส ไตรโซคลาโซล ไอโซโทรไทโอเลน คาร์เบนดาซิม ตามอัตราที่ระบุไว้ในฉลากข้างขวด

โทเรลลอร่า

คาร์เบนดาซิม

3. โรคใบจุดสีน้ำตาล (Brown Spot Disease)

สาเหตุ เชื้อรา *Bipolaris oryzae* (*Helminthosporium oryzae* Breda de Haan.)

อาการ แผลที่ใบข้าว พบมากในระยะแตกกอมีลักษณะเป็นจุดสีน้ำตาล รูปกลมหรือรูปไข่ ขอบนอกสุดของแผลมีสีเหลือง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5-1 มิลลิเมตร แผลที่มีการพัฒนาเต็มที่ขนาดประมาณ 1-2 x 4-10 มิลลิเมตร บางครั้งพบแผลไม่เป็นวงกลมหรือรูปไข่ แต่จะเป็นรอยเปื้อนคล้ายสนิม กระจุกกระจายทั่วไปบนใบข้าว แผลยังสามารถเกิดบนเมล็ดข้าวเปลือก (โรคเมล็ดดำ) บางแผลมีขนาดเล็ก บางแผลอาจใหญ่คลุมเมล็ดข้าวเปลือก ทำให้เมล็ดข้าวเปลือกสกปรก เสื่อมคุณภาพ เมื่อนำไปสีข้าวสารจะหักง่าย

อาการ ใบจุดสีน้ำตาลที่ใบ

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยางพารา

การแพร่ระบาด เกิดจากสปอร์ของเชื้อราปลิวไปตามลม และติดไปกับเมล็ด

การป้องกันกำจัด

- ใช้พันธุ์ต้านทานที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และโดยเฉพาะพันธุ์ที่มีคุณสมบัติต้านทานโรคใบสีส้ม เช่น ภาคกลางใช้พันธุ์ปทุมธานี 1 ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้พันธุ์เหนียวสันป่าตอง และหางอี 71
- ปรับปรุงดินโดยการไถกลบฟาง หรือเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ดินโดยการปลูกพืชปุ๋ยสด หรือปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อช่วยลดความรุนแรงของโรค
- คลุกเมล็ดพันธุ์ก่อนปลูกด้วยสารป้องกันกำจัดเชื้อรา เช่น แมนโคเซบ หรือคาร์เบนดาซิม+แมนโคเซบ อัตรา 3 กรัม/เมล็ด 1 กิโลกรัม
- ใส่ปุ๋ยโปแตสเซียมคลอไรด์ (0-0-60) อัตรา 5-10 กิโลกรัม/ไร่ ช่วยลดความรุนแรงของโรค
- กำจัดวัชพืชในนา ดูแลแปลงให้สะอาด และใส่ปุ๋ยในอัตราที่เหมาะสม
- ถ้าพบอาการของโรคใบจุดสีน้ำตาลรุนแรงทั่วไป 10 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ใบในระยะข้าวแตกกอ หรือในระยะที่ต้นข้าวตั้งท้องใกล้ออกรวง เมื่อพบอาการใบจุดสีน้ำตาลที่ใบธงในสภาพฝนตกต่อเนื่อง อาจทำให้เกิดโรคเมล็ดด่าง ควรพ่นด้วยสารป้องกันกำจัดเชื้อรา ได้แก่

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงสาธิต

อติเฟโนฟอส คาร์เบนดาซิม แมนโคเซบ หรือ คาร์เบนดาซิม+แมนโคเซบ ตามอัตราที่ระบุไว้ในฉลากข้างขวด

แมนโคเซบ

แมลงศัตรูข้าวไร่

แมลงสี : มวนในสกุล Leptocoris เรียกว่าแมลงสี มวนเหล่านี้มีลักษณะการระบาด ชีววิทยาและการทำลายข้าวคล้ายคลึงกัน

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยาวพารา

การเป็นศัตรูพืช

ปกติการสูญเสียผลผลิตเนื่องจากแมลงสิ่งมีน้อย เพราะประชากรแมลงสิ่งมีมากเป็นบางช่วง และทำลายข้าวเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ ของการเจริญเติบโตของข้าว แมลงสิ่งมีพบได้ในทุกสภาพแวดล้อม แต่จะพบมากในนาที่น้ำฝนและข้าวไร่ ปัจจัยที่ทำให้แมลงสิ่งมีปริมาณมาก คือ อยู่ใกล้ชายป่า มีวัชพืชขึ้นอยู่มากมายใกล้แปลงข้าว และมีการปลูกข้าวหลอมเวลากัน

การเจริญเติบโต

ตัวเต็มวัย รูปร่างเพรียว มีขาและหนวดยาว ลำตัวสีเขียวแกมน้ำตาล แมลงสิ่งมีเริ่มพบระบาดในต้นฤดูฝน และเจริญเติบโต ขยายพันธุ์ 1 – 2 รุ่น บนที่ชราชัย ซึ่งเป็นวัชพืชตระกูลหญ้าก่อนที่จะอพยพเข้ามาในแปลงนาข้าว ระยะข้าวออกดอก เมื่อถูกรบกวน ตัวเต็มวัยจะบินหนีและปล่อยกลิ่นเหม็นออกจากต่อมที่อยู่ท้อง ตัวเต็มวัยจะออกหากินช่วงบ่ายๆ และช่วงเช้ามืดและเกาะพักอยู่ที่หัวขมขะที่มีแสงแดดจัด ในฤดูแล้งตัวเต็มวัยเคลื่อนย้ายไปอยู่แถบชายป่า และเกาะพักตัวอยู่บริเวณนั้น กับดักแสงไฟไม่สามารถดักจับแมลงสิ่งมีได้ เพศเมียแต่ละตัววางไข่ได้หลายร้อยฟองในช่วงชีวิตประมาณ 2 – 3 เดือน

ไข่มีสีน้ำตาลแดงเข้ม ไข่มีรูปร่างคล้ายจานวางไข่เป็นกลุ่มละ 10 – 20 ฟอง เรียงเป็นแถวตรงบนผิวใบข้าวขนานกับเส้นกลางใบมี 2 – 3 แถว เมื่อไข่ฟักเป็นตัวอ่อน เปลือกไข่จะเปิดออกครึ่งหนึ่งเห็นเป็นรูออกได้ชัดเจน

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงบางพารา

ตัวอ่อน มีสีเขียวแกมน้ำตาลอยู่รวมเป็นกลุ่มบนต้นข้าวดูกลมกลืนกับใบข้าว
อย่างแยกไม่ค่อยออก

การทำลาย

ตัวอ่อนและตัวเต็มวัยดูดกิน endosperm ของเมล็ดข้าว และดูดกินน้ำ
เลี้ยงของต้นข้าวด้วยเช่นกัน แมลงสิงปากแบบเจาะดูดในการดูดกินมันจะ
จับของเหลวจากปากเพื่อทำให้ส่วนที่จะดูดกินเกิดการแข็งตัวและยึดส่วน
ของปากให้อยู่กับที่ ส่วนที่ถูกดูดกินมีสีขาวสามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า
การทำลายของแมลงสิงไม่ทำให้เกิดรูบนเปลือกของเมล็ดข้าวเหมือนมวน
ชนิดอื่นที่ทำลายเมล็ดข้าว แต่มันจะเจาะผ่านช่องว่างระหว่างเปลือกเล็ก และ
เปลือกใหญ่ของเมล็ดข้าว ส่วนของเมล็ดที่ถูกแมลงสิงดูดกินตรวจพบได้ง่าย
บนเมล็ดข้าว ทั้งตัวอ่อนและตัวเต็มวัยดูดกินเมล็ดข้าวในระยะเป็นน้ำนม
แต่ก็สามารถดูดกินเมล็ดข้าวทั้งเมล็ดอ่อนและเมล็ดแข็ง ตัวอ่อนที่กำลัง
เจริญเติบโตดูดกินเมล็ดข้าวมากกว่าตัวเต็มวัย แต่ตัวเต็มวัยทำความเสียหาย
มากกว่าเพราะดูดกินเป็นเวลานานกว่า การดูดกินน้ำนมจากเมล็ดข้าวทำให้
ขนาดเล็กลง แมลงสิงไม่ใช่สาเหตุโดยตรงที่ทำให้เมล็ดลีบ ไม่มีเนื้อข้าว
เพราะไม่ได้ดูดกิน endosperm จนหมดเมล็ด ขณะที่แมลงสิงดูดกิน
endosperm ทั้งที่ยังอ่อนอยู่หรือแข็งตัว มันจะปล่อยน้ำย่อยเข้าไปเพื่อย่อย
คาร์โบไฮเดรต และการดูดกินน้ำให้เมล็ดเกิดการปนเปื้อน เชื้อจุลินทรีย์ซึ่ง
เป็นสาเหตุทำให้เมล็ดเปลี่ยนสีหรือเป็นดำหนิที่เมล็ด

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงสาธิต

ความเสียหายจากการทำลายของแมลงสิงทำให้เมล็ดข้าวเสื่อมเสีย คุณภาพมากกว่าทำให้น้ำหนักเมล็ดข้าวลดลง เมล็ดข้าวที่ถูกแมลงสิงทำลาย เมื่อนำไปสีจะแตกหักได้ง่าย เกษตรกรโดยทั่วไป มักไม่ได้สูญเสียรายได้จาก คุณภาพเมล็ดที่เสียหายดังกล่าว เนื่องจาก โดยทั่วไป ไม่มีการตรวจสอบ คุณภาพเมล็ดที่มีการซื้อขายกัน

พันธุ์ต้านทาน ยังไม่มีพันธุ์ต้านทานแมลงสิง ข้าวพันธุ์ที่มีหางไม่ใช้ พันธุ์ข้าวที่ต้านทานแมลงสิง

การป้องกันกำจัดโดยชีววิธี

ไข่แมลงสิง ถูกเบียนโดยแตนเบียน scelionid ซึ่งจะเห็นเป็นรู ทางออกของแตนเบียนได้ชัดเจน ตักแตนหนวดยาวเป็นตัวห้ำกินไข่ของ แมลงสิง แมงมุมในนาข้าว กินตัวอ่อนและตัวเต็มวัยของแมลงสิง นอกจากนี้ ตัวอ่อนและตัวเต็มวัยของแมลงสิงยังถูกเชื้อราทำลายด้วยเช่นกัน

แตนเบียน scelionid

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การป้องกันกำจัดด้วยสารเคมี

แมลงสามารถป้องกันกำจัดได้โดยพ่นสารฆ่าแมลง สารฆ่าแมลงชนิดเม็ดใช้ไม่ได้ผลในการป้องกันกำจัด

สารฆ่าแมลง

การป้องกันกำจัดโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชาวบ้านจะใช้น้ำส้มควันไม้ ผสมกับน้ำเปล่า ปริมาณการผสม น้ำส้มควันไม้ 1 ช้อน ต่อน้ำเปล่า 5 ลิตร ใช้ฉีดพ่นให้ทั่วแปลงข้าวไร่ เพื่อป้องกันแมลงต่าง ๆ เพราะน้ำส้มควันไม้มีกลิ่นฉุนสามารถไล่แมลงได้

น้ำส้มควันไม้

น้ำเปล่า

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การสำรวจ

เริ่มทำการสำรวจนาข้าวในสัปดาห์แรกก่อนระยะที่ข้าวเป็นน้ำนม และสำรวจต่อไปสัปดาห์ละ 2 ครั้ง จนกระทั่งถึงระยะที่เมล็ดข้าวแข็งตัว สุ่มตรวจแปลงข้าวในตอนเช้าตรู่หรือช่วงบ่าย ๆ โดยสุ่มตรวจจากข้าว 20 กอ ตามแนวทแยงมุมของแปลงข้าว จดบันทึกจำนวนแมลงสิ่งต่อกอ และพันธุ์สารจนแมลง

ศัตรูศัตรูข้าวไร่และการป้องกันกำจัด

1. หนู : ศัตรูข้าวไร่และการป้องกันกำจัด

หนูศัตรูข้าวไร่ที่พบมีอยู่ 3 สกุล คือ สกุลหนูทุก(หนูทุกใหญ่ หนูทุกเล็ก) หนูท้องขาวและหนูหริ่ง ซึ่งมักจะระบาดทำความเสียหายแก่ข้าวไร่อยู่เสมอ ๆ โดยจะทำลายทุกระยะการเจริญเติบโตของต้นข้าว โดยเฉพาะข้าวไร่ในระยะเป็นกล้าจะถูกทำลายมากกว่าปกติ ดังนั้นเกษตรกรจึงควรหมั่นตรวจดูแปลงข้าวไร่อยู่เสมอ ๆ เมื่อพบร่องรอยหรือการทำลายของหนู ควรรีบกำจัดแต่เนิ่น ๆ

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงชาวพารา

การป้องกันกำจัดโดยไม่ใช้สารเคมี

1. การขุดรูลูก

2. การดักหนู โดยใช้กับดักหรือกรงดักก็จะช่วยในการกำจัดหนูได้

3. การปรับปรุงสภาพแวดล้อมตามบริเวณข้าวไร่เกษตรกรควรปรับปรุงแปลงข้าวไร่ให้เหมาะสมกับการที่หนูจะเข้ามาขุดรูอยู่อาศัย หรือกำจัดวัชพืชเพื่อไม่ให้หนูมีที่หลบซ่อน

4. การรักษาศัตรูธรรมชาติไว้ช่วยปราบหนู เกษตรกรมักจะทราบกันดีแล้วว่าชนิดต่าง ๆ ได้แก่ งูเห่า งูทางมะพร้าว งูสิง ฯลฯ ทั้งพอน เหยี่ยว นกแสก นกเค้าแมว นกฮูก เป็นศัตรูธรรมชาติที่ช่วยกำจัดหนู ดังนั้นการรักษา ศัตรูธรรมชาติเหล่านี้ไว้จะช่วยในการกำจัดหนูศัตรูข้าวไร่ได้ดีอีกด้วย ในบริเวณข้าวไร่ก็ควรจะทำคอนจากกิ่งไม้ ทางมะพร้าวหรืออื่น ๆ ไว้ให้นักที่หากินกลางดินเกาะ เช่น นกแสก นกฮูก จะช่วยให้นักเหล่านี้มีโอกาสกำจัด หนูได้ง่ายขึ้น

การขุดรูลูก

ใช้กับดักหรือกรงดัก

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การใช้สารเคมีกำจัดหนูก่อนการปลูกข้าวไร่

เนื่องจากหนูเป็นสัตว์ศัตรูข้าวที่ค่อนข้างฉลาด ดังนั้นก่อนการปลูกข้าวไร่ประมาณ 2 สัปดาห์ จึงควรใช้สารเคมีกำจัดหนู เพื่อลดประชากรของหนูที่มีอยู่มากให้เหลือน้อยลงมากที่สุด โดยการใช้สารเคมีประเภทออกฤทธิ์เร็ว ซิงค์ฟอสไฟด์ผสมกับปลายข้าว ในอัตราส่วนของ ซิงค์ฟอสไฟด์ 1 ส่วนกับปลายข้าว 100 ส่วน โดยนำหนักเป็นเหยื่อพิษ หรือใช้สาร ซีลุมรินผสมกับปลายข้าวในอัตราส่วนของ ซีลุมริน 1 ส่วนกับปลายข้าว 20 ส่วน โดยนำหนักเป็นเหยื่อพิษ นำเหยื่อพิษชนิดใดหนึ่งทีกล่าแล้วไปวางตามร่องรอยที่พบตามแปลงยางพาราหรือตามรูหนูที่พบในปริมาณ 1 ช้อนโต๊ะทุกๆ ระยะ 5 – 10 เมตร ควรใช้กลบคลุมเหยื่อพิษที่วางเพื่อป้องกันความชื้นและส่อให้หนูมากินเหยื่อพิษมากขึ้น การใช้สารเคมีกำจัดหนูก่อนการปลูกข้าวไร่这不仅จะช่วยลดจำนวนประชากรของหนูได้โดยตรงแล้ว ยังช่วยป้องกันไม่ให้ข้าวไร่ที่จะหอดเสียหายจากหนูได้

สารเคมีกำจัดหนู

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

การใช้สารเคมีกำจัดหนูระหว่างการปลูกข้าวไร่

หลังจากใช้สารเคมีกำจัดหนูประเภทออกฤทธิ์เร็วไปแล้วประมาณ 3 – 4 สัปดาห์ คือเมื่อถึงระยะที่ต้นข้าวได้ผลแล้ว ให้ใช้สารเคมีกำจัดหนูประเภทออกฤทธิ์ช้า ได้แก่ คลิแบริด หรือ ราคูมิน ซึ่งเป็นเหยื่อพิษสำเร็จรูปในก้อนอัดก้อนละประมาณ 5 กรัม หรือที่ผสมใส่ถุงพลาสติกขนาดเล็กถุงละประมาณ 15 กรัม นำเหยื่อพิษสำเร็จรูปนี้ไปวางตามแหล่งที่พบร่องรอยของหนูและในแปลงข้าวไร่ โดยแต่ละก้อนหรือแต่ละถุงห่างกันประมาณ 4 – 5 เมตร และให้วางเหยื่อพิษดังกล่าวนี้ เดือนละ 1 ครั้ง ก็เพียงพอแก่การควบคุมประชากรของหนูได้ดี

การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการกำจัดหนู

ใช้น้ำส้มสายชู ผสมกับพริกขี้หนูสดตำละเอียด ราดตามทางเดินของหนู ปริมาณการผสม น้ำส้มสายชูชนิดหรือยี่ห้ออะไรก็ได้ 1 ขวด ผสมกับพริกขี้หนูสด 10-15 เม็ด ราดตามทางเดินของหนู เพราะหนูใช้จมูกในการดมกลิ่นในการเดิน น้ำส้มสายชู ผสมกับพริกขี้หนูสด จะทำให้หนูแสบจมูกและหนีไป

น้ำส้มสายชู

พริกขี้หนูสด

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

2. นก : ศัตรูข้าวไร่ และการป้องกันกำจัด

นกศัตรูข้าวไร่ที่พบมีอยู่ 5 ชนิด คือ นกกระต๊อเขียว นกกระต๊อ ตะโพกขาว นกกระจาบบรรณดา นกกระจอกตาส และนกจาบปีกอ่อนนอก เหลือง โดยจะทำลายข้าวไร่ตั้งแต่ระยะข้าวเป็นน้ำนมไปจนถึงเก็บเกี่ยวทั้งในนาและที่เก็บไว้ในยุ้งฉาง ในระยะข้าวใกล้สุกการเกาะครองข้าวกินเป็นฝูงๆ ของนกเหล่านี้ อาจจะทำให้ครองข้าวหัก ซึ่งจะทำความเสียหายทางอ้อมแก่ข้าวไร่

นกกระต๊อเขียว

นกกระจอกตาส

การป้องกันกำจัด

1. การป้องกันกำจัดโดยวิธีกล (mechanical control)

1.1 การใช้ตาข่ายคลุมแปลงหรือตาข่ายดักนกหรือกรงดักนก จะต้องเลือกใช้ขนาดของรูตาข่ายที่มีตาถี่พอที่จะไม่ให้นกบินลอดเข้าได้ อย่างไรก็ตามวิธีนี้จะเสียค่าใช้จ่ายสูง แต่ถ้านักเก็บรักษาตาข่ายดีๆ แล้วสามารถนำมาใช้เป็นเวลาหลายปีเช่นตาข่ายที่ทำด้วยเชือกพลาสติก เป็นต้น สำหรับ โกลด์

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงสาธิต

ยั้งฉางที่มีช่องหรือรูที่นกสามารถเข้าไปทำลายผลิตผลทางเกษตรหรือเข้าไปทำรังได้ ก็ควรใช้ตาข่ายชนิดตาถี่ปิดกั้นช่องนั้น ๆ เสีย อีกประการหนึ่ง การก่อสร้าง โกดังหรือยั้งฉาง ส่วนที่เป็นกันสาดหรือขอบคิ้วต่าง ๆ ควรจะใช้วัสดุที่มีผิวเรียบมันและควรมีความลาดเอียงประมาณ 45 องศา และไม่ควรจะมีส่วนที่ยื่นออกไปให้นกเกาะอาศัยได้ การไล่โดยใช้หุ่นไล่กาถ้าเป็นหุ่นไล่กาชนิดที่เคลื่อนไหวได้จะได้ผลดีกว่าหุ่นนิ่ง

ใช้ตาข่ายปิดกัน

1.2 การไล่โดยคน ในกรณีที่แรงงานมากพอ การใช้คนไล่นกก็จะได้ผลคืออีกวิธีหนึ่ง

1.3 การใช้เครื่องมือทำให้เกิดเสียงดัง เพื่อให้นกตกใจบินหนี เช่น การจุดประทัดเป็นระยะๆ การใช้ปืนยิง การใช้เครื่องระเบิดโดยใช้แก๊ส (gas exploder) การใช้ปืนน้ำมันคว่ำแล้วผูกเชือกห้อยของหนักไว้ภายในเหมือนกระดิ่ง แล้วคอยกระตุกไล่นก เป็นต้น

ใช้ปืนลมเครื่อง ทำให้เกิดเสียงดัง

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงอย่างพารา

1.4 การใช้วัสดุที่ทำให้แสงสะท้อนวูบวาบ เช่น ใช้กระจกเงาหรือแผ่นอลูมิเนียมเงา หรือสายเทปคาสเซตที่ไม่ใช้หรือยัดแล้ว แฉวนให้ทั่วบริเวณที่ต้องการใส่ อาศัยลมพัดตามธรรมชาติทำให้วัสดุนั้น ๆ หมุนและเกิดสะท้อนแสง ทำให้นกตกใจหนีได้

วัสดุสะท้อน

1.5 การใช้เครื่องขยายเสียงหรือเทปบันทึกเสียง โดยอัดเสียงตอนที่นกตกใจกลัวหรืออัดเสียงนกเหยี่ยวหรือนกส่าหือต่าง ๆ แล้วเปิดเพื่อให้มันตกใจกลัว

2. การป้องกันกำจัดโดยวิธีเชลกรรม (cultural practice)

การจำกัดวัชพืชต่าง ๆ จะช่วยป้องกันไม่ให้นก มีแหล่งอาหารจากเมล็ดหญ้าที่เพิ่มขึ้นก่อนที่จะลงทำสายข้าวในนา เศษหญ้า ฟางข้าว หรือขยะอื่น ๆ ควรจะเก็บให้มิดชิดหรือทำลายเสียเพื่อไม่ให้นกนำมาใช้เป็นวัสดุทำรัง ทุ่งไม้ที่ไม่จำเป็นรอบ ๆ แปลงนา ก็ควรทำลายเสียจะช่วยกำจัดแหล่งที่อยู่อาศัยของนก ตลอดจนการปลูกข้าวไร่ควรจะปลูกเพื่อให้ข้าวสุกพร้อม ๆ กัน เพราะตามปกติแล้วแปลงข้าวใดที่ออกรวงก่อนมักจะถูกลูกนกทำลายเสียหายนมากกว่า

คู่มือ การปลูกข้าวไรโนแปลงยางพารา

3. การป้องกันกำจัดโดยชีววิธี (biological control)

เช่นการพิกัดสัตว์ศัตรูธรรมชาติ เช่น แมวหรือนกปล่อยต่าง ๆ เช่น เหยี่ยว คอย จับไล่ล่าศัตรูข้าวไร การทำลายรังนก ไข่ หรือตัวอ่อน

4. การป้องกันกำจัดโดยใช้สารเคมี (chemical control)

สารเคมีที่ทดสอบแล้วว่าใช้ได้ผลดี เป็นพวกสารไล่นก (bird repellent) ใช้พ่นให้ทั่วรวงข้าว เมื่อนกกลืนมากินจะเกิดการเจ็บและหนีไฟ สารเคมี ดังกล่าวได้แก่ เมซูโรล (methiocarb 50% WP) ใช้ในอัตรา 120 กรัม ต่อไร่ ของสารออกฤทธิ์ หรือประมาณ 12 ช้อนแกงต่อไร่โดยผสมน้ำ 20 ลิตร หรือ 1 ปี๊บ ฉีดพ่นครั้งแรกในระยะข้าวเป็นน้ำนม และหลังจากนั้นประมาณ 12 วัน จึงฉีดพ่นอีกครั้งหนึ่งจะได้ผลดีที่สุด

เมซูโรล

5. การป้องกันกำจัดโดยวิธีผสมผสาน (integrated control)

เนื่องจากนกศัตรูข้าวเป็นสัตว์ที่มีการหาอาหารและครอบครองที่อยู่ ได้มาก ดังนั้นการป้องกันและกำจัดนก อาจจะต้องใช้หลาย ๆ วิธี ดังกล่าว มาแล้วผสมผสานกันตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่และตามคุณลักษณะของผู้ที่จะทำการป้องกันและกำจัดแต่ละพื้นที่และตามคุณลักษณะของผู้ที่จะทำการป้องกันและกำจัด

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

เอกสารอ้างอิง

กิตติชัย นารีนุช และคณะ.(2554). การคัดเลือกข้าวไร่ทั้งเมือง ทนทานต่อสภาพแล้งคัน
อุบลราชธานี. วารสารแก่นเพชร 30 หน้า 67-71.

ร่วมจิตร นกษาและคณะ.(2551). การรวบรวมพันธุ์ การคัดเลือกพันธุ์ และการอนุรักษ์
พันธุ์ข้าวไร่จังหวัดชุมพร. รายงานการวิจัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้า
คุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร, ชุมพร.

ร่วมจิตร นกษา, อธิยุทธ์ วิจิตรภาพ และสทพงศ์ หัสนันท์ (2553). การคัดเลือกพันธุ์ข้าว
ไร่ทนวัชพืช. วารสารวิทยาศาสตร์เกษตร ปีที่ 41 ฉบับที่ 3/1 (พิเศษ) กันยายน-
ธันวาคม 2553.

สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว. 2559. องค์ความรู้เรื่องข้าว. (ออนไลน์). เว็บไซต์ :
<http://www.bord.in.th/job/disease%20and%20insect/index.php.htm>

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. 2547. รายงานวิจัยเรื่องระบบการเกษตรแบบไร่
หมุนเวียน: สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง. คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . 334 หน้า.

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

ขอขอบคุณผู้สนับสนุนและผู้ให้ข้อมูล

คุณวัฒนา โพธิ์ศิริ	นักวิชาการเกษตรชำนาญการพิเศษ
หัวหน้างานฝ่ายวิชาการ	ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช เป็นคู่เครือข่าย
คุณเฉลิมศักดิ์ ขุนจัน	นักวิชาการเกษตรชำนาญการ
หัวหน้างานฝ่ายถ่ายทอดเทคโนโลยี	ศูนย์วิจัยข้าวนครศรีธรรมราช เป็นคู่เครือข่าย
นางจำเนียร ไชยรัตน์	เกษตรกร อ.ทุ่งสง
นางสาวรัชนี สายวารี	เกษตรกร อ.ทุ่งสง
นายชำนาญ ไหมแก้ว	เกษตรกร อ.ทุ่งใหญ่
นางจุรี หอยุ่น	เกษตรกร อ.ทุ่งใหญ่
นายสมพงษ์ ชัยเทพบาท	เกษตรกร อ.ทุ่งใหญ่
นางอารมย์ สรรพจิตร	เกษตรกร อ.ช้างกลาง
นายสุวรรณ เทชรนิธ	เกษตรกร อ.ช้างกลาง
นายสัญญา ฤทธิ์ขำรอด	เกษตรกร อ.ปุน
นายสังคม จิตรา	เกษตรกร อ.ฉวาง
นางเอี่ยมเดือน เทชรพงศ์	เกษตรกร อ.ฉวาง

คู่มือ การปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา

บันทึกช่วยจำ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนการศึกษาระดับปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร
 สถาบันเกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร

หน้า 32

ภาคผนวก ง
ประมวลภาพการลงพื้นที่วิจัย

ภาคผนวก จ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับตลอดโครงการ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมตามแผน	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่ได้รับ
1. เพื่อศึกษาบริบทของการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของจังหวัดนครศรีธรรมราช	1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา 3. วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน 4. ร่างคู่มือการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา 5. จัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้แก่เกษตรกร	1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา 3. วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน 4. ร่างคู่มือการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพารา 5. จัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้แก่เกษตรกร	1. ข้อมูลทางวิชาการและงานวิจัยข้าวไร่ 2. ต้นทุนและผลตอบแทนการปลูกข้าวไร่ 3. คู่มือการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา
2. เพื่อศึกษาวิธีการสื่อสารความรู้การผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราของกลุ่มเกษตรกร บ้านหนองคล้าสามัคคี ตำบลเขาไร่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช	1. สัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี 2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการสื่อสาร 3. จัดประชุมกลุ่มย่อย	1. สัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองคล้าสามัคคี 2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการสื่อสาร 3. จัดประชุมกลุ่มย่อย	1. วิธีการสื่อสารเพื่อการขยายผลการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา 2. เครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา 3. เกษตรกรต้นแบบ จำนวน 5 คน
3. เพื่อสื่อสารขยายผลการผลิตข้าวไร่ในแปลงยางพาราแก่เกษตรกรที่สนใจ	1. เลือกเกษตรกรต้นแบบจำนวน 10 ราย 2. รับสมัครเกษตรกรผู้สนใจจำนวน 20 ราย 3. จัดเวทีชาวบ้าน	1. เลือกเกษตรกรต้นแบบจำนวน 10 ราย 2. รับสมัครเกษตรกรผู้สนใจจำนวน 20 ราย 3. จัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้และวางแผนการปลูกข้าวไร่ในแปลงยางพารา 3. จัดเวทีชาวบ้าน	1. เกษตรกรต้นแบบ จำนวน 10 คน 2. มีเกษตรกรสนใจปลูกข้าวไร่ จำนวน 30 คน 3. เครือข่ายเกษตรกรต่างพื้นที่ 4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านเกษตรอินทรีย์

ภาคผนวก ง
ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวอลิสา เลียงรินรมย์

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss.Alisa Lieangreunrom

2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : 3-6001-00266-371

3. ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์

4. หน่วยงานที่อยู่

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

ต.ถ้ำใหญ่ อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช 80110

โทรศัพท์ 083-1956008 โทรสาร 075-773139

E-mail: alisa_dook@hotmail.com

5. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี ครุศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย จากวิทยาลัยครูนครสวรรค์

ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กำลังศึกษาปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต(เสาร์-อาทิตย์) มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ภาษาไทยเพื่อการสื่อสารธุรกิจ , เทคนิคการเขียน, การสื่อสารทางธุรกิจ และการจัดสัมมนา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

7.1 หัวหน้าโครงการวิจัย

1) การวิจัย เรื่อง “การรับรู้ข่าวสารและการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตนักศึกษา” งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2553

2) การวิจัย เรื่อง “ระบบฐานข้อมูลงานงบประมาณของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี งบประมาณเงินรายได้ ประจำปี 2554 ของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

3) การวิจัย เรื่อง การจัดการภูมิปัญญาเคปลาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง งบประมาณสนับสนุนจาก สกอ. ประจำปี 2557

4) โครงการวิจัย เรื่อง “การสื่อสารการตลาดและการรับรู้คุณค่าตราสินค้าผลิตภัณฑ์ข้าวสังข์หยดพัทลุง” งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2558

7.2 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว

1) การจัดการความรู้และสำรวจแผนที่ศักยภาพมนุษย์ (Human Mapping) เพื่อการบริหารจัดการงานพัฒนายั่งยืนและแก้ปัญหาความยากจนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง (ผู้ร่วมวิจัย) ปี 2552

2) การวิจัย เรื่อง “การรับรู้ข่าวสารและการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตนักศึกษา” งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2553

3) การวิจัย เรื่อง การจัดการภูมิปัญญาเคปลาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง งบประมาณสนับสนุนจาก สกอ. ประจำปี 2557

4) การวิจัย เรื่อง “ระบบฐานข้อมูลงานงบประมาณของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี งบประมาณเงินรายได้ ประจำปี 2554

5) การวิจัย เรื่อง “การสื่อสารการตลาดและการรับรู้คุณค่าตราสินค้าผลิตภัณฑ์ข้าวสังข์หยด พัทลุง” งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2558

7.3 งานวิจัยที่กำลังดำเนินการ

1) การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการขยายผลการผลิตข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตาม แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง งบประมาณแผ่นดินประจำปี 2559

2) โครงการวิจัยชุด ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในปริทรรศน์ ประวัติศาสตร์ หัวข้อ “ข้าวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของภาคใต้ พ.ศ. 2439 – 2550” ทวนเมธีวิจัย อวูโส สกว.

ผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : นาย ชำนาญ ขวัญสกุล

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) : Mr. Chamnan Khwansakun

2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : 3930200154431

3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ (พนักงานราชการ)

4. หน่วยงานที่อยู่

สาขาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ใต้ใหญ่

ตำบลถ้ำใหญ่ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80110

โทรศัพท์ : 08 6270 7697 โทรสาร : 0 7532 9936

E-mail : ckwunsakun@hotmail.com

5. ประวัติการศึกษา :

ปริญญาตรี : วท.บ. พืชศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

ปริญญาโท : กษ.ม. การจัดการทรัพยากรเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

พืชสวนประดับ การขยายพันธุ์พืช สอร์โม่พืชวัชพืช และการจัดการทรัพยากรเกษตร

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละผลงานวิจัย

3.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : ชื่อแผนงานวิจัย -

3.2 หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย

1) ผลของ NAA ต่อการเกิดรากในกิ่งตอนจำปูน. (งบประมาณสนับสนุนจากงบประมาณผลประโยชน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ปีงบประมาณ 2545)

2) ผลของวัสดุปลูกต่อการเจริญเติบโตของสายน้ำผึ้ง. (งบประมาณสนับสนุนจากงบประมาณผลประโยชน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ปีงบประมาณ 2547)

3) อิทธิพลของสารพาโคลบิวทราโซลต่อการเจริญเติบโตของฟีโลเดนดรอน. (งบประมาณสนับสนุนจากงบประมาณผลประโยชน์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ปีงบประมาณ 2548)

3.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน (อาจมากกว่า 1 เรื่อง)

- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล .2552. การศึกษาการเจริญเติบโตของหมากแดงในป่าพรุควนเคร็งเพื่อ
การอนุรักษ์. รายงานฉบับสมบูรณ์. สาขาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2550. การสำรวจสภาพการผลิตจันทน์เทศในภาคใต้ รายงานฉบับ
สมบูรณ์. สาขาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2549. ผลของวัสดุปลูกต่อการเจริญเติบโตของสาธุ. สาขา
พืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช.
จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2549. ผลของปุ๋ยเคมีสูตรต่างๆ ต่อการเจริญเติบโตของจันทน์เทศ.
สาขาพืชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2547. สภาพการผลิตจันทน์เทศในตำบลร่อนน้าอำเภอร่อนพิบูลย์
จังหวัดนครศรีธรรมราช. คณะวิชาพืชศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2547. อิทธิพลของสารพาโคลบิวทราโซลต่อการเจริญเติบโตของสวน
น้อยประแป้ง. คณะวิชาพืชศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัด
นครศรีธรรมราช.
- จรัญ ไชยสร และชำนานู ขวัญสกุล . 2545. การศึกษาการขยายพันธุ์จันทน์เทศโดยวิธีการติดตาต่อกิ่ง. คณะ
วิชาพืชศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ชำนานู ขวัญสกุล และจรัญ ไชยสร. 2545. ผลของ NAA ต่อการเกิดรากในกิ่งตอนจำปูน. คณะวิชา พืช
ศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ชำนานู ขวัญสกุล และจรัญ ไชยสร. 2547. ผลของวัสดุปลูกต่อการเจริญเติบโตของสายน้ำผึ้ง. คณะวิชาพืช
ศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- ชำนานู ขวัญสกุล และจรัญ ไชยสร. 2548. อิทธิพลของสารพาโคลบิวทราโซลต่อการเจริญเติบโตของ
ฟีโลเดนดรอน. คณะวิชาพืชศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช. จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

ผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) : ดร.กัลยาณี ทองเลี่ยมนาค
- ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) : Mrs. Kanlayanee Tongliemnak
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : 3 8013 00438824
3. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์
4. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ : คณะเทคโนโลยีการจัดการ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย
วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
109 ต.ฉ่ำใหญ่ อ.ทุ่งสง
จ. นครศรีธรรมราช
โทรศัพท์ 075 – 773133 / 0885346009
E-mail: kan.kuakul@gmail.com

5. ประวัติการศึกษา :

ปีที่จบ	ระดับปริญญา	อักษรย่อปริญญา	สถานศึกษา	ประเทศ
2538	ปริญญาตรี	บธ.บ.(ระบบสารสนเทศ)	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล	ไทย
2549	ปริญญาโท	วท.ม. (การจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศ)	มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์	ไทย
2556	ปริญญาเอก	ปร.ด. (สารสนเทศศึกษา)	มหาวิทยาลัยขอนแก่น	ไทย

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

การจัดการความรู้ การแบ่งปันความรู้ ชุมชนความรู้ออนไลน์

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสภาพในการทำวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละข้อเสนอการวิจัย

7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : -

7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย : -

7.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : บทความวิจัย

- พฤติกรรมการแบ่งปันความรู้ของนักวิชาการ
- ปัจจัยสนับสนุนชุมชนความรู้ออนไลน์
- รูปแบบชุมชนความรู้ออนไลน์ เพื่อสนับสนุนการแบ่งปันความรู้ของนักวิชาการ

7.4 งานวิจัยที่กำลังทำ : -

ผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) : นางสาวรณิ โกษากรณ์

ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) : MRS.Suwannee Pochakorn

2. ตำแหน่งปัจจุบัน (ทางวิชาการ/ราชการ) : ผู้ช่วยศาสตราจารย์

3. สถานที่ติดต่อ (ที่ทำงาน)

ที่อยู่ : สาขาการจัดการ คณะเทคโนโลยีการจัดการ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

109 หมู่ 2 ต.ถ้ำใหญ่ อ.ทุ่งสง จ.นครศรีธรรมราช

โทรศัพท์ 075-773221 โทรสาร 075-773221

โทรศัพท์มือถือ 081-0821387 E-mail : supochakorn001@hotmail.com

4. ประวัติการศึกษา (ปริญญาตรี-เอก ; สาขา และสถาบัน)

ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต (การเลขานุการ) จาก มหาวิทยาลัยเกริก

ปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการทั่วไป) จาก มหาวิทยาลัยพายัพ

5. งานวิจัยที่รับผิดชอบ (กำลังดำเนินงาน) (ชื่อโครงการ แหล่งทุน และระยะเวลาดำเนินการ)

โครงการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งในการดำเนินงานของสหกรณ์กองทุนสวนยางในภาคใต้ของประเทศไทย แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2557

6. ผลงานที่ผ่านมา

ก. ผลงานวิจัยตีพิมพ์ (ระดับชาติ และระดับนานาชาติ) (ชื่อผลงาน ชื่อวารสาร แหล่งทุน ปีที่พิมพ์)

หัวหน้าโครงการวิจัย

สุวรรณิ โกษากรณ์ และคณะ.(2551).เผยแพร่ผลงานวิจัยภาคบรรยายเรื่อง “วิถีชีวิตและทัศนคติในการเปลี่ยนแปลงอาชีพการปลูกข้าวของชาวนาในเขตลุ่มน้ำปากพนัง” การประชุมสัมมนาทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลวิชาการครั้งที่ 1 โรงแรม ธรรมรินทร์ ธนา จังหวัดตรัง.

สุวรรณิ โกษากรณ์ และคณะ. (2552).เผยแพร่ผลงานวิจัยภาคบรรยายเรื่อง “การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการ ร้านค้าปลีกแบบดั้งเดิมกลุ่มจังหวัดภาคใต้”การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลวิชาการ ครั้งที่ 2 โรงแรมฮอติเคย์ อิน เชียงใหม่.

สุวรรณิ โกษากรณ์ และคณะ.(2553).เผยแพร่ผลงานวิจัยภาคโปสเตอร์ เรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการโรงรมยางพารา” การประชุมวิชาการยางพาราแห่งชาติ ครั้งที่ 2 โรงแรมราม่า การ์เด็น กรุงเทพฯ.

สุวรรณิ โกษากรณ์ และคณะ.(2556).เผยแพร่ผลงานวิจัยภาคโปสเตอร์ เรื่อง “กลยุทธ์การบริหารจัดการเพื่อสร้างความเติบโตของวิสาหกิจชุมชนใน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในจังหวัดนครศรีธรรมราช.” การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สุวรรณณี โกษากรณ์ และคณะ.(2556).เผยแพร่งานวิจัยภาคบรรยาย เรื่อง “ความต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพนักงานอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ยางในประเทศไทย” การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลวิชาการครั้งที่ 5 ศูนย์ประชุมบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์.

สุวรรณณี โกษากรณ์ และคณะ.(2556).เผยแพร่งานวิจัยภาคโปสเตอร์ เรื่อง “กลยุทธ์การบริหารกลยุทธ์การบริหารจัดการของอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ยางขนาดเล็กและ ขนาดกลาง ในประเทศไทย” การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี.

ผู้ร่วมโครงการวิจัย

Oraphan Chanin, Suwannee Pochakorn, Jantira Phooma and Thanatcha Suriyawong.(2010).The effects of people's participation functions on the success of Home Stay Community Based Tourism in Thailand : A cased study of Phomlok Nakorn Si Thammarat, Thailand.

บุสรินทร์ คูนิอาจ, สุวรรณณี โกษากรณ์ และ สุภาพร ขุนทอง.(2553) .เผยแพร่งานวิจัยภาคโปสเตอร์ เรื่อง “พิมพ์เขียวสถาปัตย์สถานประกอบการสปาในจังหวัดภูเก็ต.คณะเทคโนโลยีการจัดการ” งานประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

บุสรินทร์ คูนิอาจ, สุวรรณณี โกษากรณ์ และ สุภาพร ขุนทอง.(2553) .เผยแพร่งานวิจัยภาคบรรยาย เรื่อง “ทัศนคติ ของนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอน คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย”.งานประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

พรประเสริฐ ทิพย์เสวต, สุวรรณณี โกษากรณ์,สุภาพร ไชยรัตน์,สุภาพร ขุนทอง,กัญญา ผันแปรจิตต์.(2554).เผยแพร่งานวิจัยภาคบรรยาย เรื่อง “บทบาทที่คาดหวังของอาจารย์ที่ปรึกษา ในทัศนะของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะเทคโนโลยีการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย งานประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

สุภาพร ไชยรัตน์,สุวรรณณี โกษากรณ์,พนิดา รัตนสุภา,สุภาพร ขุนทอง,กัญญา ผันแปรจิตต์.(2554).เผยแพร่งานวิจัยภาคบรรยาย เรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานของบุคลากรสายสนับสนุน ในวิทยาเขต นครศรีธรรมราช (สว.ใหญ่)มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย” งานประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

จินตนา เลิศสกุล,สุวรรณณี โกษากรณ์,สุภาพร ขุนทอง,กัญญา ผันแปรจิตต์,สุนิสา จันประสิทธิ์และอมรรัตน์ ธนาวุฒิ.(2556).เผยแพร่งานวิจัยภาคโปสเตอร์ เรื่อง “กลยุทธ์การบริหารจัดการเพื่อสร้างความเติบโตของวิสาหกิจชุมชนใน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในจังหวัดนครศรีธรรมราช.” การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) : นาย ประเสริฐ กองสง
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) : Mr. Prasert Kongsong
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน : 3670300633962
3. ตำแหน่ง นักวิชาการปฏิบัติการที่ดินชำนาญการ
4. หน่วยงานที่อยู่
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช 163 ถนนปากนคร ตำบลปากนคร อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
โทรศัพท์ : 0-7534-7313, 0-8154-43352 โทรสาร.0-7534-8015
E-mail: prasert.krabi@gmail.com
5. ประวัติการศึกษา :
ปริญญาตรี : ศศ.บ. การจัดการทั่วไป สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพใน
การทำงานวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละ
ผลงานวิจัย

ผู้ร่วมโครงการวิจัย

- 7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย: ชื่อแผนงานวิจัย การศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาการปฏิรูปที่ดิน
ผู้อำนวยการกลุ่มวิจัยและพัฒนาการปฏิรูปที่ดิน สำนักวิชาการและแผนงาน สำนักงานการปฏิรูป
ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม
- 7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย: ชื่อโครงการวิจัย “การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเพิ่มประสิทธิภาพข้าวไร่ของ
เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินภาคใต้ ปี 2558-2559” หัวหน้าโครงการวิจัย ดร.อาทิตยา ทองพรหม
นักวิชาการปฏิรูปที่ดินชำนาญการพิเศษ
- 7.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว: ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน(อาจมากกว่า 1 เรื่อง)